

**Na drodze rozwoju –
uczenie się w duchu sukcesu**

Anna Stalmach-Tkacz

Poradnik metodyczny do edukacji wczesnoszkolnej dla I etapu edukacyjnego (klasy I–III szkoły podstawowej)

opracowany w ramach projektu:

„Tworzenie zestawów narzędzi edukacyjnych wspierających proces wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego w zakresie rozwoju umiejętności uniwersalnych dzieci i uczniów oraz kompetencji kluczowych niezbędnych do poruszania się na rynku pracy”

dofinansowanego ze środków Funduszy Europejskich w ramach
Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, 2.10 Wysoka jakość systemu oświaty

Warszawa 2022

Redakcja merytoryczna: Piotr Mazur
Redakcja językowa i korekta: Eduexpert sp. z o.o.
Projekt graficzny i projekt okładki: Eduexpert sp. z o.o.
Redakcja techniczna i skład: Eduexpert sp. z o.o.

Weryfikacja i odbiór niniejszej publikacji: Ośrodek Rozwoju Edukacji w Warszawie

w ramach projektu: *Weryfikacja i odbiór zestawów narzędzi edukacyjnych wspierających proces wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego w zakresie rozwoju umiejętności uniwersalnych dzieci i uczniów oraz kompetencji kluczowych niezbędnych do poruszania się na rynku pracy*

dofinansowanego ze środków Funduszy Europejskich w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, 2.10 Wysoka jakość systemu oświaty

Warszawa 2022

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
ore.edu.pl

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach wolnej licencji Creative Commons –
Użycie niekomercyjne 4.0 Polska (CC-BY-NC).
creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.pl

Spis treści	
WSTĘP	4
ROZDZIAŁ I	
Planowanie pracy w procesie dydaktycznym i wychowawczym uwzględniające cele i założenia podstawy programowej na pierwszym etapie edukacyjnym	7
ROZDZIAŁ II	
Nauczanie na pierwszym etapie edukacyjnym	26
ROZDZIAŁ III	
Organizacja procesu dydaktycznego	41
ROZDZIAŁ IV	
Nauczane treści kształcenia	48
ROZDZIAŁ V	
Monitorowanie i ocenianie postępów uczniów	56
ROZDZIAŁ VI	
Zadania nauczyciela w kontekście edukacji włączającej	70
BIBLIOGRAFIA	88

WSTĘP

Niniejszy poradnik metodyczny przeznaczony jest dla nauczycieli pierwszego etapu edukacyjnego – edukacji wczesnoszkolnej (szkoła podstawowa, kształcenie zintegrowane). W pracy uwzględniono poszczególne dyscypliny naukowe (edukacje), które zostały w rozporządzeniu wskazane jako sposób uporządkowania efektów kształcenia (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz. U. 2017, poz. 356 z późn. zm.). Celem poradnika jest zaprezentowanie rozwiązań dydaktycznych i wychowawczych, istotnych merytorycznie i metodycznie; publikacja nawiązuje do programów nauczania edukacji wczesnoszkolnej *W Literkowie, Cyferkowie i Nutkowie – świat i teatr w mojej głowie* Renaty Pasymowskiej i *Odtwarzam – doświadczam – tworzę* Marzeny Kędry (dostępne na Zintegrowanej Platformie Edukacyjnej). W poradniku nie odwołano się do treści nauczania języka obcego nowożytnego, etyki, religii, języka mniejszości narodowej lub etnicznej oraz języka kaszubskiego.

Istotą i celem poradnika jest dążenie do udzielenia wsparcia, inspirowania nauczycieli, rozwijania problemów, uzyskania nowych informacji i inspiracji dydaktycznych. Adresatami są młodzi stażem nauczyciele, potrzebujący wartościowych drogowskazów, porad oraz bezpieczeństwa w planowaniu swojej pracy, ale i nauczyciele doświadczeni, wciąż poszukujący inspiracji, nowatorskich i odkrywczych rozwiązań, pomysłów, które jeszcze ubogacą codzienną pracę z uczniem.

Niniejszy poradnik podejmuje tematykę planowania pracy w procesie dydaktycznym i wychowawczym, prawidłowego organizowania procesów dydaktycznych, umiejętnego dobierania treści kształcenia (umiejętności kluczowe, przedmiotowe i uniwersalne), a także potrzeby uczniów o zróżnicowanych możliwościach edukacyjnych. Pojawia się tematyka monitorowania i oceniania postępów ucznia objętego edukacją wczesnoszkolną, a także zadania nauczyciela w kontekście realizacji wyzwań edukacji włączającej.

Poradnik odwołuje się do przywołanych programów. W przypadku pozycji *W Literkowie, Cyferkowie i Nutkowie* mamy do czynienia z programem, który, co podkreśla autorka, miał oparcie w obszarze podstawy programowej i poświęcony jest umiejętnościom kluczowym. Według przyjętej koncepcji nauka została niejako przeniesiona na scenę teatralną, aby była dla uczniów przygodą, akcją pełną zaskoczenia, humoru, tajemnicy. Dzięki takiemu podejściu, w kreatywny i twórczy sposób podsycana jest ciekawość – jeden z kluczowych elementów wspierających optymalny rozwój dziecka w procesie uczenia się.

Wychodząc od założeń naukowych, program *W Literkowie, Cyferkowie i Nutkowie* wykorzystuje teorię wielostronnego nauczania – uczenia się według Wincentego Okonia. Spośród czterech dróg przyjętych przez naukowca, prowadzących do sukcesu ucznia, autorka najsilniej kładzie nacisk na przeżywanie i działanie, które realizowane są dzięki zastosowaniu małych form teatralnych. W poradniku nauczyciel odnajdzie

nowatorskie rozwiązanie, polegające na stworzeniu fikcyjnych krain – Literkowa, Cyferkowa i Nutkowa, zamieszkiwanych przez wyjątkowe postacie, które towarzyszą dzieciom na każdym etapie nabywania wiedzy i umiejętności. Warto podkreślić, że dzięki takiemu podejściu publikacja, w założeniach, uwypukla znaczenie rozwoju emocjonalnego, wykorzystania przyjemnych emocji oraz przeżywania, wyobraźni i rozbudzania ciekawości w procesach uczenia się. Autorka dąży do budowania w dzieciach poczucia sprawstwa, co w istotnym stopniu wpływa na ich wybory, motywację, chęć dalszego rozwoju, a ostatecznie na samoświadomość, ważną z punktu widzenia wartości metauczenia się. Publikacja uwzględnia też koncepcję konstruktywizmu (Dylak 2013), wskazując na indywidualne podejście do konstruowania wiedzy każdego ucznia oraz takie budowanie kompetencji, które prowadzi do odkrywania przez ucznia jego własnych, indywidualnych stylów uczenia się, rozwijania samodzielności, a w konsekwencji do optymalnego i aktywnego procesu rozwoju, wzbogaconego w kolejnych latach o umiejętność jego planowania.

Ważnym zagadnieniem w programie jest uwzględnienie w optymalnym stopniu uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (SPE). Ukazane jest to poprzez połączenie metod terapeutycznych z małymi formami teatralnymi, dzięki którym odbywa się „uczenie przy okazji”.

W drugim programie nauczania – *Odkrywam – doświadczam – tworzę Marzeny Kędry* – odnajdujemy bezpośrednie odwołanie do aktywizacji wielokierunkowej dziecka (według koncepcji Ryszarda Więckowskiego) oraz konstruktywizmu. Mamy do czynienia z naciskiem na uważne i celowe skupianie się w procesach nauczania na wspieraniu ucznia w budowaniu indywidualnych strategii uczenia się, istotne jest uwzględnianie tych strategii w procesach planowania i organizacji pracy.

Program pozwala nauczycielowi na aranżowanie sytuacji dydaktycznych, które, poprzez stawianie przed uczniem problemów, wzbudzą i pobudzą jego aktywność poznawczą i ciekawość, będą inspirować oraz motywować do działania, poszukiwania, poznawania, odkrywania, a tym samym uczenia się w najpełniejszym znaczeniu. Wartościowy wydaje się pomysł moderowania procesami kształcenia, które dają nauczycielom okazje do pomagania uczniom w samodzielnym odkrywaniu świata, towarzyszeniu im, ale nie narzucaniu swojego przewodnictwa. Dzieje się to np. poprzez nacisk na odpowiednie planowanie procesów kształcenia, w którym uwzględniana jest samodzielność ucznia i odpowiedzialność za własne uczenie się. Uczniowie są zachęceni do pytania i poszukiwania odpowiedzi, dzieje się to m.in. dzięki wykorzystaniu technik Freinetowskich, w tym fiszek autokorekcyjnych.

Odnosząc się do przyjętych w poradniku i programach założeń teoretyczno-naukowych, nie sposób pominąć jednej z cech opisujących koncepcję programu autorstwa Kędry – są nią Freinetowskie techniki pracy, dające optymalne możliwości w stosowaniu efektywnych rozwiązań edukacyjnych, w tym szczególnie z dziećmi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Program, odnosząc się do założeń pedagogicznych Celestyna Freineta, stawia na wychowanie nie tylko do współczesnych potrzeb, ale wychowanie i wykształcenie „człowieka jutra”. Promuje dziecięcą ekspresję, odwagę, świadomość praw i obowiązków, społeczne umiejętności, rozbudzone potrzeby poznawcze, wykształconą postawę badacza, twórcy, ale również matematyka i artysty. Autorka, podążając śladami Freineta, uwzględnia w programie szczególne warunki,

które powinny zostać spełnione, aby zastosować przyjętą strategię w celu stymulowania rozwoju dziecka. Wskazuje, że kluczowa jest taka organizacja pracy dziecka, która umożliwi wyrażanie siebie, swobodną ekspresję w różnych formach. Dzięki takiemu podejściu u każdego dziecka mogą się objawić własne, indywidualne przeżycia, myśli, doświadczenia osadzone w otaczającym środowisku. W naturalny sposób program uwzględnia rozwiązania dla uczniów o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych i możliwościach psychofizycznych.

Na podstawie przyjętych założeń teoretyczno-naukowych, *Odkrywam – doświadczam – tworzę* wyznacza nauczycielowi pięć strategii, które osadzone są we wszystkich sferach rozwojowych dziecka, a także w strategiach wspierania rozwoju kompetencji kluczowych. Są to:

- podmiotowość w podejściu do ucznia;
- motywacja jako naturalna konsekwencja stworzenia odpowiednich warunków technicznych, poznawczych i emocjonalnych;
- współpraca – rozumiana jako szeroko rozbudowany proces współdziałania w klasie, również uczniów z nauczycielem, a także uwzględniania indywidualnych możliwości dziecka;
- dialog – rozumiany jako efekt rozwoju emocjonalno-społecznego, forma komunikacji, wymiany myśli, uczenia się od siebie nawzajem, rozwiązywania problemów, rozwój myślenia;
- kreatywność jako myślenie odrzucające szablony rozwiązania, myślenie oparte na naturalnym potencjale twórczym, łączącym w sobie odwagę i chęć do rozwiązywania problemów.

Odwołania do wspomnianych wyżej programów oraz praktyczne wskazówki dotyczące codziennej pracy z uczniem zostały umieszczone w każdym z rozdziałów poradnika w taki sposób, aby nauczyciel mógł swobodnie odróżnić treści odnoszące się do specyfiki danej koncepcji realizacji procesów kształcenia zawartej w omawianych publikacjach.

ROZDZIAŁ I

Planowanie pracy w procesie dydaktycznym i wychowawczym uwzględniające cele i założenia podstawy programowej na pierwszym etapie edukacyjnym

Głównym celem edukacji wczesnoszkolnej, wynikającym z podstawy programowej, jest wszechstronny, wielokierunkowy i harmonijny rozwój dziecka. Nauczyciel, monitorując realizację celu, obserwuje, jak uczeń systematycznie się rozwija, nabywa coraz bardziej skomplikowane umiejętności we wszystkich obszarach rozwojowych (fizycznym, emocjonalnym, społecznym i poznawczym). Planując procesy kształcenia, dąży do pełnej integracji rozwoju dziecka, aby kształtowała się jego dojrzała osobowość. Nie sposób mówić o harmonijnym rozwoju bez wielokierunkowej aktywności poznawczej ucznia, powiązanej z procesem uczenia się, którego głównym organizatorem jest nauczyciel, dobierający właściwe strategie nauczania i uczenia się. Zwraca on zarazem uwagę na możliwości włączania każdego ucznia w powyższe procesy – jako podmiotu, który uczy się nie tylko samodzielności, ale i odpowiedzialności za to, czego i w jaki sposób się uczy.

Zgodnie z koncepcją Ryszarda Więckowskiego (1995), aktywność wielokierunkowa dziecka, którą planuje i organizuje nauczyciel, powinna zapewnić wszechstronny rozwój. Bardzo ważne jest harmonizowanie wszystkich umiejętności, bez względu na sferę rozwojową, np. równie ważne jest, w jaki sposób dziecko biega, skacze, jak to, czy słucha z uwagą, sylabizuje, dodaje i odejmuje pamięciowo, nazywa i przeżywa w bezpiecznych warunkach emocje lub nawiązuje relacje rówieśnicze. Istotą właściwego podejścia do planowania na pierwszym etapie edukacyjnym jest też **harmonizowanie działań uwzględniających cele wychowawcze z celami edukacyjnymi**. Często takie działanie przynosi najlepsze efekty w pracy nauczyciela – od wychowania do edukacji, od poznania „ja” do interakcji i relacji z innymi, uczenia się od siebie wzajemnie. Planowanie procesów wychowawczych jest powiązane z planowaniem procesów edukacyjnych, wynika to z koncepcji całościowego, podmiotowego podejścia do rozwoju i edukacji dziecka.

Jak pokazuje praktyka, dzieci najchętniej podejmują się tych aktywności, które wypływają z ich indywidualnej i naturalnej ciekawości poznawczej oraz zainteresowań. Zgodnie z podstawą programową, a także przyjętymi w programach nauczania założeniami, nauczyciel na tym etapie edukacyjnym powinien stosować trzy strategie nauczania i uczenia się dziecka (percepcyjno-odtwórcza, percepcyjno-wyjaśniająca i percepcyjno-innowacyjna). Wypływają one z naturalnych sposobów funkcjonowania dziecka w rzeczywistości, jego potrzeb i możliwości (więcej informacji na ten temat w rozdziale II).

Podstawą planowania pracy w zakresie procesów edukacyjnych oraz wychowawczych jest program nauczania, osadzony w podstawie programowej, wyznaczającej cele, zadania, efekty (również w obszarze wychowania i profilaktyki), a także warunki i zalecenia dotyczące sposobów realizacji treści podstawy. Powinien, zgodnie z przepisami prawa, uwzględniać elementy szkolnego programu wychowawczo-profilaktycznego, który dla pierwszego etapu edukacyjnego wskazuje cele, zadania i formy realizacji, uchwalone przez radę rodziców (w porozumieniu z radą pedagogiczną). Program nauczania, w przypadku edukacji wczesnoszkolnej, obejmuje

cały etap. Na podstawie dokumentów nauczyciel, otrzymując informację m.in. o tym, jakie treści są przewidziane w poszczególnych latach nauki i jakie sposoby pracy powinien przyjąć, formułuje tzw. plan dydaktyczny, który musi zawierać odpowiednie elementy, opisujące bardziej szczegółowo realizację procesu dydaktycznego i wychowawczego. Nauczyciel, podążając za wybranym i dopuszczonym programem, dzieli materiał na poszczególne jednostki wedle uznania, a w przypadku programów nauczania, dla których powstał ten poradnik, planuje tygodniowo. To oznacza, że planując swoje działania zakłada w obrębie danego tygodnia (5 dni nauki) pewien konkretny i skończony cykl działań metodycznych, organizując w ten sposób procesy nauczania i uczenia się – wyznacza konkretne cele, treści, metody i techniki, a także formy aktywności i rodzaje ćwiczeń, jakie wykonają uczniowie. Po upływie tygodnia zostaną one poddane ewaluacji bądź analizie i podsumowaniu. Na tej podstawie przejdzie do działań zaplanowanych na kolejny tydzień, weryfikując je o wnioski z bieżącej obserwacji potrzeb i postępow uczniów. W związku z aktywnością uczniów może zakładać skończony i zamknięty repertuar zadań lub wyodrębnić szereg zadań obowiązkowych, następnie zadań dodatkowych – dla chętnych oraz innych zadań, które będą odpowiadały na potrzeby uczniów uzdolnionych lub szczególnie zainteresowanych daną tematyką.

Nauczyciel musi wykonać następujące czynności, wynikające z przepisów prawa oświatowego oraz zasad dydaktyki:

- wnikliwa **analiza programu nauczania** – pod kątem treści edukacyjnych oraz wychowawczo-profilaktycznych, w tym szczególnie zadań wychowawczo-profilaktycznych zawartych w podstawie programowej i szkolnym programie wychowawczo-profilaktycznym. Nauczyciel weryfikuje przy tym zakres treści przewidzianych do realizacji w poszczególnych latach nauki, np. sprawdza, czy treści przewidziane do realizacji w klasie pierwszej są wystarczające, nie są zbyt rozbudowane i nie należy zmodyfikować ich zakresu, zgodnie z potrzebami i możliwościami uczniów. W praktyce wielu nauczycieli rezygnuje, np. w klasie pierwszej, z nauczania tabliczki mnożenia na rzecz dobrego utrwalenia dodawania. Zakres weryfikacji powinien uwzględniać zaproponowane w programie sposoby osiągnięcia celów edukacyjnych i wychowawczych (formy, metody, rodzaje ćwiczeń, sugerowane strategie wspierania rozwoju ucznia, a w szczególności sposoby dostosowania wymagań do SPE i możliwości psychofizycznych);
- **modyfikacja programu nauczania i dostosowanie dokumentu do potrzeb i możliwości grupy uczniów**, dla której został przeznaczony – nauczyciel wprowadza zmiany w układzie treści (przekłada treści w poszczególnych latach nauki, zgodnie ze swoją wiedzą o potrzebach i możliwościach uczniów, z czegoś rezygnuje, coś dopisuje), zwraca uwagę, aby nie usuwać treści z programu, jeśli wynikają z podstawy programowej. Etap modyfikacji dotyczy również wniosków, jakie nauczyciel wyciągnął z analizy programu w obszarze metod, form pracy, rodzajów ćwiczeń – sposobów realizacji programu. **Warto podkreślić, jak ważne jest na tym etapie zweryfikowanie własnego warsztatu pracy – udzielenie sobie odpowiedzi na pytania: czy metody zaproponowane w programie są mi znane, czy będę je stosować, czy są inne metody, których program nie uwzględnia, a ja – jako nauczyciel i wychowawca – chcę je stosować?** Odpowiedzi są wskazówkami do modyfikacji metod, form czy ćwiczeń;

- **przygotowanie planu dydaktycznego**, uwzględniającego poszczególne ogniwa zaplanowanych działań w przyjętym okresie pracy – najczęściej bierzemy pod uwagę miesiąc, podzielony na tygodnie pracy. Przykładowe elementy planu: odwołanie do wymagań podstawy programowej, cele ogólne, cele szczegółowe – operacyjne, wskazujące na oczekiwane efekty, osiągnięcia ucznia, treści nauczania, treści wychowawcze i profilaktyczne – materiał, tematyka zajęć, formy, zaplanowane metody, rodzaje ćwiczeń, strategie uczenia się, dostosowania wymagań w zakresie warunków i sposobów realizacji podstawy programowej, liczba jednostek lekcyjnych (ustalenia z dyrektorem) przeznaczonych na realizację celów, zgodnie z ramowym planem nauczania. Warto, aby nauczyciel samodzielnie konstruował plan (niekiedy posiłkując się gotowymi rozwiązaniami) i stale nanosił modyfikacje, które będą wynikały z procesu monitorowania realizacji podstawy programowej, a także z wniosków z obserwacji pedagogicznych prowadzonych przez nauczyciela lub zespół oddziałowy. Warto pamiętać, że plan ukazuje działania dydaktyczno-wychowawcze, które uszczegóławia się w scenariuszach zajęć.

Wspomniane zajęcia integrujące działania wychowawcze i edukacyjne najpełniej obrazuje szczegółowo skonstruowany scenariusz (pokazany w dalszej części rozdziału). Warto podkreślić, że działania wychowawcze oraz edukacyjne przenikają się, a na pierwszym etapie edukacyjnym nie wyróżnia się odrębnych jednostek czasowych na zajęcia z wychowawcą. Każda sytuacja, aktywność, interakcja są sposobami na oddziaływanie wychowawcze, które dostarcza możliwości rozwijania się w sferze emocjonalno-społecznej, duchowej i etycznej. Głównym celem nie jest tylko nauczenie dzieci przestrzegania norm i zasad panujących w szkole (choć to jeden z najważniejszych), ale takie kształtowanie postaw, które pozwoli odkrywać świat wartości – dobra, piękna, prawdy, miłości, patriotyzmu, szacunku, mądrości, zdrowia, godności itd., wynikających z podstawy programowej i programu wychowawczo-profilaktycznego.

W poradniku ukazano elementy planowania dydaktycznego, które wypływają z programów Pasymowskiej i Kędry, obowiązujących przepisów prawa (cytowane rozporządzenie o podstawie programowej kształcenia ogólnego dla edukacji wczesnoszkolnej oraz rozporządzenie o ramowych planach nauczania), doświadczeń i dobrych praktyk autorki.

W planowaniu procesów kształcenia, w tym szczególnie procesów edukacyjnych, w odniesieniu do powyższych zasad warto uwzględnić trzy sfery aktywności ucznia wskazane przez Benjamina Blooma: kognitywna – poznawcza, która obejmuje wiedzę oraz umiejętności intelektualne (np. zrozumienie, zastosowanie, analizowanie, synteza i krytyczne myślenie), afektywna – emocjonalna, która obejmuje ludzkie reakcje emocjonalne (np. empatia, okazywanie uczuć, motywacja, wartości i postawy), psychomotoryczna, która obejmuje rozwój i zmiany określonych zachowań, a także umiejętności fizyczne, dla których potrzebna jest koordynacja umysłu i aktywność mięśni (np. sztuka, sport, prowadzenie szkoleń, prezentacja, mowa ciała). Każda ze sfer dzieli się na kategorie. W przypadku kognitywnej, można przyjąć sześć głównych kategorii, ale należy pamiętać, że w stosunku do różnych treści mogą się przenikać:

- wiedza – uczeń pamięta: co, gdzie, jak, kiedy, kto;
- rozumienie – uczeń odpowiada na pytania o to, co może opowiedzieć własnymi słowami, podaje przykład, zauważa różnice;

- zastosowanie – uczeń odpowiada na pytania o inne zastosowania, rozwiązania problemu, wybór faktów;
- analiza – uczeń odpowiada na pytania o to, co wynika z danego faktu, jaki jest motyw działania, jakie są różnice i podobieństwa;
- synteza – uczeń odpowiada na pytania o to, czy zgadza się z postępowaniem, jak określa wartości, co by wybrał i dlaczego;
- ewaluacja – uczeń odpowiada na pytania o to, co, gdyby coś miało miejsce, jaki ma sposób rozwiązania, jak coś organizuje, projektuje.

Bardzo ważne jest, aby nauczyciel, planując procesy edukacyjne i wychowawcze, miał świadomość konieczności uwzględnienia taksonomii celów. Zastosował ją świadomie, celowo i planowo, zrozumiał, jak porządkuje ona dalsze działania związane np. z doбором technik, metod, określeniem efektów. Zastosowanie taksonomii Blooma w praktyce wymaga pracy, dlatego warto rozważyć możliwość wykorzystania taksonomii Bolesława Niemierki, w której mamy do czynienia z dwoma poziomami: wiadomości oraz umiejętności, a także dwoma kategoriami w każdym z poziomów: dla poziomu wiadomości wyróżniamy kategorie: A (zapamiętywanie wiadomości), B (zrozumienie wiadomości). Dla poziomu umiejętności wyróżniamy kategorię C (stosowanie wiadomości w sytuacjach typowych) oraz kategorię D (stosowanie wiadomości w sytuacjach problemowych). Przyglądając się głębiej kategoriom, można podjąć próbę porównania ich do strategii uczenia się wskazanych w podstawie programowej (Więckowski 1995): strategia percepcyjno-odtwórcza koresponduje z poziomem wiadomości i kategoriami A, B. Strategia percepcyjno-wyjaśniająca wiąże się z poziomem umiejętności i kategorią C, a percepcyjno-innowacyjna ma swój odpowiednik w poziomie umiejętności, w kategorii D.

Warto podkreślić, że w całym procesie planowania cele i zadania zawarte w programie wychowawczo-profilaktycznym, cele i zadania z programu nauczania, ze względu na wymagania podstawy programowej, są wkomponowane w codzienną wielokierunkową aktywność uczniów i powinny być realizowane w sposób naturalny, spójny z celami edukacyjnymi. Wartościowym wsparciem w planowaniu pracy, w przypadku nauczyciela, który rozpoczyna dopiero swoją pracę, będzie dobrze skonstruowany scenariusz zajęć. Etapy planowania zajęć:

- sformułowanie tematu – nauczyciel powinien uwzględnić: poprawność merytoryczną i metodyczną – w odniesieniu do programu nauczania dopuszczonego przez dyrektora, zgodność z planowanym przebiegiem zajęć i celami, dostosowanie do zdolności poznawczych uczniów, konieczność rozbudzenia ich zainteresowania;
- dobór treści nauczania i wychowania – treści zgodne z dopuszczonym programem nauczania, integrują się ze sobą w sposób, który pozwala uczniowi na całościowe poznawanie świata – interdyscyplinarność, a także kształtowanie wartościowych postaw i zachowań. Nauczyciel może modyfikować program, wprowadzić treści dodatkowe (nie z podstawy), ale musi to zrobić zgodnie z wewnętrzną procedurą szkoły, uwzględniać korzyści dla uczniów;
- sformułowanie celów zajęć – muszą być one spójne merytorycznie i metodycznie z treściami dopuszczonego programu nauczania, a tym samym zgodne z podstawą programową i tematem zajęć. Powinny być sformułowane na poziomie celów ogólnych oraz szczegółowych, zoperacjonalizowanych – odnoszących się do

konkretnych czynności uczniów, np. wymienia, nazywa, wykonuje, podaje, podpisuje, czyta, przelicza – czasowniki operacyjne, pomagające nauczycielowi na etapie ewaluacji zajęć dokonać celowej obserwacji efektów, a także pomóc dzieciom w podsumowaniu efektów własnej pracy – samoocena, ocena koleżeńska. Należy uwzględniać potrzeby wszystkich uczniów w klasie. Zakładane do osiągnięcia cele należy skorelować z wybraną przez nauczyciela lub zaproponowaną w programie nauczania taksonomią – kategoryzacją, która umożliwi w procesie oceny właściwą i poprawną merytorycznie weryfikację (pomiar dydaktyczny i ewaluację).

Wskazane przez nauczyciela **metody, techniki oraz formy pracy** powinny być adekwatne do wytyczonych celów zajęć, tematu, a także wieku uczniów. Powinny uwzględniać konieczność aktywizowania uczniów, służyć kształtowaniu kompetencji kluczowych i uniwersalnych, wpływać na rozwój kreatywności uczniów, wspierać tych ze SPE, a także uwzględniać wykorzystanie ICT (od ang. *information and communications technology*) do pracy w trybie zdalnym, np. poprzez wykorzystanie Zintegrowanej Platformy Edukacyjnej.

Wybór i przygotowanie środków dydaktycznych powinno odbywać się zgodnie z obranymi przez nauczyciela metodami i zaplanowanym przebiegiem zajęć. Środki należy dostosować do możliwości rozwojowych uczniów, ich zadaniem jest pomóc osiągnąć cele, rozbudzić zainteresowanie, motywację, wesprzeć w konstruowaniu wiedzy i umiejętności.

Nauczyciel powinien wyznaczyć poszczególne etapy zajęć, aby uzyskać przejrzystą strukturę ich przebiegu. Powinien on umożliwić realizację wszystkich celów i odnosić się nie tylko do treści przedmiotowych, ale również uwzględniać kształtowanie kompetencji kluczowych, umiejętności przydatnych na rynku pracy (zgodnie z programem doradztwa zawodowego), a także pozwalać na rozwijanie kreatywności. Warto, aby w opisie przebiegu zajęć nauczyciel uwzględnił interdyscyplinarność, nawiązującą szczególnie na pierwszym etapie edukacyjnym do integracji treści i aktywności uczniów w ramach różnych dyscyplin naukowych, wskazanych w podstawie programowej. Wartościowym elementem przebiegu zajęć jest wprowadzenie przez nauczyciela nowatorskiego rozwiązania dydaktycznego (np. wynik wymiany dobrych praktyk).

W sytuacji, w której przebieg zajęć musi zostać osadzony w realiach zdalnego nauczania, warto zaplanować sposób komunikacji z rodzicami uczniów. Nauczyciel jest zmuszony do przemyślenia zmian w poleceniach (np. te same treści nauczane stacjonarnie będą w formie zdalnej prezentowane inaczej), w dostarczonych materiałach, formach aktywności, ze względu na inny proces myślenia, jaki zachodzi w przypadku uczenia się z wykorzystaniem narzędzi ICT. Może dojść do sytuacji, w której uczeń, otrzymując materiał w formie elektronicznej, interaktywnej, będzie w inny sposób dochodził do nabycia nowych umiejętności, co musi przewidzieć nauczyciel i zastanowić się, czy dotychczasowa wiedza i umiejętności ucznia pozwolą dojść do celu.

Bardzo ważne jest przemyślenie i zaprojektowanie przejrzystych, konkretnych i zrozumiałych instrukcji dla rodziców/opiekunów prawnych, którzy będą łącznikiem pomiędzy nauczycielem a uczniem. Trzeba dać wskazówki metodyczne, pomocne przy tłumaczeniu, reagowaniu i wspieraniu, poinformować o poziomach trudności zadań, formach komunikacji z dzieckiem. Ważna jest ewaluacja, w ramach której uczniowie udzielą informacji zwrotnej nauczycielowi, dokonają samooceny, oceny koleżeńskiej (zgodnie z narzędziem pomiaru).

Scenariusz musi uwzględniać ewentualną konieczność dostosowania przebiegu zajęć dla uczniów ze SPE. Nauczyciel może dodawać własne komentarze metodyczne, informacje o źródłach, z których będzie korzystać alternatywnie, może załączyć pozyskane lub przygotowane karty pracy, powiązaną z tematyką zajęć literaturę dziecięcą. Dzięki temu nauczyciel będzie świadomie, planowo i celowo budował warsztat pracy, portfolio, to pozwoli zapamiętać wiele nowatorskich rozwiązań.

Elementy procesu planowania działalności edukacyjnej, wynikające z metodyki pracy na pierwszym etapie edukacyjnym, zawarte w programach nauczania:

- cele edukacyjne według Ireny Adamek: „Odpowiednio dobrane i sformułowane, stanowią dodatni impuls, motyw działania, nadają temu działaniu sens, zwłaszcza gdy korespondują z wartościami bliskimi jednostki” (Adamek 2000: 11). Cele kształcenia odnoszą się do zmiany, jaką nauczyciel chce uzyskać w uczniu, jego wiedzy, umiejętnościach, postawach. W celach można dostrzec czynności uczniów i nauczycieli. Wyróżniamy dwa rodzaje celów kształcenia: ogólne – kierunek działań ucznia, dla których nauczyciel organizuje odpowiednią przestrzeń edukacyjną, w tym aktywność i operacyjne – uszczegółowione, ukazują konkretne efekty, wyniki procesu kształcenia, pozwalają monitorować rozwój i osiągnięcia ucznia (Niemierko 1999: 21). Należy brać pod uwagę ustalenie sposobów realizacji celów – procedury osiągnięcia celów edukacyjnych. Części składowe procedury to odpowiednio dobrane treści kształcenia, adekwatne metody i formy organizacyjne procesu nauczania, a także właściwie dobrane środki dydaktyczne;
- treści edukacyjne – w procesie planowania sytuacji dydaktycznych nauczyciel musi dokonać wyboru treści, których przekazanie pozwoli uczniom na nabycie określonych wiadomości – zaprezentowanych i powstałych w toku pracy ucznia (efekty twórczego myślenia). Warto włączyć uczniów w wybór i angażować ich motywację do działania poprzez nawiązywanie do ich zainteresowań (Adamek 2000: 34);
- wybór właściwej metody nauczania, czyli takiego sposobu pracy z uczniem, który umożliwi opanowanie wiedzy, umiejętności, rozwijanie zdolności i zainteresowań. Wybrany sposób działania umożliwia osiągnięcie przyjętego celu. Determinantem wyboru metody powinien być wiek uczniów, możliwości rozwojowe, potrzeby edukacyjne, specyfika treści kształcenia, cele (z wynikającymi z nich zadaniami dydaktycznymi ujętymi w procesie). Najpowszechniejszą klasyfikacją metod nauczania jest ta, której determinantem jest rodzaj przekazu informacji: metody słowne, oglądowe, praktyczne (Adamek 2000: 59–60). W praktyce metody należące do poszczególnych grup łączą się ze sobą. W przypadku metod słownych mamy do czynienia z opisem, opowiadaniem, pogadanką, wykładem, dyskusją i pracą z tekstem. Do metod oglądowych (obrazowych) zaliczamy różne formy pokazu, prezentacji, obserwacji, demonstracji. W grupie praktycznych, czyli opierających się na aktywności i praktycznym działaniu, znajdują się: zajęcia laboratoryjne czy praktyczne.

Klasyfikacja wynikająca z koncepcji kształcenia wielostronnego Wincentego Okonia (1998: 411) jest jedną z najbardziej powszechnych, ze względu na silne osadzenie w praktyce pracy szkoły. Autor wskazał cztery strategie, drogi uczenia się: przyswajanie, odkrywanie, przeżywanie, działanie. Do każdej strategii zostały dopasowane metody kształcenia.

Do **strategii przyswajania** przynależą metody podające, pozwalają na szybkie przyswojenie gotowej dawki wiedzy. Dodatkowo zaliczamy do tej grupy metody słowne i wybrane oglądowe. Nauczyciel udostępnia gotową wiedzę, a uczeń ją przyswaja. Do strategii odkrywania należą metody, które pozwalają uczniowi na poszukiwanie np. rozwiązań – metody problemowe. Pozwalają dziecku na odkrywanie rozwiązań problemów i zagadnień, dzięki czemu silnie aktywizują motywację oraz aktywność poznawczą, a nauczyciela stawiają bardziej w roli osoby moderującej proces rozwiązywania problemu. Do tej grupy możemy zaliczyć tzw. metody aktywizujące, symulacyjne, gry dydaktyczne. Do strategii opartej na uczeniu się poprzez przeżywanie (nawiązanie w programie Pasymowskiej) należy grupa metod zwanych eksponującymi. Dzięki działaniom nauczyciela, który eksponuje określone wartości estetyczne i moralne, uczeń ma okazję dokonywać waloryzacji – oceny, kształtować postawy i budować własny świat wartości. W tej grupie szczególnie wyróżniamy metody ekspresyjne oraz impresyjne. Ostatnia strategia uczenia się – poprzez działanie, realizowana jest z wykorzystaniem metod praktycznych. Nauczyciel tak organizuje proces kształcenia, aby poprzez bezpośrednią działalność ucznia zachodził w nim progres. Dzięki tej strategii najczęściej mamy do czynienia z nabywaniem określonych umiejętności. Warto podkreślić, że na danej lekcji czy zajęciach edukacyjnych w kształceniu zintegrowanym nauczyciel nie tylko może, ale czasem powinien, stosować więcej niż jedną metodę, nie tracąc z oczu postawionych celów dydaktycznych.

Logiczną konsekwencją wyboru danej metody nauczania jest dobór właściwych form pracy. Nauczyciel musi odpowiednio zaplanować organizację zajęć. Wyróżniamy trzy rodzaje form pracy uczniów, dla których kryterium podziału jest liczba uczestników: indywidualna, grupowa i zbiorowa. **Formy pracy są szczególnie istotne z punktu widzenia angażowania uczniów o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych.** Wtedy może pojawić się sytuacja, w której uczniowie o zróżnicowanych możliwościach i ze SPE, będą otrzymywali odrębne zadania, które będą pozwalały im na osiągnięcie tych samych celów, które nauczyciel postawi przed pozostałymi dziećmi.

Uczniowie, pracując indywidualnie, wyrabiają w sobie samodzielność, poczucie odpowiedzialności za wykonanie i dokończenie zadania, odporność emocjonalną (dziecko samo mierzy się z problemem), budują poczucie wartości, nabywają poczucie kompetencji i sprawstwa, rozwijają własne umiejętności. Praca indywidualna może mieć charakter bardziej jednolity w sytuacji, gdy wszyscy wykonują to samo zadanie, w sytuacji, gdy uczniowie wykonują różne zadania, praca będzie miała charakter zróżnicowany (Rau i Ziętkiewicz 2000: 23).

Praca grupowa to druga forma organizacyjna. Nauczyciel dzieli klasę na kilkusobowe zespoły, np. na poziomie wczesnoszkolnym w każdej grupie może znaleźć się od dwóch do czterech uczniów. Mają oni wspólne zadania i cele. Nauczyciel może wziąć pod uwagę zróżnicowany lub jednolity charakter pracy grupy, czyli np. każda z grup otrzymuje ten sam zestaw zadań, po wykonaniu następuje analiza i porównywanie wyników, efektów pracy, to forma, która pozwala na jednolity charakter pracy. W sytuacji, w której nauczyciel chce zróżnicować zadania dla grup, bierze pod uwagę taki przydział zadań dla każdej z nich, aby ostatecznie efekty pracy pozwalały na złożenie w całość realizowanego pomysłu, projektu czy przedsięwzięcia. Warto pamiętać, aby efekty były prezentowane na forum społeczności klasy, niekiedy szkoły. Można zaproponować i wdrożyć narzędzia samooceny

uczniów oraz oceny koleżeńskiej. Uczniowie nabędą umiejętność konstruktywnego udzielania informacji zwrotnej, kształtują w sobie postawę szacunku, kultury komunikacji, a także zdolność analizy, syntezy i przetwarzania wniosków na zrozumiałe komunikaty. Z własnego doświadczenia oraz obserwacji, jak i wielu praktyków, mogą sformułować wniosek dotyczący stosowania tej formy. To jedna z najbardziej aktywizujących form, pobudza aktywność poznawczą, motywację, uczy współpracy, komunikacji, akceptowania innego punktu widzenia i wdraża do konstruktywnego rozwiązywania konfliktów (walory wychowawcze).

Zagadnieniem, zależnym zazwyczaj od celów dydaktycznych i/lub wychowawczych, mogą być kryteria, według których nauczyciel podzieli swoich uczniów na grupy. Wyróżniamy za cytowanymi badaczkami (Rau i Ziętkiewicz 2000: 27–28):

- grupy jednorodne – znajdują się w nich uczniowie, którzy osiągają porównywalne efekty nauczania. Istnieje ryzyko, że klasa zostanie podzielona na „słabych” i „silnych”. Ze względu na zróżnicowane potrzeby uczniów, cele i specyfikę projektu, w którym będą brali udział, taki podział może się okazać konieczny;
- grupy zróżnicowane – w pracach tych grup uczestniczyć będą uczniowie o zróżnicowanym poziomie osiągnięć szkolnych. To efekt celowego podziału, którego dokona nauczyciel, kierując się wiedzą o poszczególnych uczniach – jak w przypadku grup jednorodnych;
- grupy koleżeńskie – powstają na podstawie dobrowolnych decyzji uczniów, którzy decydują o łączeniu się w grupę, co pozwala na większe poczucie bezpieczeństwa, dodatkową dawkę przyjemnych emocji, czasem ma wpływ na zwiększenie motywacji. Warto również wziąć pod uwagę ryzyko, jakie niesie różna stabilność relacji koleżeńskich, ryzyko powstania grupy dzieci, które, ze względu na niższy poziom kompetencji społecznych, do nikogo nie dołączą lub nie zostaną zaproszone i utworzą tzw. „grupę osób niezintegrowanych”. Sytuacja taka, może mieć wpływ na poczucie własnej wartości oraz motywację do pracy, przed nauczycielem stoi wyzwanie polegające na monitorowaniu pracy grupy i odpowiednim reagowaniu;
- grupy doboru celowego – powstają na bazie celowych i zaplanowanych decyzji nauczyciela, który tak dobiera uczniów, aby nie utrwały się istniejące „struktury socjometryczne”; uczniowie nawiązują nowe relacje i rozbudowują istniejące, ale słabsze, płytsze;
- grupy losowe – powstają dzięki losowemu przyporządkowaniu uczniów do grupy, np. poprzez wyliczanki, losowanie patyczków, odliczanie, zastosowanie kodu kolorów (formy zabawowe).

Wincenty Okoń (2016) pisze też o pracy zbiorowej, nazywanej czasami nauczaniem frontalnym. Nauczyciel wybierze tę formę, gdy będzie chciał pracować „jednym frontem” z całą klasą, równocześnie. Wybierając ją, musi zdawać sobie sprawę z ryzyka, jakie niesie dominacja jego aktywności nad aktywnością uczniów. W edukacji wczesnoszkolnej to forma ryzykowna, mogąca powodować zwiększenie dystansu pomiędzy nauczycielem a poszczególnymi uczniami, może wywołać dodatkowe bariery emocjonalne, stres przed zadawaniem nauczycielowi pytań na forum, opór przed zgłaszaniem trudności i nienadążanie za pozostałymi uczniami. Ta forma, jak wynika z obserwacji praktyków, najczęściej aktywizuje uczniów najzdolniejszych, którzy chętnie zabierają głos na forum i współpracują z nauczycielem. Na pierwszym etapie

edukacyjnym, nie należy wykluczać jej, ale warto ograniczyć do niezbędnego minimum, np. podczas pogadanki, klasowej dyskusji – przy okazji czytania fragmentów lektury.

Najbardziej wartościowym rozwiązaniem jest przemyślane, celowe i zaplanowane stosowanie wszystkich opisanych form w taki sposób, aby optymalnie aktywizować uczniów w procesie osiągania założonych celów edukacyjnych i wychowawczych, ze szczególnym uwzględnieniem pracy w grupie. Nauczyciel, który postawił już sobie odpowiednie cele, określił treści, dobrał repertuar metod i form kształcenia, musi zastanowić się nad środkami dydaktycznymi, które posłużą uczniom jako szeroko rozumiane narzędzia „dostarczające odpowiednich bodźców sensorycznych oddziałujących na ich wzrok, słuch, dotyk itp., ułatwiają im bezpośrednie i pośrednie poznanie rzeczywistości” (Kupisiewicz 2000: 216). Środki dydaktyczne odgrywają szczególną rolę w pracy z dziećmi o różnicowanych potrzebach edukacyjnych, pozwalając na zaktywizowanie np. ucznia słabowidzącego lub słabosłyszącego (szkło powiększające, czytanki, podświetlane mapy, dotykowe książki, klocki 3D).

Najpopularniejszy, przytaczany przez Czesława Kupisiewicza, podział środków dydaktycznych:

- środki wzrokowe – np. mapy, modele, obrazy, wydruki z drukarki 3D, okazy, obrazy robione z wykorzystaniem rzeczywistości rozszerzonej;
- środki słuchowe – np. magnetofon, radio, odtwarzacze plików, podcasty, audiobooki, instrumenty muzyczne, audycje, słuchowiska;
- środki wzrokowo-słuchowe – np. filmy dźwiękowe, nagrania telewizyjne, nagrania z serwisów internetowych, wirtualne muzea, specjalistyczne strony internetowe z materiałami multimedialnymi;
- środki częściowo automatyzujące proces nauczania i uczenia się – np. laboratoria, komputery, tablety, smartfony, monitory dotykowe (tamże: 221).

Bardzo ważną funkcją, którą pełnią środki dydaktyczne, poza poznawczą, jest wpływanie na motywację uczniów do podjęcia różnorodnej aktywności, szczególnie w przypadku uczniów ze SPE. Ma to znaczenie na pierwszym etapie edukacyjnym, kiedy uczniowie prezentują dosyć wysoki poziom aktywności poznawczej, mogą mieć do czynienia z wieloma trudnościami, ograniczeniami, specjalnymi potrzebami, a także obawami lub niedyspozycjami, które będą wywoływały bariery lękowe obniżające motywację. Współczesne pokolenie uczniów charakteryzuje się silnym dążeniem do wykorzystywania środków dydaktycznych, szczególnie z grupy częściowo automatyzujących proces nauczania. Wymaga to od nauczyciela przemyślenia źródeł i narzędzi, dostępnych dzięki nowoczesnym technologiom, m.in. ze względu na zdrowie fizyczne uczniów, np. ryzyko przemęczenia wzroku, dekoncentracji, nadmiaru bodźców dźwiękowych i wzrokowych oraz bezpieczeństwo cyfrowe.

Skupmy się teraz na planowaniu procesów edukacyjnych na przykładzie programów nauczania Pasymowskiej oraz Kędry – z uwzględnieniem przepisów oświatowych.

Planowanie pracy, według programu *W Literkowie, Cyferkowie i Nutkowie*, odnosi się do planowania tygodniowego, każdy dzień stanowi odrębną jednostkę tematyczną. Widoczny jest silny nacisk na rolę, jaką powinien pełnić program – „planowanie i organizacja procesów edukacyjnych sprzyja rozwojowi uczniów”. Niżej opisane są elementy tego procesu zawarte w programie.

- Tematyka dnia dostosowana do wybranego obszaru w danym tygodniu pracy – uczniowie z nauczycielem (pod jego kierunkiem) wybierają pięć tematów (mogą odpowiadać dniom zajęć) zaproponowanych przez bohaterów z wymyślonych miasteczek. Uzyskujemy efekt budowania w uczniu postawy współodpowiedzialności za uczenie się. Tematyka piątego dnia pracy (zazwyczaj piątek) będzie dotyczyła tematów związanych m.in. z treściami ortograficznymi.
- Każdego dnia nauczyciel przekazuje uczniom informację, na co będzie kładł nacisk w zakresie wiadomości, umiejętności oraz postaw (cele). W przypadku programu Pasybowskiej, nauczyciel zwraca uwagę na ważny aspekt formułowania celów na poziomie dążeń i oczekiwań nauczyciela, a następnie celów w języku ucznia. W koncepcji oceniania kształtującego mamy w takim przypadku do czynienia z NaCoBeZU (skrót od „na co będę zwracać uwagę”) – sformułowanie takiej informacji dla uczniów wzmacnia poczucie motywacji, ukazuje sens tego, czego będą się uczyć, dostarcza konstruktywnej i racjonalnej informacji, od nauczyciela wymaga przyjrzenia się celom zajęć i zaplanowania całego procesu, które pozwoli wybrać uczniom to, co najważniejsze dla nich (także z punktu widzenia celów lekcji). Dla początkującego nauczyciela formułowanie komunikatów, w których przekazuje się uczniom, co jest istotne, wiąże się z odpowiednim językiem – musi być przejrzysty, prosty i konkretny – uczeń nie może się domyślać. Bardzo ważnym zadaniem jest odróżnienie celów zajęć od kryteriów, jakie w formie oczekiwań poda nauczyciel. Można przyjąć, że cele lekcji/zajęć są *clou*, tym, po co coś robimy, np. tworzenie klasowych upraw roślin: należy przygotowywać stanowiska, sadzić, siać, obserwować, notować wnioski z obserwacji. Komunikat „na co będę zwracać uwagę” jest kryterium ukazującym uczniowi, jakie nauczyciel stawia oczekiwania, co będzie sprawdzał, czego będzie wymagał; język będzie pomagał dziecku w skupieniu się na tym, co najważniejsze z punktu widzenia efektów i sukcesu. Przykład komunikatów nauczyciela: „Będę zwracać uwagę czy potraficie nazwać rośliny, które dzisiaj będziemy sadzić, wskazać, czym się różni sadzenie roślin od siania. Oczekuję, że po dzisiejszych zajęciach każdy z was, poda co najmniej nazwy trzech roślin, które można zasadzić i trzy przykłady tych, które można posiać, każdy z was będzie potrafił wymienić, jakie czynniki i elementy są konieczne, aby rośliny wzrastały i rozwijały się”. Takie podejście pomaga każdemu uczniowi w rozumieniu tego, czego i po co się uczy. Warto zwrócić uwagę, że może się to okazać szczególnie przydatne dla uczniów rozkojarzonych, zbyt pobudzonych, mających trudności z koncentracją lub trudnościami w np. myśleniu analitycznym. Według propozycji programu *W Literkowie...* nauczyciel zawiesza na klasowej gazetce cele w języku efektów – oczekiwania dotyczące tego, na co będzie zwracał uwagę w danym dniu nauki. To bardzo wartościowe działanie, przyzwyczajają uczniów do systematyzowania swojej wiedzy i umiejętności, wyrabia w nich czujność i rozbudza świadomość związaną z uczeniem się i samooceną. Cele operacyjne rozdzielono według czterech sfer rozwojowych ucznia: fizycznej, emocjonalnej, społecznej oraz poznawczej.

Nauczyciel, projektując zajęcia na cały tydzień, bierze pod uwagę tematy dni wybrane przez uczniów, a także piątkowe spotkania z ortografią, które zostały przewidziane od klasy drugiej do końca trzeciej. Następnie konstruuje zbiór pytań problemowych, na podstawie których będzie dążył do wzbudzania u uczniów wielostronnej aktywności, np. „Dlaczego niektóre kwiaty nie mogą stać na parapecie?”, „Czy zwierzę może być

żołnierzem?" , „Dlaczego bez matematyki może powstać w cieście zakalec?". Pytania powinny wybudzać emocje, zdziwienie oraz konsternację. Mogą mieć formę zagadki matematycznej, jej rola została podkreślona w rozdziale poświęconemu treściom nauczania.

Kolejnym etapem, wskazanym w programie, jest właściwy dobór technik i metod, najważniejszym kryterium jest rozwój myślenia uczniów oraz indywidualne strategie uczenia się (temat rozwinięty w rozdziale drugim). Warto wziąć pod uwagę, planując pracę w klasie drugiej i trzeciej, możliwości, jakie daje wykorzystanie projektu edukacyjnego, a od klasy pierwszej do trzeciej – scenek teatralnych.

Kolejny krok planowania nauczyciel musi poświęcić na przemyślenie i skonstruowanie lub dobranie ćwiczeń, podręczników, zadań, materiałów edukacyjnych, które uwzględnią wielozmysłowość dziecka w poznawaniu i doświadczaniu. Powinien zaaranżować przestrzeń edukacyjną, w której uczniowie będą doświadczać i poznawać, musi zaplanować skuteczne formy pracy i środki dydaktyczne. Pomocne mogą się okazać materiały zamieszczone na Zintegrowanej Platformie Edukacyjnej, nauczyciel odnajdzie m.in. scenariusze zajęć do programu Pasymowskiej.

Ostatni etap każdego dnia nauki, zgodnie z programem, zakłada ewaluację uczniowską. Uwzględnia ona informację zwrotną dla nauczyciela, samoocenę, w ramach której uczniowie zastanawiają się, czego się dowiedzieli, co potrafią nowego zrobić i jakie postawy w sobie wykształcili (wartości obecne w czasie danych zajęć), np. rundka z koniecznością dokończenia rozpoczętego przez nauczyciela zdania: „W czasie dzisiejszych zajęć najciekawsze dla mnie było...”, „Najtrudniejsze dzisiaj dla mnie było...”, „Po dzisiejszych zajęciach zapamiętam, że...”. Dzieci w trzeciej klasie, mogą takie informacje zapisywać na kolorowych kartkach. Nauczyciel może sam opracować trzy lub cztery krótkie pytania bezpośrednio płynące z celów operacyjnych i na podstawie odpowiedzi weryfikować efektywność i przydatność zajęć. Ważne jest dotarcie do wiedzy o emocjach, które towarzyszyły dzieciom w czasie uczenia się – niezbędnego elementu wpływającego na motywację. Obrazowym przykładem planowania procesów wychowawczych oraz edukacyjnych będzie opisany w programie przykład tematyki tygodnia, osadzonej w treściach przyrodniczych poświęconej lasom.

Podobne podejście do planowania procesów kształcenia można odnaleźć w przywoływanym już programie Marzeny Kędry. Elementy stałe, konieczne w planowaniu i organizacji opisane są niżej.

1. Poniedziałkowy poranek to ważny moment procesu planowania i czasu organizacyjnego. Nauczyciel zapoznaje uczniów z tematyką zajęć danego tygodnia.
2. Początek tygodnia zajęć – poniedziałek to czas, kiedy nauczyciel, w ramach procesu kształcenia, uwzględnia aktywny udział uczniów w wyznaczaniu celów; dzieci wysuwają swoje sugestie dotyczące rozszerzenia lub modyfikacji celów zajęć – mogą być stymulowane w tym procesie przez nauczyciela, który będzie dopytywał np. „Czego jeszcze chcielibyście się dowiedzieć o...?”, „Co jeszcze chcecie wykonać w ramach ...?” lub „Kogo jeszcze chcielibyście poznać, zaprosić ...?” (Kędra 2019: 24). W kontekście wykorzystywania dziecięcych strategii uczenia się, a także budowania wartościowych postaw, uzyskujemy element budowania w uczniu poczucia odpowiedzialności i sprawstwa w zakresie udziału w procesie uczenia się.

3. Uczniowie, zachęceni do samodzielności i samorządności, przyjmują na początku tygodnia klasowe obowiązki – opieka nad roślinami, gazetką, klasowym zwierzątkiem czy pomocami klasowymi, wypożyczanie książek z klasowej biblioteki, utrzymanie porządku i czystości w klasie oraz inne przyjęte jako działania wspierające procesy wychowawcze.

Warto, aby te elementy zostały stałym ogniwem, uwzględnianym w procesie planowania, stanowiły rytmiczny i systematyczny sposób organizacji pracy w tygodniu. Swoista rutyna będzie dostarczała wielu uczniom poczucia bezpieczeństwa – zwłaszcza tym, których specjalne potrzeby wymagają szczególnego podejścia w rytmizowaniu aktywności podczas dnia, np. uczniowi ze spektrum autyzmu. Dzięki takiemu podejściu uczniowie wiedzą, co będą robić i czemu to będzie służyć. Kolejne etapy dotyczą aktywizowania uczniów w procesie edukacyjnym.

1. Młodszy uczniowie – warto zwracać uwagę na wiek rozwojowy ucznia, otrzymują oni repertuar zadań do wykonania. Nauczyciel powinien być dobrze przygotowany do omówienia zadań, zaprezentowania materiałów i pomocy, które będą przydatne, aby osiągnąć zaplanowane cele.
2. Uczniowie wybierają z repertuaru zadania i nanoszą je na kartę aktywności. W zależności od formy pracy – indywidualna lub grupowa, mogą wybierać samodzielnie lub w ramach grupy. Ważne, aby każdego dnia (według koncepcji programu) miała miejsce praca samodzielna każdego dziecka.
3. W czasie całego tygodnia uczniowie aktywnie pracują – nauczyciel stale monitoruje pracę, uczący się zgłaszają się w sytuacjach problemowych, w których nie radzą sobie z wyzwaniem. Nauczyciel nie musi i nie powinien być jedynym źródłem wsparcia, warto, aby uczniowie szukali go też we własnym gronie lub w materiałach i źródłach.
4. Warunkiem organizacyjnym, koniecznym w ujęciu właściwego planowania przebiegu zajęć, jest udostępnienie uczniom całej przestrzeni sali lekcyjnej. Powinni oni mieć nieograniczoną możliwość przemieszczania się po klasie – muszą wymieniać się informacjami, korzystać ze stanowiska komputerowego, sięgać do zestawu materiałów, przykładów, instrukcji.
5. Piątek, jako ostatni dzień tygodnia, w którym odbywały się różnorodne aktywności i podejmowane były wyzwania, jest czasem prezentacji i podsumowania efektów pracy w całym tygodniu. Autorka programu, nazywa ten moment „piątkową naradą” (Kędra 2019: 52), następuje prezentacja wykonanych zadań i samoocena. Dodatkowo dzieci uzupełniają tzw. grafik osiągnięć.

W planowaniu procesów kształcenia i wychowania, na podstawie programu Kędry, nauczyciel musi uwzględnić pięć strategii działania nauczycielskiego, obejmujących: podmiotowość, motywację, współpracę, dialog i kreatywność. Każdą z nich przyporządkowano poszczególnym edukacjom – dyscyplinom wyływającym z podstawy programowej, uwzględniono potrzeby oraz możliwości uczniów ze SPE, np. w zakresie edukacji polonistycznej w strategii odwołującej się do podmiotowości, należy pamiętać o niwelowaniu lęków i niepokoju dziecka przed rozpoczęciem aktywności edukacyjnej poprzez stawianie ciekawych i interesujących, intrygujących pytań, zagadek, które stanowić będą wprowadzenie do dalszych etapów działania. W strategii odwołującej się do motywacji należy stwarzać warunki sprzyjające do wykorzystania własnych

zainteresowań oraz mocnych stron – umożliwić odnoszenie sukcesu. W strategii odwołującej się do współpracy nacisk powinien być kładziony na wdrażanie uczniów do efektywnej i sprawnej komunikacji.

Strategia dialogu odwołuje się do rozwijania kompetencji językowych, w tym szczególnie do kompetencji czytania, która ma strategiczne znaczenie w procesie uczenia się na każdym etapie. Strategia działania odnosząca się do kreatywności obliguje nauczyciela, aby tworzył przestrzeń dla uczniów, w której będą mogli tworzyć, wyrażać swoje myśli, pomysły. Należy uwzględnić wykorzystywanie dziecięcej twórczości – w celu odnajdywania nowych rozwiązań, konstruowania nowatorskich pomysłów, np. poprzez zastosowanie technik rozwijania myślenia komputacyjnego.

Jak pokazuje praktyka oraz wymagania wynikające z przepisów prawa oświatowego, u podstaw planowania pracy na pierwszym etapie edukacyjnym leży prawidłowe i dogłębne rozpoznanie dziecka, które rozpoczyna naukę. Początek procesu rozpoznania musi uwzględniać całościowy rozwój dziecka, potrzeby edukacyjne, czynniki środowiskowe, możliwości psychofizyczne, które mają wpływ na funkcjonowanie ucznia w środowisku szkolnym. Proces rozpoznania odbywa się poprzez zastosowanie metody obserwacji, co nie zmienia faktu, że nauczyciel powinien wykorzystać inne dostępne metody i narzędzia, np. test gotowości szkolnej, arkusz obserwacji, karta wywiadu z rodzicami, karty pracy dziecka, rysunki, np. tematyczny – analiza wytworów prac dziecięcych, specjalne zabawy i gry. Na tym etapie korzystna i niezbędna jest współpraca nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej z innymi nauczycielami, którzy prowadzą lub będą prowadzili zajęcia w danym oddziale oraz ze specjalistami zatrudnionymi w szkole lub współpracującymi ze szkołą – z ramienia poradni psychologiczno-pedagogicznej (psycholog, logopeda, pedagog).

Wyniki rozpoznania i diagnozy posłużą nauczycielowi do zdobycia koniecznej wiedzy o zakresie wiadomości, umiejętności, ale również o rozwoju dziecka, czynnikach zdrowotnych i środowisku (wywiad z rodzicami/prawnymi opiekunami), w którym dziecko żyje i które wywiera szczególny wpływ na jego rozwój i prawidłowe funkcjonowanie.

Zanim nauczyciel rozpocznie właściwy proces planowania, dysponuje szczegółową wiedzą na temat każdego ucznia w oddziale, wie, jakie wiadomości oraz umiejętności zdobył uczeń na poprzednim etapie edukacyjnym (roczne obowiązkowe przygotowanie przedszkolne). Jak zakłada Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz. U. 2017, poz. 356 z późn. zm.), dla zapewnienia ciągłości procesu edukacji, nauczyciele klas I–III muszą znać podstawę programową wychowania przedszkolnego, zorganizować dostosowany do potrzeb dzieci okres adaptacji. Nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej, diagnozując możliwości uczniów, w tym ze SPE, organizują procesy nauczania i uczenia się. Uczenie się jako proces twórczy samo w sobie wyklucza jeden wzorzec organizacyjny czy metodyczny – wymaga od nauczyciela zaangażowania, odpowiedniego planowania i szczegółowego podejścia do organizacji pracy w klasie

o zróżnicowanym poziomie funkcjonowania. Wymiana doświadczeń zawodowych, ciągłe uczenie się i podstawy naukowe to fundamenty warsztatu współczesnego nauczyciela.

Najważniejszym przewodnikiem i wyznacznikiem planowania, a także działania w codziennej pracy jest „realizowany i interpretowany” przez nauczyciela program nauczania. Jego interpretacja to dostosowanie sposobów osiągnięcia celów tak, aby prowadziły ucznia do osiągnięcia pożądaných efektów, z uwzględnieniem indywidualnych potrzeb oraz możliwości – na bazie treści wynikających z podstawy programowej i z zastosowaniem warunków i sposobów jej realizacji. Nauczyciel, dzięki stałej obserwacji, rozpoznaje umiejętności uczniów, możliwości i potrzeby, może tak organizować pracę, aby uczniowie osiągnęli cele wykraczające poza treści określone w podstawie programowej – na miarę swoich możliwości i w zgodzie z zainteresowaniami. Edukacja na pierwszym etapie edukacyjnym realizowana jest w postaci kształcenia zintegrowanego, które obejmuje: integrację czynnościową, metodyczną, organizacyjną i treściową. Podstawową formą organizowania pracy dziecka powinien być dzień jego wielokierunkowej aktywności, a nie klasyczna lekcja szkolna. Kształcenie zintegrowane to koncepcja wielokierunkowej i wieloaspektowej aktywizacji dziecka w każdej ze sfer rozwojowych wraz z potrzebą stałego obserwowania jego rozwoju, rozpoznawania indywidualnych potrzeb i możliwości psychofizycznych, a także wspieranie funkcji stymulujących rozwój. Najważniejsze dla tego etapu, a zarazem bardzo specyficzne dla procesów kształcenia są:

- 1) spokój i systematyczność procesu nauki;
- 2) wielokierunkowość;
- 3) dostosowanie tempa pracy do możliwości psychoruchowych każdego ucznia;
- 4) dostosowanie poznawanych zagadnień do możliwości percepcyjnych ucznia” (Dz. U. 2017, poz. 356 z późn. zm.).

Nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej wykonuje wyjątkowe zadania – ma do czynienia z uczniem, którego rozwój może być jeszcze w wysokim stopniu nieharmonijny (szczególnie w pierwszym i drugim roku nauki). Wymaga on indywidualnego podejścia, uwzględniającego nie tylko potrzeby rozwojowe, ale też możliwości psychofizyczne, różnorodność w zakresie nasilenia i specyfiki tych czynników. Każda decyzja nauczyciela dotycząca doboru treści, metod, form pracy, środków dydaktycznych, sposobów sprawdzania umiejętności uczniów musi mieć na względzie ukazywanie dziecku, rozpoczynającemu szkolną podróż, świata, który będzie całością, harmonią. To świat, który pomimo szybkości i wielości informacji, które silnie wpływają na ludzki umysł i emocje, okaże się dla dziecka zrozumiały i pozwoli na zbudowanie w sobie podstaw do dalszej nauki i rozwoju – w tym szczególnie kompetencji kluczowych. Nauczyciel nie może zapomnieć o adaptacji, która miała początek w ramach rocznego przygotowania przedszkolnego. W edukacji wczesnoszkolnej mamy do czynienia z dążeniem do „płynnego przejścia” i kontynuacji procesu adaptacji. Pozwala to uczniom na stopniowe rozpoznawanie różnych wzorów uczenia się, umożliwia pełne i bardziej świadome uczestnictwo w procesie edukacyjnym, a także optymalne wykorzystanie potencjału.

Nauczyciel, w planowaniu procesów edukacyjnych i wychowawczych, powinien przewidzieć sytuacje cenne dla ucznia ze względu na proces uczenia się i umiejętności

uniwersalne, np. umiejętność współdziałania. Uczniowie np. zamiast rozwiązywać dostarczone i gotowe quizy będą je przygotowywali w parach lub w grupach, wymieniali się pomysłami, zadaniami – przygotowanie quizu będzie wtedy ciekawszym i bardziej angażującym zajęciem niż samo rozwiązywanie; eksploracja danej dziedziny wiedzy w określonym obszarze pozwoli na zdobycie nowych doświadczeń, współpraca w grupie będzie wzmocniała interakcję w zespole lub wśród domowników. Uczeń przygotowując się w domu do zajęć, niejako przy okazji, będzie budował swoją wiedzę. Wychowanie i rozwój ucznia jest początkiem wartościowej edukacji i pełnego sukcesów doświadczania radości z uczenia się – doświadczenia, które wymaga refleksji ze strony nauczyciela. Zgodnie z wytycznymi z podstawy programowej, nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej, planując procesy kształcenia, powinni uwzględniać następujące elementy:

1. trzy naturalne strategie uczenia się dzieci: percepcyjno-odtwórczą (nauka według wzoru – naśladowanie), percepcyjno-wyjaśniającą (nauka częściowo według wzoru, szukanie wyjaśnień i odpowiedzi) i percepcyjno-innowacyjną (przekształcanie informacji i tworzenie innowacji, własne strategie myślenia);
2. stosowanie różnorodnych metod kształcenia, w tym organizacyjnych (łącznie z klasami autorskimi). Nauczyciel prowadzący klasę zna funkcje stosowanych metod i dostosowuje je do stylu uczenia się uczniów, organizując zajęcia, planuje też proces wychowania, w którym realizowane zadania pomagają uczniom:
 - poznać wartości i adekwatne do nich zachowania;
 - osiągnąć sukces, budujący poczucie własnej wartości uczniów, rozwijający motywację i zamiłowanie do dalszej nauki. Każda z dyscyplin (edukacji), która znalazła się w podstawie programowej kształcenia ogólnego na etapie wczesnoszkolnym powinna być odnoszona do efektów kształcenia, a nie do podziału treści na poszczególne jednostki tematyczne. Nauczyciel nie może zapomnieć o obowiązku przedstawienia dyrektorowi zestawienia podziału godzin dla poszczególnych edukacji, wynikających z podstawy programowej.

Przykładowy podział godzin w ramach edukacji wczesnoszkolnej dla klasy I, II i III. Prawo oświatowe wymaga od nauczyciela, aby brał pod uwagę poszczególne dyscypliny wskazane w podstawie programowej – edukacje, których zakres treści, ale też różnorodność potrzeb uczniów w klasie, będą wyznaczały liczbę godzin, jaką w ramach wyznaczonego w przepisach optimum będzie realizował. Dlatego należy wziąć pod uwagę: dyscypliny – edukacje opisane w podstawie programowej językiem efektów, liczbę godzin przyznaną w ramowym planie przez dyrektora szkoły, zakładany poziom potrzeb i możliwości uczniów. Należy pamiętać o obowiązkowych warunkach i sposobach realizacji treści – obowiązek prawny określony w podstawie programowej kształcenia ogólnego dla edukacji wczesnoszkolnej dla każdej z edukacji. Pewnym wyzwaniem w planowaniu pracy, szczególnie dla mniej doświadczonego nauczyciela, jest wymiar godzin, jaki został zaprojektowany w rozporządzeniu o ramowych planach nauczania. Liczby godzin przeznaczone na poszczególne zajęcia, które mają mieć formę kształcenia zintegrowanego zostały opatrzone specyficznym wymaganiem, jakie prawo oświatowe w planowaniu narzuca każdemu nauczycielowi uczącemu na pierwszym etapie edukacyjnym. Nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej w planowaniu swojej pracy mają obowiązek:

„W klasach I–III szkoły podstawowej (I etap edukacyjny – edukacja wczesnoszkolna) podziału godzin w każdej klasie na poszczególne obowiązkowe zajęcia edukacyjne (edukacja polonistyczna, edukacja matematyczna, edukacja społeczna, edukacja przyrodnicza, edukacja plastyczna, edukacja techniczna, edukacja informatyczna, edukacja muzyczna i edukacja językowa – język obcy nowożytny) dokonuje nauczyciel prowadzący te zajęcia. W klasach I–III szkoły podstawowej na zajęcia wychowania fizycznego należy przeznaczyć po trzy godziny tygodniowo w każdej klasie. W przypadku powierzenia prowadzenia zajęć z zakresu edukacji plastycznej, edukacji informatycznej, edukacji muzycznej, wychowania fizycznego lub edukacji językowej – języka obcego nowożytnego nauczycielom posiadającym odpowiednie kwalifikacje określone w przepisach, innym niż nauczyciel, któremu powierzono prowadzenie edukacji wczesnoszkolnej, tygodniowy wymiar godzin tych zajęć wynosi dla:

1. edukacji plastycznej, edukacji informatycznej i edukacji muzycznej – po 1 godzinie w każdej klasie;
2. wychowania fizycznego – po 3 godziny w każdej klasie;
3. edukacji językowej – języka obcego nowożytnego – po 2 godziny w każdej klasie” (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 kwietnia 2019 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół, Dz. U. 2019, poz. 639 z późn. zm.).

Analizując powyższe wymagania i przekładając je na język praktyki, powinniśmy rozpocząć od uświadomienia sobie, że w każdej klasie mamy do czynienia z określoną liczbą godzin przewidzianą do dyspozycji nauczyciela, ważne jest, żeby to on, a nie dyrektor dokonał podziału. Robiąc to, bierze pod uwagę przyznany wymiar godzin. Zakładając, że nauczyciel prowadzi wszystkie zajęcia w swojej klasie – łącznie z nauką języka obcego powinien brać pod uwagę dwadzieścia godzin w tygodniu, uwzględnić przy tym trzy godziny na zajęcia wychowania fizycznego, a pozostałe, w tym również języka obcego, którego naucza, rozdziela sugerując się wnioskami z analizy programu nauczania, opierając się na własnym doświadczeniu czy uzgodnieniach z pozostałymi nauczycielami.

Z praktyki wynika, że częsta jest sytuacja, kiedy nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej nie uczy w swojej klasie języka obcego, ale wszystkich pozostałych edukacji wymienionych w rozporządzeniu. W tym przypadku od dwudziestu godzin dyrektor odlicza dwie godziny na zajęcia z języka obcego, nauczyciel otrzymuje do dyspozycji osiemnaście godzin, odlicza trzy na zajęcia wychowania fizycznego, pozostałe rozdziela (np. edukacja polonistyczna i matematyczna po cztery godziny, przyrodnicza dwie, po godzinie – plastyczna, techniczna, informatyczna, muzyczna, społeczna).

Każdy nauczyciel, na podstawie własnych przemyśleń, wniosków i analiz wpływających z monitorowania i oceniania osiągnięć uczniów, a także obserwacji pedagogicznych, może wnioskować do dyrektora szkoły o modyfikację przygotowanego podziału godzin, dbając o rozkład, który będzie optymalny dla zaspokojenia potrzeb uczniów. Należy zaznaczyć, że podział godzin w każdej klasie może być inny, w zależności od efektów nauczania oraz innych czynników, wynikających np. z ograniczenia możliwości nauczania w formie stacjonarnej. Rozporządzenie o podstawie programowej podkreśla, że „proces kształcenia na tym etapie ma charakter zintegrowany a nie przedmiotowy”. Zapisy podstawy sugerują odejście od przedmiotowego podziału godzin, rozporządzenie o ramowych planach nauczania stawia przed nauczycielem

obowiązek dokonania podziału godzin w odniesieniu do rzeczywistego planu zajęć. Dla codziennej praktyki nauczyciela może okazać się wartościowe przemyślenie osadzenia określonych edukacji w postaci skorelowanych ośrodków aktywności ucznia – projektów interdyscyplinarnych, w ramach których nauczyciel założy określoną liczbę jednostek lekcyjnych w tygodniu, rozdzielając je np. na poszczególne projekty – dni.

Wskazówki dotyczące pracy w trybie nauczania zdalnego. W § 2 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie szczególnych rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz. U. 2020, poz. 493. z późn. zm.) czytamy, że „zajęcia z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość mogą być realizowane w szczególności:

1. z wykorzystaniem:
 - A. materiałów i funkcjonalności Zintegrowanej Platformy Edukacyjnej udostępnionej przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania [...];
 - B. materiałów dostępnych na stronach internetowych [...];
 - C. materiałów prezentowanych w programach publicznej telewizji i radiofonii;
 - D. innych niż wymienione w lit. A–C materiałów wskazanych przez nauczyciela;
2. przez podejmowanie przez ucznia aktywności określonych przez nauczyciela, potwierdzających zapoznanie się ze wskazanym materiałem i dających podstawę do oceny pracy ucznia;
3. z wykorzystaniem środków komunikacji elektronicznej zapewniających wymianę informacji między nauczycielem, uczniem lub rodzicem;
4. przez informowanie rodziców o dostępnych materiałach i możliwych formach ich realizacji przez dziecko lub ucznia w domu – w przypadku dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym, edukacją wczesnoszkolną, wczesnym wspomaganie rozwoju, zajęciami rewalidacyjno-wychowawczymi oraz uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym lub z niepełnosprawnościami sprzężonymi”.

W przypadku zdalnego nauczania mamy do czynienia z trzema głównymi elementami: materiałami, z których uczeń korzysta, aktywnością ucznia, której zakres i specyfikę określa nauczyciel, środkami komunikacji elektronicznej – zapewniającymi wymianę informacji, a także sposobami współpracy z rodzicami, ze szczególnym uwzględnieniem m.in. dzieci objętych edukacją wczesnoszkolną. W odniesieniu do powyższych wytycznych oraz w kontekście specyfiki etapu edukacyjnego, warto, aby nauczyciel wziął pod uwagę funkcjonalności i zasoby Zintegrowanej Platformy Edukacyjnej. Odnajdzie tam przydatne materiały w postaci lektur, które wzbogacone są o filmy z tłumaczeniami migowymi, np. do baśni *Brzydkie Kaczątko* jest materiał pozwalający na realizację celów wychowawczych i edukacyjnych, do którego załączono dodatkowe karty ćwiczeniowe. Inspirujące i włączające gamifikację są materiały z gry edukacyjnej *Godność, Wolność i Niepodległość*, pozwalają na zaznajamianie uczniów z historią Polski, wzmacniają postawy patriotyczne na przykładzie aktywności Polaków w czasie Powstania Warszawskiego. Inne polecane materiały dostępne są na stronach internetowych MEiN lub prezentowane w programach publicznej telewizji i radiofonii: *Nauka zdalna* i *Poradnik dla nauczycieli* (dostęp 9.09.2022).

Nauczyciel, mając dostęp do materiałów przygotowanych przez wydawców edukacyjnych lub przez siebie, ma prawo dysponować nimi, wskazywać je jako wartościowe źródła wspierające proces edukacyjny odbywający się na odległość. Warto przytoczyć przykładowe narzędzia: liksawplanet.com (interaktywne puzzle), LearningApps (baza i szablony zadań do tworzenia interaktywnych działań), Story Jumper (możliwość prezentacji treści w formie książki), Wordwall (tworzenie ćwiczeń interaktywnych oraz ich drukowanie), Padlet (miejsce porządkownia treści, tablica wirtualna), Wordart (pozwala na tworzenie grafiki w formie chmury wyrazowej, która przybiera różne kształty), krzyzowki.edu.pl (generator krzyżówek w języku angielskim lub polskim).

Według rozporządzenia nauczanie zdalne to takie aktywizowanie ucznia, które wymaga od nauczyciela szczególnego przemyślenia projektowanych sposobów działania w kontekście wyznaczonych celów i treści programowych. Ważne jest, aby nauczyciel potrafił przewidzieć, w jaki sposób wykorzystane przez niego narzędzia ICT umożliwią uczniowi osiągnięcie przyjętych celów – czy np. materiał lub zaplanowane ćwiczenia pozwolą na nabycie nowej wiedzy i umiejętności, utrwalanie wiedzy i doskonalenie umiejętności lub ich weryfikację. Istnieje wiele bezpłatnych narzędzi, które umożliwiają umieszczenie materiałów dla ucznia, ale najważniejsza jest odpowiednia sekwencja działań, jaką ma wykonać i efekty, które powinny być celem działań. Warto, aby nauczyciel brał pod uwagę przyjęte w szkole środki komunikacji elektronicznej i uzmysławiał sobie, jaki typ lekcji zaplanował, czy przygotowany materiał uwzględni możliwości percepcyjne ucznia.

W przypadku edukacji wczesnoszkolnej mamy do czynienia ze specyficzną sytuacją, nie nauczyciel, a rodzic jest bezpośrednio kierującym procesem edukacji swojego dziecka. Zadaniem nauczyciela jest poinformować rodzica o dostępnych materiałach, wysłać link, karty pracy, quiz, a oprócz tego w przejrzysty i prosty sposób poinformować rodzica o formach realizacji przez dziecko w domu. Dobrze jest, jeśli nauczyciel zamieszcza np. fiszki dla rodziców, w których konkretnie instruuje na temat ćwiczeń czy poleceń. Ograniczenie dostępu ucznia we wczesnym wieku szkolnym do narzędzi ICT oraz e-materiałów, które mogą niebezpiecznie wydłużać czas spędzony przez dziecko przed komputerem, wydaje się zasadne z punktu widzenia jego zdrowia oraz zaleceń WHO (ang. World Health Organization) w tej kwestii. Warto odwołać się do przyjętej już praktyki, organizować spotkania dzieci z wychowawcą w oparciu o środki komunikacji elektronicznej, szczególnie ze względu na potrzebę podtrzymania więzi rówieśniczej oraz kontaktu z wychowawcą lub innym nauczycielem. Wartościową formą realizacji będą konsultacje organizowane w porozumieniu z dyrektorem placówki.

Wskazówki dotyczące realizacji zadań z uczniami o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych. Planowanie pracy z uczniami o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych powinno uwzględniać warunki organizacyjne, w jakich odbędzie się proces uczenia się i nauczania, sposoby osiągania celów – metody, formy, techniki, rodzaje ćwiczeń, a także sposoby sprawdzania wiedzy, umiejętności i postępów uczniów. Pracując z uczniem o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych należy dostosować przestrzeń – miejsce, w którym uczeń będzie wykonywał pracę indywidualną, środki dydaktyczne, które będą pomagały w nauce i komunikacji, np. podczas komunikacji alternatywnej, warunki, w których będzie mógł odpocząć, zregenerować siły itp.

Ważne jest zapewnienie uczniowi właściwego wsparcia ze strony rodziców lub opiekunów, należy przygotować instrukcje, wskazówki, określić prostym językiem (również w formule komunikacji alternatywnej, np. poprzez specjalnie przygotowane obrazki) cel ćwiczeń lub zadań, wspierać rodziców w sytuacji, w której uczeń zacznie przejawiać trudności – warto już na etapie planowania założyć dodatkowe materiały, np. poradniki, filmy, listy kontrolne, wzmocnienia, ćwiczenia na łatwiejszym poziomie, które będą pomocne dla rodziców. W zakresie dostosowania metod i form pracy, należy wziąć pod uwagę metody wskazane w rozdziale drugim, według sugestii wynikających z ich opisu. Nauczyciel powinien zadać sobie pytania kontrolne o to, czy uczeń jest w stanie osiągnąć cele, jakie zakładam w sposób, jaki zaproponuję, czy materiał przekazany w tej formie i z użyciem takiego narzędzia cyfrowego będzie zrozumiały, przejrzysty, a uczeń na podstawie podanych mu poleceń będzie potrafił odnaleźć się w sytuacjach zadaniowych. Trzeba pomyśleć, w jaki sposób pomóc uczniowi w sprawdzeniu własnej wiedzy i umiejętności – czy dysponuję np. narzędziem cyfrowym, które pozwoli uczniowi na samoocenę i samodzielne dotarcie do prawidłowych rozwiązań. W rozdziale drugim uwzględniono szczególnie propozycje metod, technik i form wskazywanych w programach nauczania będących źródłem dla opracowania niniejszego poradnika.

ROZDZIAŁ II

Nauczanie na pierwszym etapie edukacyjnym

W tym rozdziale szczegółowo opisane zostały metody, techniki i formy pracy, wynikające z przyjętych programów nauczania autorstwa Renaty Pasymowskiej i Marzeny Kędry oraz z wartościowych rozwiązań funkcjonujących w praktyce pracy nauczycieli, dorobku zawodowym i prywatnym autorki poradnika. Odniesiono się do zasad nauczania w edukacji wczesnoszkolnej w ramach kształcenia zintegrowanego i starano się wykazać wartość proponowanych w programach rozwiązań.

Należy podkreślić, że edukacja wczesnoszkolna (opisana w podstawie programowej w formie kształcenia zintegrowanego) bezpośrednio odnosi się do założeń interdyscyplinarności w nauczaniu, uwzględnia treści oraz sposoby organizacji aktywności dziecka, całościowe podejście do nauczania – jako procesu ukazującego uczniowi świat w sposób harmonijny, realny i naturalny – bez podziału na dyscypliny naukowe. Procesy szkolne, szczególnie edukacyjne, powinny być organizowane w sposób sprzyjający uczeniu się – zasada wynika z przepisów prawa, a także z praktyki pedagogicznej oraz wielu badań prowadzonych na całym świecie (m.in. badania profesora Hattiego). Reguła powinna zostać uwzględniona w planowaniu procesów edukacyjnych w taki sposób, aby planowanie dydaktyczne służyło rozwojowi ucznia. Każdy uczeń powinien znać cele uczenia się i oczekiwania nauczyciela, sformułowane w taki sposób, aby były zrozumiałe, bez względu na zróżnicowane możliwości psychofizyczne. Informacja, jakiej udziela uczniowi nauczyciel na temat jego postępów lub ich braku, a także sposoby oceniania stosowane przez nauczyciela powinny pomóc uczniowi uczyć się, a dzięki właściwie skonstruowanej informacji zwrotnej, wesprzeć go w planowaniu kolejnych etapów swojego rozwoju. W proces należy włączyć rodziców ucznia.

Nauczyciele powinni stosować różnorodne metody pracy, w pełni dostosowane do zdiagnozowanych potrzeb ucznia lub oddziału. Poprzez tworzenie odpowiedniego klimatu społecznego, sprzyjającego uczeniu się, nauczyciel powinien wpływać motywująco na ucznia i aktywizować go do działania, kształtować umiejętność uczenia się. Szczególną rolę odgrywa proces oceniania. To, co najsilniej motywuje uczniów do nauki, powiązane jest bezpośrednio z ich emocjami. Pierwszą i naczelną zasadą nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej jest szanowanie podmiotowości ucznia (prawo do różnorodności i samorealizacji, samostanowienia w duchu odpowiedzialności, autonomia, indywidualność, szacunek i godność). Podmiotowe podejście do ucznia jest naczelną zasadą, którą powinna kierować się szkoła, edukacja wczesnoszkolna to pierwszy etap, kiedy uczeń otrzymuje całościowe wsparcie w tym zakresie.

W programie Pasymowskiej, jako główna koncepcja, pojawia się indywidualne i podmiotowe podejście do każdego ucznia. Nawiązuje do podmiotowości w celach głównych, jak również w całościowej koncepcji programu. Tworzy warunki do rozwijania w dziecku samodzielności, odkrywania własnych stylów uczenia się, pozwala na autorealizację ucznia. Autorka pisze: „Nauczyciel ma być takim reżyserem [...] procesu, przy którym uczeń odkrywa tkwiące w nim samym możliwości i rozwija je” (Pasymowska 2019: 6). Szczególna jest rola rodziców, to aktywni uczestnicy procesu kształcenia, mają być wspierani w wychowywaniu dzieci, m.in. przez warsztaty i regularne spotkania,

które pozwolą im rozwijać swoje kompetencje i w prawidłowy sposób wywierać wpływ na wychowanie i edukację dziecka. Relacje szkoła – dom oraz dom – szkoła zmierzają w jednym kierunku – wzmocnienia i wspierania całościowego rozwoju dziecka, od potrzeb emocjonalnych po rozwój społeczny, fizyczny oraz poznawczy. Nie można mówić o zachowaniu podmiotowości jako zasady bez włączenia do procesu domu rodzinnego – spójność działań w sferze edukacyjnej i wychowawczej (szczególnie w kontekście świata wartości) daje pożądane i wartościowe dla dziecka efekty.

Natomiast w programie Marzeny Kędry wskazana została podmiotowość ucznia – jako jedna z pięciu nauczycielskich strategii działania, podkreślono znaczenie indywidualnego traktowania, odpowiedniego klimatu społecznego w klasie, usunięcia ewentualnych barier, wywołujących w uczniu niepokój, lęk, poczucie bezradności. Program koncentruje się na stworzeniu takich warunków, które umożliwią dziecku samodzielność i swobodną ekspresję. W klasie trzeciej wskazuje się na konieczność tworzenia na początku zajęć przyjemnego stanu napięcia, zaciekawienia, które pomoże skoncentrować uwagę na celach zajęć, zaangażować się emocjonalnie i odsunąć od siebie ewentualny niepokój przed nowymi zagadnieniami, rozkojarzenie bądź inne trudne emocjonalnie stany towarzyszące uczeniu się.

Podmiotowość ma szczególne znaczenie w pracy z uczniami ze SPE. Pozwala na pełną i efektywną indywidualizację w podejściu do wszystkich sfer rozwojowych – z uwzględnieniem specyfiki potrzeb i możliwości ucznia. Programy Kędry i Pasymowskiej prezentują sposoby aktywizacji uczniów – metody, techniki i formy, które traktują ucznia podmiotowo, otwierają możliwości indywidualnego przeżywania oraz doświadczania w duchu wolności, samodzielności, autonomii, ekspresji, odpowiedzialności, bez której podmiotowość nie może zaistnieć.

Obrazowym przykładem działań nauczyciela, zmierzającego do wspierania podmiotowego rozwoju ucznia, są scenariusze zajęć, np. scenariusz „Mam talent” Kędry, gdzie zestaw celów i metod pracy ukazuje, w jaki sposób wzmocniany jest indywidualny rozwój. „Uczeń: potrafi rozpoznać i nazwać różne stany emocjonalne, szanuje odmienność innych dzieci, potrafi przełamywać nieśmiałość, wie, że może liczyć na przyjaciół i ludzi dorosłych, potrafi wyzwolić swoje emocje, umie przeżyć sukces, rozumie, że ludzie są inni, ale czują tak samo, potrafi odczytać proste rysunki i piktogramy, stosuje różne techniki malarskie. [...] Metody: pogadanka, dyskusja, burza mózgów, zabawa, metody waloryzacyjne (impresyjna i ekspresyjna), metoda praktyczna – ćwiczebna” (Kędra 2019, dołączone scenariusze). Uczniowie rozwijają talenty, rozmawiają o emocjach i przeżyciach, doświadczają wspólnoty, ale i wartości swojej odrębności oraz indywidualności, są zachęceni do podmiotowego traktowania innych – edukacji towarzyszą cenne oddziaływania, wpływające na kształtowanie wartościowych społecznie postaw.

Równie trafnym przykładem jest scenariusz zajęć Pasymowskiej „Jak sobie poradzę w czwartej klasie – sprawdzenie swoich możliwości”, dbałość o wspieranie podmiotowego rozwoju widać w celach i zaproponowanych metodach: „Cele główne: uświadomienie uczniom, że następny etap edukacyjny nie jest wyzwaniem, ale naturalną kolejną rzeczą, wdrażanie dzieci do wiary w swoje możliwości, kształcenie otwartej postawy wobec nowej sytuacji, wyzwalanie potencjalnych możliwości uczniów, eliminowanie napięć emocjonalnych [...]”. Metody: wizualizacja, waloryzacyjne, praca

z tekstem, metody i techniki przyspieszonego uczenia się, praktycznego działania. Formy pracy: zbiorowa, indywidualna" (Pasymowska 2019, dołączone scenariusze). W czasie zajęć uczniowie wyrażają swoje myśli, wątpliwości, mierzą się z ewentualnym lękiem, nabierają poczucia sprawstwa, odkrywają wartość możliwości dalszego rozwoju. Z doświadczeń autorki poradnika wynika, że zasada podmiotowości powinna determinować wszelkie działania nauczyciela i rodziców, co może przejawiać się m.in. w codziennej komunikacji z uczniem – w stworzeniu warunków do swobodnego, pozbawionego lęku wypowiedzania przemyśleń, dyskusowania, prawa do pytania, dyskrecji, zapewnienia warunków do indywidualnych rozmów, decydowania o udostępnieniu swojej pracy itd. Nauczyciel postawą, wypowiedziami, mimiką czy intonacją głosu będzie wpływał na stworzenie odpowiedniego klimatu w relacjach, umożliwił budowanie warunków wspierania podmiotowości ucznia.

Druga zasada dotyczy stworzenia odpowiednich warunków dla aktywności dziecka – przygotowania sali w taki sposób, aby uczniowie mogli działać w ramach różnych form aktywności, np. miejsce na odpoczynek, ruch, zabawę, współdziałanie w parach, pracę w grupie itp. Przykładowe rozwiązania u Pasymowskiej dotyczą nowatorskich propozycji, które zapewniają uczniom swobodę i możliwość przeżywania, odgrywania ról, „przepracowywania” określonych sytuacji edukacyjnych lub codziennych, dzięki stosownym metodom, wśród których szczególną rolę odgrywają formy teatralne. W programie nauczyciel znajdzie liczne i konkretne wskazówki: „Na gazetkach znajdują się zestawy słownictwa do utrwalenia lub informacje dotyczące aktualnych treści. Ważne miejsce powinien zajmować regulamin dotyczący kształtowania postaw, a także tabela rejestrująca poziom zachowania w ciągu dnia. Przydatny będzie parawan do aranżowania przestrzeni przypominającej scenę i widownię, jak również komputer, projektor i tablica. Nie podporządkowujemy pracy systemowi lekcyjnemu. Dysponujemy czasem według potrzeb. Zajęcia możemy przenieść do każdej części szkoły lub poza nią, tj. do teatru, kina, filharmonii, na wystawę czy do zakładów pracy” (Pasymowska 2019: 45).

Autorka wskazuje na konieczność uwzględnienia różnic (o różnym nasileniu) w tempie rozwoju ucznia (dysharmonie rozwojowe), podkreśla rangę potrzeb emocjonalnych uczniów – zabawy i ruchu fizycznego, „należy organizować edukację tak, aby wykorzystać naturalny dziecięcy potencjał, [...] złagodzić trud dostosowania się dziecka do nowego otoczenia. [...] Warto zaplanować działania i włączyć do nich społeczność szkolną. Mogą one być następujące: wspólna aranżacja przestrzeni klasowej; rozmowy nauczyciela z uczniami o tematyce planowanych zajęć, inicjowanie wspólnych przedsięwzięć; zapoznanie dzieci z pracownikami szkoły, pomieszczeniami szkolnymi i terenem wokół szkoły; zaangażowanie starszych uczniów w bezpośrednią opiekę i pomoc w poruszaniu się po budynku szkoły, korzystaniu ze wspólnych pomieszczeń szkolnych; przeprowadzanie zabaw integrujących zespół klasowy; zapoznanie rodziców z organizacją nauki i warunkami, które proponuje szkoła; wspólne ustalenia mające na celu zminimalizowanie napięć wynikających z rozpoczęcia nauki w szkole” (Kędra 2019: 52).

Kolejna zasada dotyczy stworzenia w przestrzeni klasowej miejsc, które będą pełniły rolę kącików tematycznych, np. klasowa biblioteczka, miejsce na prowadzenie obserwacji przyrodniczej, do odpoczynku czy pracy z komputerem, kącik plastyczny,

techniczny, artystyczny, dziennikarski, jak np. z programu Kędry nauczyciel dowiaduje się, że istotne jest, aby uczniowie byli autentycznymi współgospodarzami pracowni. Mają pomagać w porządkowaniu i zarządzaniu.

W przypadku programu Pasymowskiej, nauczyciel dostaje konkretne wskazówki, ukierunkowujące na właściwe przygotowanie klasy. To zalecenia, które zapewniają stworzenie odpowiednich warunków: odpowiednia kolorystyka sali, ławki w kształcie podkowy, dzieci siedzą parami (zmiana partnera co miesiąc), pastelowy dywan na środku klasy (miejsce spotkań), krąg do dyskusji, brak rozpraszających elementów.

Kolejna zasada uwzględnia takie przemyślenie przestrzeni, które dostarczy uczniom miejsc, gdzie będą mogli np. tworzyć wystawy prac, samodzielnie dbać o gazetki i je tworzyć, tworzyć galerie, wywieszać ogłoszenia. Ciekawe rozwiązania odnajdzie nauczyciel w obydwu interpretowanych w tym poradniku programach.

Ważna jest odpowiednia organizacja procesu edukacyjnego, która w swojej strukturze opiera się o formułę wynikającą z konkretnego tematu – stanowi on jednostkę organizacyjną (przewidzianą na określoną liczbę godzin, dni itd.). Przykładowy temat jednostki: „Tajemnica zniknięcia wróżki”, „Matematyczna skrzynia skarbów”, „Wesołe przygody mojej rodziny”, „Wyprawa w poszukiwaniu tajemniczych roślin”, tematyka pełni funkcję motywacyjną i wzmacniającą zainteresowanie uczniów danymi zajęciami, na co zwracają uwagę autorki programów. Uwzględniono w nich w organizacji pracy potrzeby rozwojowe i edukacyjne każdego ucznia, wzmacniając motywację do aktywności poprzez włączanie dziecka do planowania pracy.

Szczególną wartość dla ucznia mają propozycje organizacji pracy z wykorzystaniem metody projektu, która zyskała wysokie miejsce w hierarchii metod proponowanych w obydwu programach, zapewnia ona optymalne warunki, uwzględniającą zasadę interdyscyplinarności. Przykładowo, praca metodą projektu włączona – jak ukazuje np. program Kędry, jako stały element procesu organizacji pracy uczniów zakłada dwadzieścia projektów, które podejmują różnorodną tematykę. Począwszy od emocji i przeżyć uczniów, a skończywszy na dziecięcej galerii twórczości lub zajęciach otwartych. Autorka wskazuje zalecaną liczbę projektów w ujęciu tygodniowym lub miesięcznym. Metodę projektu autorki proponują wykorzystać jako stały element procesu organizacji pracy uczniów. Umiejętnie włączona w proces edukacyjny i wychowawczy, pozwala nauczycielowi na łączenie treści i dążenie w nauczaniu do interdyscyplinarności. Uczeń doświadczenia zdobywa w sytuacjach, w których dochodzi do spojenia umiejętności i wiedzy z różnych dziedzin czy edukacji. Łączą się umiejętności, wiedza i postawy, rozwijają się umiejętności kluczowe oraz uniwersalne ucznia, który przygotowuje się nie tylko do nauki na kolejnym etapie, ale do uczenia się przez całe życie i dzielenia się swoją wiedzą. Nie sposób pominąć istotnego wpływu, jaki mają określone rytuały i tradycje w stosunku do poziomu atrakcyjności zajęć (zajęcia rozpoczynają się np. od zasiadania w kręgu, dzielenia się przemyśleniami, pokazu, czytania bajki, opowiadania, inscenizacji, rozmowy o emocjach, przeżyciach, rundki z zagadkami). Uczniowie powinni jak najwięcej samodzielności wkładać w podsumowywanie swojej pracy, analizowanie tego, co sprawia trudności i tego, co potrafią – to nauka samokontroli, samooceny, wyrażania opinii, udzielania informacji zwrotnej. Odpowiednie zaplanowanie i organizacja zajęć daje uczniom przestrzeń do samodzielnego stanowienia w sprawach własnej aktywności, sprawia, że zajęcia stają

się atrakcyjniejsze. Takie rozwiązania pojawiają się w proponowanych programach nauczania, Kędra podkreśla wartość stosowania technik Freinetowskich, pracę metodą projektu, w parach, indywidualną według instrukcji, samodzielny dobór zadań i ćwiczeń na różnych poziomach trudności.

Z doświadczeń autorki niniejszej publikacji, wynika, że dobrym zwyczajem jest stałe monitorowanie przez uczniów przyrostu swoich kompetencji. Może się to odbywać poprzez małe sprawdziany, quizy, konkursy (uczniowie samodzielnie sprawdzają swoje prace i przyznają sobie punkty, pod kierunkiem i kontrolą nauczyciela), następnie na karcie osiągnięć (np. w postaci karty z kalendarza) nanoszą wyniki i sukcesy – dni, w których odnieśli sukcesy mogą zakolorować na żółto, te, w których nie udało się, ich zdaniem, odnieść sukcesu – na niebiesko, a dni, w których trudno im to ocenić, na zielono. Powstaje „mapa moich sukcesów”, która skłania do refleksji na temat własnych osiągnięć.

Młodsze dzieci z rodzicami często porównują, jaki kolor w danym tygodniu lub miesiącu dominuje. W klasie trzeciej tabelę można modyfikować i tworzyć wersje, w których powstają tzw. wykresy sukcesów. Dzieci nanoszą informacje o swoich osiągnięciach w ramach ustalonych kategorii na oś współrzędnych, która ma postać tabelki (każda kompetencja ma swoją tabelę). Na osi współrzędnych zaznaczają punkty, miejsce przecięcia się terminu i wyniku w ramach danej kompetencji jest zaznaczane kropką. Kropki można łączyć tak, aby uczeń miał okazję dostrzegać zmiany w swoich umiejętnościach. Nauczyciel może tworzyć wiele odmian takich narzędzi i dbać o to, aby cyklicznie były obecne w życiu uczniów – do obserwacji własnych umiejętności, indywidualnych postępów, a nie w celu porównywania uczniów (szczególnie w dwóch pierwszych latach nauki). Ciekawą tradycją są piątkowe quizy z różnych aplikacji. Uczniowie mierzą się z wyzwaniami, to powtórka i podsumowanie tygodnia. Starsi uczniowie (np. w klasie trzeciej) mogą samodzielnie przygotowywać zadania i pytania dla rówieśników.

Znaczenie ma zachowanie proporcji w prezentowanych formach aktywności uczniów, np. czas spędzony przez ucznia w ławce szkolnej powinien być przeplatany zajęciami ruchowymi, obserwacjami, działaniami manipulacyjnymi, praktycznym działaniem. W ten sposób autorki programów, podążając za tą zasadą, zwracają uwagę na różnorodność form i metod, inicjowanie aktywności dziecka.

Nauczyciel powinien zrezygnować ze sztywnego trzymania się jednostek lekcyjnych (45 minut), elastycznie potraktować czas, w jakim będzie odbywała się aktywność ucznia, podążając za nim i będąc wciąż w procesie. Jedynym ograniczeniem czasowym są godziny rozpoczęcia i zakończenia zajęć. Fakt, że nauczyciel zaplanował aktywność matematyczno-przyrodniczą na trzydzieści minut w czasie danej jednostki, nie może ograniczać odpowiedzi na zaobserwowane potrzeby uczniów i blokować konieczności wydłużenia czasu aktywności, związanej np. z dociekaniem przyczyn reakcji w czasie eksperymentu. W programach zasada odnalazła odzwierciedlenie w projektach, jednostką organizacyjną jest tydzień. Autorki zwracają uwagę na dostosowanie tempa pracy, rytmu, planowanych form aktywności oraz tematyki do zmieniających się pór roku, wydarzeń historycznych, dat w kalendarzu oraz sytuacji, które nie zostały przewidziane, ale wpływają na uczniów.

Dalsza zasada dotyczy odpowiedniego dostosowania rytmu pracy do potrzeb i możliwości uczniów. Przerwy na odpoczynek nie powinny być regulowane dzwonkiem, tylko być wynikiem obserwacji nauczyciela, który podąża za potrzebami dzieci.

Pomiar dydaktyczny na pierwszym etapie edukacyjnym najpełniej oddaje sens wspierania dziecka w rozwoju i dostarczania informacji zwrotnej, która pomoże uczniowi i jego rodzicom w planowaniu dalszych działań. Narzędziem, które służy nauczycielowi na pierwszym etapie jest ocena opisowa. Ważnym i dosyć nowym elementem, wartym szczególnej uwagi ze względu na wspierającą funkcję oceniania, jest wprowadzenie stałego elementu samooceny i oceny koleżeńskiej, uczniowie na tym etapie powinni być systematycznie przyzwyczajani i wdrażani do tego systemu. Samoocena to, jak wskazują badania i metaanalizy prowadzone przez prof. Hattiego, jeden z najważniejszych elementów rozwijania w umiejętności uczenia się. Rozbudzona poprzez samoocenę świadomość ucznia dotycząca tego, w czym jest dobry, a z czym ma problem, na jakim poziomie jest jego wiedza, umiejętności, prowadzi do charakterystycznej dojrzałości, związanej ze zrozumieniem sensu nauki i jej strategii.

Autorka programu *W Literkowie...* przyjęła takie metody i formy pracy, które wpłyną w znaczącym stopniu na rozwój kompetencji kluczowych. Do metod niezbędnych, według Pasymowskiej, należą te aktywizujące: tworzenie i definiowanie pojęć, hierarchizacja, twórcze rozwiązywanie problemów, metody ewaluacyjne, diagnostyczne, dyskusyjne, rozwijające twórcze myślenie i planowanie. Uczniowie będą eksperymentować, doświadczać i myśleć problemowo, twórczo oraz kreatywnie. Dzięki małym formom teatralnym, np. dramie, scenkom sytuacyjnym, teatrom cieni, lalkowym, dramatycznym lub pantominie, uczniowie będą zwalczać lęki, kształtować postawę odwagi i otwartości na wyzwania. Wskazanie metod polisensorycznych i mnemotechnik zaowocuje rozwinięciem samokontroli, wypracowaniem własnej strategii uczenia się.

Indywidualizację, samodzielność i autorealizację jednostki zapewnią metody terapeutyczne, np. *Kolorowa Ortografia* (Furmaga 2008), metody przyspieszonego uczenia się: afirmacje, wizualizacja, relaksacja, drama, pedagogika zabawy, techniki zapamiętywania i koncentracji, metoda Sherborne, elementy kinezylogii edukacyjnej, psychoterapeutyczna rozmowa, metody praktyczne, mnemotechniki, elementy integracji sensorycznej i logorytmiki. Kooperację, komunikację, pracę zespołową i kompetencje społeczne warto ćwiczyć m.in. poprzez metody pracy we współpracy, grupowe podejmowanie decyzji, dyskusje, gry dydaktyczne. Należy stosować metody waloryzacyjne, czyli uczenia przez przeżywanie, kształtować postawy uniwersalne. Ćwiczenia inercyjne utwierdzają dziecko w możliwościach. Dzieci samodzielnie dojdą do wiedzy dzięki aktywizującym metodom matematycznym. Proponowane metody pracy to indywidualna i w zespole. Praca w parach ma znaczenie dla uczniów ze SPE – wsparcie rówieśnicze oddziałuje na procesy grupowe, m.in. na integrację grupy lub formy ewaluacji.

Środki dydaktyczne w realizacji programu są ważne, zwłaszcza rekwizyty w różnych formach teatralnych, np. sprzęty codziennego użytku, maskotki, lalki, zabawki. W programie obrazowo zostały opisane sposoby wykorzystania sznurków, kubeczków, gumek, słomek, wstążek itd. – ukazana została możliwość wykorzystania ich potencjału w procesie edukacyjnym. W programie zaleca się, aby w przypadku uczniów ze SPE wykorzystywać małe formy teatralne oraz metody o charakterze terapeutycznym. Uczniowie ze SPE powinni mieć możliwość wybierania stopnia trudności wykonywanego

zadania. Opisany jest zestaw metod, bazujący na wielozmysłowym uczeniu się – przez afirmację, wizualizację, relaksację, muzykoterapię, dramę, pedagogikę zabawy itd.

Autorka drugiego programu – Marzena Kędra – wyznaczając kierunki działań dla nauczyciela, posiłkowała się strategiami opisanymi w podstawie programowej, wynikającymi z koncepcji wielokierunkowej aktywizacji ucznia Ryszarda Więckowskiego. Dodatkowo odniosła się w szerokim aspekcie do wartości i założeń teorii konstruktywizmu, a także założeń edukacji włączającej.

Strategie percepcyjno-odtwórcze są preferowane w programie, nauczyciel podaje dziecku gotową instrukcję, schemat działania, wzór do odtworzenia, a ono odtwarza, np. słucha, przepisuje, łączy elementy, odpowiada. Jego zadaniem jest zauważyć, zapamiętać i wykonać według polecenia. To podstawowy sposób działania, przydaje się w sytuacji konieczności wytrenowania danej umiejętności, zapamiętania wiadomości (także ze względu na SPE). Strategia powinna występować częściowo na zajęciach, np. kreślenie po wzorze litery czy szlaczka, odwzorowywanie, kolorowanie ze wzorem, czytanie podpisów.

Strategia percepcyjno-wyjaśniająca oznacza, że uczeń samodzielnie zaczyna odkrywać wiedzę, np. może zadawać pytania nauczycielowi, zastanawia się, ma wewnętrzną potrzebę odkrywania, potrafi poszukiwać rozwiązania czy znaleźć inne od zaproponowanego. Uczeń znajduje się na ścieżce doświadczania własnych poszukiwań. Ważną częścią strategii jest dostarczenie dziecku przestrzeni do zadawania pytań, znaczenie ma komunikacja pomiędzy uczniem a nauczycielem, który prezentuje postawę pełną cierpliwości. Konsekwencją dobrze zastosowanej strategii będzie przejście do zadawania pytań, nie tylko nauczycielowi, ale też sobie i kolegom, samodzielne poszukiwanie odpowiedzi.

W strategii percepcyjno-innowacyjnej dziecko jest kreatorem aktywności własnej oraz innych dzieci, np. poprzez proponowanie zabaw, gier, rozwiązań. Uczeń wpada na pomysły, które czujny nauczyciel powinien uchwycić i przełożyć na odpowiedni sposób działania. Zachodzący w tym procesie uczenia się mechanizm to odkrywczność, na którą składają się np. wyobrażanie sobie, przetwarzanie, przekształcanie, eksperymentowanie, badanie, tworzenie, prezentacja, rozmowa, pogadanka. Ważną rolę odgrywa pobudzenie emocji uczniów poprzez dostarczanie nowych bodźców, możliwości dokonywania wyborów, odpowiedniego kreowania warunków, w jakich odbywa się aktywność. Podstawą zmian w zachowaniu i umiejętnościach dziecka jest jego indywidualna, naturalna zdolność do wzrastania i rozwoju, zdolność do uczenia się przez przeżywanie, odkrywanie czy działanie.

Według autorki programu należy odpowiednio dobrać strategię pracy pedagogicznej, jest ona determinowana poziomem możliwości klasy jako grupy społecznej oraz poszczególnych uczniów. Możliwe formy pracy: indywidualna (jednolita lub zróżnicowana), tutoring (także rówieśniczy), zbiorowa i grupowa (jednolita lub zróżnicowana). Przytoczone w programie metody i techniki odnoszą się do sytuacji dydaktycznych, w których nauczyciel musi dobrać odpowiednie metody i techniki, które pomogą wspierać pracę uczniów ze SPE, rozwijać kompetencje kluczowe.

Kędra wskazuje na wartość i konieczność stosowania metody projektu edukacyjnego (np. badawczy, techniczny, o charakterze społecznym, artystyczny,

literacki). W programie podkreśla, że najważniejszym celem tej metody jest nauka planowania, organizacji pracy, selekcji informacji, pracy w grupie, podejmowania decyzji itd. Wartością projektu edukacyjnego są możliwości osiągnięcia wielu celów równocześnie, a zarazem stosowania korzystnych form pracy, rozwijania kompetencji kluczowych oraz uniwersalnych, przedmiotowych, umiejętności przydatnych na rynku pracy, z uwzględnieniem uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Zapewnia się pracę z wykorzystaniem różnych zdolności, zainteresowań, możliwości percepcyjnych, motorycznych, włączanie uczestników w takie rodzaje aktywności, które pozwolą na odniesienie sukcesu grupowego i indywidualnego. Uczniowie w sposób naturalny, uczestnicząc w pracy projektowej „realizują treści” z różnych dyscyplin naukowych – wiadomości i umiejętności charakterystyczne dla różnych edukacji z podstawy programowej. Interdyscyplinarne projekty mają znaczenie dla całościowego oddziaływania na rozwój ucznia, mamy do czynienia ze swoistą synergią, to łączenie aktywności, opierając się o komunikację i tworząc przestrzeń do działań celowych.

Warto podkreślić rolę metody projektu dla uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi, w tym uczniów ze SPE. Mogą mieć w ramach projektu wyznaczone wartościowe i rozwijające zadania, które opierają się na ich mocnych stronach i ukazują ich autentyczny potencjał. Mają możliwość większego poczucia sprawstwa, włączania się w procesy tworzenia, kreowania, analizowania, zgodnie z celami i wyznaczonymi zadaniami, a wszystko to na miarę ich możliwości. Dla utalentowanych uczniów projekt jest m.in. możliwością zaspokojenia swoich ambicji, rozbudzania i odkrywania potencjału, przyglądania się możliwościom, emocjom, włączania się we współpracę. Dla uczniów z trudnościami w uczeniu się jest sposobem na sukces i poczucie bycia ważnym, pozwala na wsparcie w grupie rówieśniczej, uczenie się od innych (np. obserwacja) i naśladowanie w warunkach twórczych, często w atmosferze zabawy.

Projekty edukacyjne mogą łączyć w sobie wiele ciekawych tematów, począwszy od treści dotyczących umiejętności emocjonalno-społecznych, a skończywszy na eksperymentowaniu z prawami fizyki i chemii czy obserwacjami przyrodniczymi. Uczniowie mogą wchodzić w role młodych chemików, biologów, fizyków, reporterów, pisarzy, aktorów, aby tworzyć, obserwować, doświadczać – uczyć się z przyjemnością i świadomie konstruować wiedzę. Metoda zyskuje na wartości w świetle koncepcji konstruktywizmu, jest jednym z rozwiązań, które pozwala na praktyczne zastosowanie tej koncepcji na każdych zajęciach.

W programie Kędry zostały wymienione następujące metody i techniki: metody aktywizujące, techniki służące zapamiętywaniu i koncentracji – mapa myśli, symbole, piktogramy, myślografia. Zadania, wyzwania – pobudzające motywację, wzmacniające poczucie sprawstwa, budzące odwagę w rozwiązywaniu problemów. Niżej opis metod i technik.

- Edukatorium, czyli uczniowskie źródła wiedzy – uczniowie doskonłą umiejętność samodzielnego planowania, uczą się m.in. odpowiedzialności za podejmowane decyzje i wzmacniają motywację do działań.
- Techniki twórczego myślenia: gałązka logiczna, drzewko ambitnego celu, chmurka. Dziecko buduje wiarę we własne możliwości, dostrzega swoje zdolności i uświadamia potrzeby, mocne strony, widzi stojące przed nim wyzwania, funkcjonuje na ścieżce efektywnego uczenia się.

- Lapbook to sposób dokumentowania uczenia się dzieci. Uczeń ocenia i dokonuje wyborów, metoda rozwija myślenie (przyczynowo-skutkowe, twórcze, krytyczne), efektywnie wspiera rozwijanie umiejętności uczenia się, m.in. przez doskonalenie analizy własnych wytworów.
- Doświadczenia i eksperymenty – zapewniają poszukiwanie i doskonałą umiejętną obserwację, angażują i motywują, sprzyjają samorealizacji i współdziałaniu w grupie. Należy również podkreślić, że są szczególnie przydatne w kształtowaniu kompetencji kluczowych.
- Odwrócone lekcje – uczniowie inspirowani są do samodzielnego poszukiwania, brania odpowiedzialności za wykonywane zadania, wzmacniana jest samodzielność, umożliwia się rozbudzenie zainteresowań uczniów, przejmowanie odpowiedzialności za proces uczenia się – bardzo przydatna w rozwijaniu kompetencji kluczowych.
- Kreatywne pisanie – to sposób na aktywizowanie wyobraźni i kreatywnego myślenia poprzez np. tworzenie alternatywnych zakończeń bajek, opisów nieznannej cywilizacji, wizualizacji przyszłości. Teksty powstają według określonych kryteriów, np. tylko o białym, puchatym i jadalnym. Inne formy to pisanie reklam nietypowych sprzętów, wymyślanie bajek, legend, wierszy, pisanie listów do bohaterów lektur, tworzenie neologizmów i budowanie ich definicji itd.
- Praca w obwodach stacyjnych – ćwiczenia, polecenia i materiały pomocnicze znajdują się na osobnych stacjach (stolikach), pracuje równocześnie kilka grup (mogą być też pary lub małe grupy). Na każdym stoliku są inne zadania – dostosowane do wiedzy uczniów. Nauczyciel może podzielić stacje na obowiązkowe i fakultatywne.
- „Przedsiębiorczy uczeń – zakupy w supersamie” – rozwijanie umiejętności robienia zakupów w sklepie samoobsługowym (ważenia, szacowania kosztów, wyboru korzystniejszych ofert, dokonywania płatności) oraz odczytywania paragonu fiskalnego; innym pomysłem może być założenie klasowego sklepiku lub spotkania z przedstawicielami różnych zawodów. Wykonywanie zadań i rozwiązywanie problemów uczy komunikacji, analizy, myślenia perspektywicznego, celowej obserwacji i wyciągania wniosków, dyskusowania, szukania rozwiązań, porównywania, przewidywania, szacowania, weryfikowania.
- Narzędzia ICT, np. mata Dotta Mistrzów Kodowania, kodowanie i szyfrowanie informacji, również za pomocą aplikacji tabletowych. Gry edukacyjne, np. Story Cubes, karty DIXIT, ćwiczenia na Zintegrowanej Platformie Edukacyjnej, zapewniają one dostosowanie do wieku, zainteresowań, potrzeb emocjonalnych uczniów. Ważne są w rozwijaniu komutacyjnego myślenia, rozwijaniu umiejętności kodowania oraz rozwiązywania problemów i zagadek matematycznych. Pozwalają na inspirujące i szczególnie pożądane łączenie treści technicznych z matematycznymi.

Nowatorstwem i szczególną wartością programu są Freinetowskie techniki pracy, nauczania i wychowania, gwarantują one nabycie przez dziecko kompetencji kluczowych. Uczniowie przejmują odpowiedzialność za własne kształcenie. W programie, zgodnie z Freinetowską koncepcją nauczania, kładzie się nacisk na samodzielność uczniów w działaniu oraz jego swobodę. Każde działanie rozpoczyna się od zainicjowania przeżyć ucznia, dostarczenia mu emocji, które staną się początkiem ekspresji twórczej o charakterze artystycznym, np. pantomimicznej, teatralnej, plastycznej, muzycznej. Ważne miejsce zajmuje uważna obserwacja.

Poprzez twórczość artystyczną, różnorodne formy ekspresji artystycznej, dzieci wyrażają uczucia, wyobrażenia i przekazują wiedzę o świecie, emocjach oraz potrzebach. Twórczość ma nie tylko walor edukacyjny, ale też diagnostyczny. Aktywność daje niepowtarzalną okazję do doświadczania radości z tworzenia oraz cieszenia się efektem swojej pracy. Należy wziąć pod uwagę następujące formy aktywności twórczej: plastyczna, ekspresja muzyczna, twórczość literacka, ekspresja ruchowa, można je integrować i łącząc, dostarczać nowych doznań i przeżyć. Proponując pracę w grupach, stwarzamy możliwość samodzielnego organizowania pracy, doskonalenia umiejętności komunikowania się, inspirowania i wspierania się nawzajem, uczenia się od rówieśników. Dajemy szansę stworzenia wspólnego dzieła, z którym wszyscy się identyfikują i cieszą się nim. Dążąc do zastosowania np. metody przekładu intersemiotycznego, można wykorzystać tekst literacki, który zostanie przetransponowany na inną formę wyrazu – obraz wspólnie malowany np. palcami, przedstawienie odegrane przez grupę, dźwięki lub muzykę.

W swoim programie Marzena Kędra poleca wykorzystanie kompleksu zainteresowań, który uczniowie z nauczycielem konstruują na podstawie wybranego tekstu. Dzięki wyborowi podejmują próbę sformułowania tematyki poszukiwań i planują dalsze działania, w tym zakończenie poszukiwań. Autorka proponuje też technikę zwaną doświadczeniem poszukującym – ma na celu wyzwolenie w uczniach konkretnej celowej aktywności, jej nieodłącznym elementem są fizyki problemowe, w których zamieszczone są polecenia do wykonania w nawiązaniu do wybranego tematu, a także źródło informacji. Niezbędne są materiały dokumentacji źródłowej, tzw. klasowa biblioteka pracy, obejmuje materiały wyczerpujące, rzetelne, skatalogowane i dostępne.

Fizyka autokorektywna to karta z zadaniami, które mają charakter „zadania dla ciebie”, bo poziom trudności jest dostosowany do możliwości rozwojowych ucznia. Zadania są interesujące dla dziecka, przyciągają formą, treścią, adekwatnym zakresem wymagań. Ich dobór, ze względu na poziom trudności, jest ważny – nie są zbyt łatwe ani trudne; jeśli będą zbyt skomplikowane, uczeń przyjmie strategię wycofywania się („nie potrafię”, „nie zrobię tego sam”). Fizyka zawiera informację dotyczącą samokontroli wykonania pracy. Ważne jest, aby instrukcja była zredagowana komunikatywnie, w jasny i precyzyjny sposób. Są różne rodzaje fiszek. Kartoteka fiszek autokorektywnych (samokontrolnych) składa się z kartoteki fiszek „Polecenie” i – odpowiednio – fiszek „Wykonanie”. Polecenia zawierają zróżnicowane zadania (dotyczące wprowadzenia nowego materiału nauczania, utrwalenia umiejętności). Wykonanie zawiera prawidłowo wykonane zadanie z oceną poprawności – to cenna strategia, wzmacnia proces nabywania umiejętności uczenia się, samooceny oraz budowania świadomości własnych postępów i identyfikowania trudności. Kartoteka ćwiczeń samokontrolnych wymaga od uczniów samodzielnej pracy, aktywizuje ich myślenie i odpowiedzialność za wykonywane zadania. Fizyki pozwalają na autentyczną indywidualizację pracy z uczniem w czasie lekcji.

Poniżej znajdzie się opis innych metod, technik i form pracy. Są one zaczerpnięte z dorobku zawodowego autorki poradnika. **Jako pierwsze omówione będą metody wspierające procesy wychowawcze.**

- Krasnoludek – jedna z najprostszych technik integracyjnych, można ją stosować jako element wprowadzający, towarzyszący, obniżający napięcie emocjonalne, integrujący

grupę, służący uzyskaniu informacji zwrotnych i budowaniu komunikacji w grupie. Symboliczny krasnoludek może być maskotką czy piłką, pełnić funkcję pomocy w ręce dziecka. Może być coś, czym można rzucać, podawać, przekazywać ze słowami rymowanki na ustach, dopowiadać zdania, opisywać stany emocjonalne itp. Daje poczucie bezpieczeństwa i pomoc dzieciom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

- Wędrujący kłębek – nazwa techniki pochodzi od efektu końcowego zabawy kłębkami wełny. Dzieci dzięki kłębkowi mogą: poznawać swoje imiona, mówić sobie coś dobrego, nawiązywać relacje, pisać bajki i opowiadania, uczyć się matematyki itp. Metoda jest przydatna w edukacji polonistycznej, matematycznej, przyrodniczej, muzycznej oraz wychowania fizycznego – to zależy od pomysłowości nauczyciela.
- Graffiti – technika, którą można stosować w celu budowania pozytywnego klimatu w środowisku klasowym, a także rozwijać u dzieci myślenie, np. poprzez zabawy w niedokończone zdania, np. „Gdybym miał zaczarowany pierścień, to...”, „Gdybym potrafiła przechodzić przez ściany to...”. Można stymulować uczniów do twórczego rozwiązywania problemów poprzez dzielenie się z innymi własnymi pomysłami, dzięki postrzeganiu tego samego tematu z różnej perspektywy. Posiada również wyjątkowy walor wychowawczy, wzmacnia kształtowanie postaw szacunku i tolerancji wobec poglądów i pomysłów innych osób. Może zaowocować powstaniem w sali miejsca, gdzie każdy uczeń będzie miał okazję pisać o sprawach dla siebie ważnych, jeśli będzie czuł potrzebę dzielenia się nimi.
- Minutka – to gra-zabawa, każdy z uczniów w ciszy musi odczekać i odliczyć aż – jego zdaniem – minie dokładnie minuta. Uczniowie, którzy uważają, że minął ten czas, podnoszą rękę i czekają w milczeniu aż nauczyciel da sygnał oznaczający upływ czasu. Wygrywa uczeń lub uczniowie, którzy byli najbliżej określenia rzeczywistego upływu minuty. Gra powoduje bardzo duże wyciszenie w klasie, uspokojenie myśli, wspiera koncentrację, dostarcza „wytchnienia emocjom”, pozwala nauczycielowi na pogłębienie obserwacji uczniów oraz ich zachowań. Warto włączyć ją do stałych rytuałów dnia lub tygodnia.
- Drabina sukcesu – to technika, której pomysłodawczynią jest autorka poradnika, pozwala ona na wzmacnianie motywacji uczniów do aktywnego działania, pracy nad wybranym problemem, zachowaniem – obrazuje postępy uczniów i wykorzystuje elementy gamifikacji. Na widocznym i łatwo dostępnym miejscu w sali nauczyciel zamieszcza duży rysunek drabiny (jedenaście szczebli). Uczniowie wycinają z papieru swoje postaci, wizytówki lub symbole, które ich reprezentują i przypinają do dolnej części drabiny – przed pierwszym szczeblem. Wspinanie się po szczeblach następuje za każdym razem, kiedy uczeń pokonał jakąś trudność, udało mu się zdobyć nominację nauczyciela lub klasy, uznał, że wykonał jakiś postęp w zachowaniu lub w nauce. Wtedy jego postać przeskakuje o szczebel wyżej. Na szczycie drabiny znajduje się ozdobna ramka z napisem „Oni odnieśli sukces!”. Uczniowie, którzy zakończą wspinaczkę dostępują szczytu umieszczenia ich imienia i nazwiska w ramce z krótkim opisem sukcesów. Ważną zasadą jest brak możliwości „zrzucania” postaci ucznia na niższe szczeble – raz wypracowany postęp nie może być niweczony i kierunek wspinaczki zawsze jest jasno określony – „ku górze”, to daje bezpieczeństwo i motywuje do działania.

Metody ewaluacyjne rozumiane są jako zaplanowany sposób działania, nauczyciel lub uczeń ma szansę sprawdzić, czy i w jakim stopniu osiąga założone cele. Poprzez

gromadzenie wyników (efektów w ujęciu pozytywnym lub negatywnym) dochodzi się do wniosków, które pozwalają odpowiedzieć na wcześniej postawione pytania. Te metody to sposób na prowadzenie badania, doskonalenie analizy, wnioskowania, budzenie czujności wobec sensu i celowości danej aktywności.

- Samouczki – zestawy ćwiczeń wspierających rozwój umiejętności uczenia się, tak przygotowane przez nauczyciela, aby uczeń na karcie ćwiczeń miał okazję zmierzyć się z własnymi ograniczeniami, mógł wypowiedzieć się na temat tego, które zadanie było najtrudniejsze, a które najłatwiejsze i potrafił zrozumieć np. jakie umiejętności już posiada, a jakie musi nabywać. Uczeń wypowiada się na podstawie uzgodnionego repertuaru symboli – buźki, cyfry, stosuje znaczki atematyczne i tematyczne, rysunki tematyczne itd. Samouczek, powinien być tak skonstruowany, aby dziecko mogło samo szukać rozwiązań i samodzielnie dążyć do oceny własnej pracy. Samouczki w danym dniu zajęć mogą mieć inne zestawy zadań dla różnych uczniów. Oceny uzyskane w samouczku mogą być nanoszone na kartę sukcesów ucznia – mapę sukcesów i analizowane regularnie z rodzicami. Samouczki mają znaczący wpływ na rozwijanie umiejętności uczenia się, a poszczególne karty pracy warto gromadzić w indywidualnej teczce ucznia, która stanie się swoistym portfolio.
- Kosz i plecak – stanowią element metody SWOT (od ang. *strengths, weaknesses, opportunities, threats*). W edukacji wczesnoszkolnej wskazane jest wykorzystanie głównie walizeczki (dla określenia mocnych stron) i kosza (dla określenia słabych stron).
- Tarcza strzelecka – jak nazwa wskazuje, służy sprawdzeniu wiedzy i umiejętności strzelca. Strzelcem może być uczeń i nauczyciel. Za pomocą tarczy można ocenić zajęcia, fakty, wydarzenia, postępowanie bohatera, trudność zadania, sprawdzianu itp. Strzał w dziesiątkę (centrum tarczy) oznacza pełną perfekcję, strzał poza tarczę to pudło. Analiza, ocena i refleksja to najlepszy nauczyciel w drodze do sukcesu.

Metody szczególnie zalecane we wspomaganie wyrównywania szans edukacyjnych – wzmacniające procesy edukacji włączającej opisane są niżej.

- Tablica sukcesów – miejsce w sali zajęć, w którym uczniowie samodzielnie zawieszają swoje sukcesy lub informacje o nich (w każdej możliwej dziedzinie). Uczniowie sami decydują, kiedy i jakim sukcesem się chwalą. W wybranym dniu tygodnia, np. w piątek analizują swoje sukcesy wspólnie i wzajemnie sobie gratulują.
- Metoda Dobrego Startu – jest szczególnie wartościowa ze względu na specjalne potrzeby edukacyjne uczniów mających obniżoną sprawność grafomotoryczną, zaburzoną lateralizację, orientację w przestrzeni, orientację w schemacie własnego ciała, co znacząco utrudnia dziecku nabywanie nowych wiadomości i umiejętności w klasie pierwszej. Zajęcia dla uczniów organizuje się w taki sposób, aby łączyć różne rodzaje aktywności i poprzez integrację dotyku z rysowaniem, śpiewem, słuchaniem, dotykiem, tańcem budować poczucie integracji i aktywizować różne obszary rozwojowe – integracja wzrokowo-słuchowo-dotykowo-ruchowa.
- Metoda czynnościowego nauczania matematyki – według koncepcji prof. Edyty Gruszczyk-Kolczyńskiej i dr Ewy Zielińskiej; warto podkreślić, że jest ona szczególnie zalecana dla uczniów posiadających trudności w uczeniu się matematyki. Metoda odpowiada na zróżnicowane potrzeby uczniów, szczególnie tych, których rozwój myślenia matematycznego przebiega w różnym tempie. Polega na takim

postępowaniu metodycznym ze strony nauczyciela, które prowadzi ucznia od konkretnych czynności matematycznych np. układania klocków (przesuwanie, rozsuwanie itp.) do myślenia wyobrazeniowego, czyli wykonywania rysunków działań na klockach i abstrakcyjnego przedstawiania działań na klockach za pomocą liczb i znaków matematycznych (Gruszczyk-Kolczyńska i Zielińska 2015),

- Metoda nauki czytania według prof. Jagody Cieszyńskiej – jest „przydatna dla dzieci z grupy ryzyka dysleksji, z wadami wymowy lub innymi trudnościami w czytaniu” (Mucha, Stalmach-Tkacz i Wosianek 2012). Metoda może znaleźć swoje miejsce na stałe w procesie nauki czytania i pisania szczególnie w kontekście programu nauczania Pasymowskiej, gdzie w klasie pierwszej nauczyciel jest inspirowany do „zapraszania” poszczególnych liter na zajęcia z dziećmi.
- Metoda Batti Strauss – opiera się na wykorzystaniu elementów ruchu, tańca, gestów, śpiewu, gry na prostych instrumentach perkusyjnych, stwarzaniu dzieciom możliwości zabawy z muzyką.
- Metoda KLANZY, pedagogika zabawy – proponuje działania dające członkom grupy możliwość rozwoju w atmosferze zaufania, wzajemnej akceptacji, bez względu na wiek i umiejętności.
- Metoda Orffa – rozwija podstawowe uzdolnienia dzieci przez odtwarzanie muzyki wokalne i instrumentalnej, tworzenie takiej muzyki, integrację ruchu, śpiewu, gry na instrumentach i słowa, realizację ruchową muzyki.
- Metoda Labana – jej charakterystyczną cechą jest odchodzenie od ruchu odwzorowanego – na rzecz ruchu podejmowanego zgodnie z własną inwencją twórczą, fantazją, doświadczeniem.
- Metoda Kniessów – polega na ciągłym poszukiwaniu nowych form i rodzajów ruchu. Główne jej elementy: ruch, muzyka, rytm, przybory. Metoda inspirowane nowe pomysły, opiera się na pozytywnej motywacji, co wiąże się z zasadą podmiotowego traktowania dzieci. Odwzorowują one ruchy nauczyciela, wprowadzają własne kreatywne ćwiczenia.
- Metoda ruchu rozwijającego Sherborne – udział w ćwiczeniach tą metodą ma na celu stworzenie dziecku okazji do poznania własnego ciała, usprawnienia motoryki, poczucia swojej siły, sprawności i w związku z tym – możliwości ruchowych. Dziecko zaczyna mieć zaufanie do siebie, zyskuje poczucie bezpieczeństwa. Podczas ćwiczeń ruchowych może poznać przestrzeń, w której się znajduje, przestaje ona być dla niego groźna.
- Choreoterapia – terapia poprzez ruch i taniec – swobodny, naturalny, niewymuszony, inspirowany muzyką, podpowiedziami prowadzącego zajęcia i informacjami pochodzącymi z własnego ciała.
- Muzykoterapia – metoda oddziaływania diagnostycznego, rehabilitacyjnego, terapeutycznego i profilaktycznego – poprzez wieloaspektowy wpływ muzyki na stan psychofizyczny człowieka.
- Elementy bajkoterapii – oparte są o muzykę i teksty, w tym również literackie. Bajki terapeutyczne dzielimy na trzy grupy: relaksacyjne, psychoedukacyjne oraz psychoterapeutyczne. Nauczyciel, po odpowiednim doskonaleniu, może sam lub we współpracy z dziećmi i rodzicami przygotowywać opowiadania, które będą wsparciem dla dzieci, szczególnie tych wymagających obniżenia stanów lękowych lub napięć, szukających odpowiedzi w sytuacjach trudnych.

- Arteterapia – oddziaływanie o charakterze terapeutycznym, poprzez kontakt ze sztuką pozwala na zaspokojenie potrzeb ucznia, odreagowanie trudnych emocji. W szerszym znaczeniu można rozumieć przez nią takie rodzaje oddziaływań, jak muzykoterapia, biblioterapia, działania terapeutyczne z wykorzystaniem sztuk plastycznych – np. rzeźby, grafiki, malarstwa, teatru, filmu. Wśród technik uwzględnianych w arteterapii zazwyczaj obserwuje się malowanie palcami (obniża napięcie, doskonali rozbudzanie samoświadomości, uspokaja), lepienie z gliny, masy solnej, plasteliny, tworzenie collage, malarstwo. Wartość ma samo działanie – proces tworzenia, sprawia, że uczeń otrzymuje wsparcie.

Jak pokazują obserwacje pedagogów oraz badania naukowe, wśród czynników mających największy wpływ na osiągnięcia ucznia w nauce są: samoocena, ewaluacja formatywna ucznia (ocena kształtująca, informacja zwrotna w trakcie nabywania umiejętności, ukierunkowująca ucznia, co ma robić, co zmienić, co kontynuować), odpowiednie komunikowanie się nauczyciela z uczniem – przejrzystość w oczekiwaniach, instrukcjach i wskazówkach, wzajemne nauczanie, dialog, uczenie się od siebie. Innymi czynnikami są także informacja zwrotna, zbudowana relacja nauczyciela z uczniem, strategie metakognitywne – umiejętność wyobrażania sobie, co myśli ktoś inny, samowerbalizacja – zadawanie sobie pytań, rozwój zawodowy nauczyciela i nauczanie problemowe.

Czynniki wspierające motywację dziecka do nauki:

- wywoływanie pozytywnego napięcia, połączonego z ciekawością poznawczą, np. za pomocą nietypowych sposobów rozpoczęcia zajęć – zagadki, quizy, pytania, kolorowe pudełko, a w środku ukryte są przedmioty powiązane z nieznanym jeszcze tematem lekcji. Zadaniem uczniów jest wymyślić, na podstawie analizy elementów, czym będą zajmowali się w danym dniu lub tygodniu, pomysły można spisać;
- stwarzanie przyjemnych sytuacji – poprzez pobudzanie emocji, m.in. dzięki niwelowaniu komunikatów budzących lęk, wprowadzenie muzyki podczas zajęć;
- dobieranie stopnia trudności zadań do możliwości ucznia lub sfery jego najbliższego rozwoju, ukazywanie uczniowi związku pomiędzy jego wysiłkiem i wkładem pracy a sukcesem;
- nawiązywanie do zainteresowań uczniów w zakresie tematyki, środków dydaktycznych, rodzajów ćwiczeń i metod, np. gry i zabawy, wycieczki, inscenizacje, spotkania z ciekawymi ludźmi, ramifikacja;
- udzielanie na bieżąco uczniowi jasnej i przejrzystej informacji zwrotnej, uwzględniającej informacje pozytywne, dotyczące tego, co robi dobrze, wskazanie konkretnie, co powinien robić inaczej;
- stosowanie ciekawych i odpowiednio dobranych środków dydaktycznych, począwszy od środków audiowizualnych, skończywszy na przedmiotach codziennego życia dziecka;
- chwalenie i nagradzanie za najdrobniejsze osiągnięcia, pod warunkiem, że są one autentyczne. Ukazywanie, że popełnianie błędów jest częścią uczenia się i musi być traktowane jako coś pozytywnego – na bazie czego uczeń szuka nowych rozwiązań, traktuje niepowodzenia jako sposób poszukiwania właściwej drogi. Ważne jest uświadomienie tego faktu rodzicom, aby w domu uczeń otrzymywał z ich strony wsparcie, szczególnie w sytuacji, w której będzie przejawiał trudności.

Wskazówki do pracy zdalnej według wytycznych Ministerstwa Edukacji i Nauki (MEiN). Zapisy szczegółowe dotyczące sposobów organizacji kształcenia na odległość w danej szkole reguluje procedura, którą zarządzeniem wprowadza dyrektor szkoły. Procedura dotyczy m.in. źródeł i narzędzi, jakie wolno wykorzystywać nauczycielowi w ramach zdalnego nauczania. Ważne są wskazówki i wytyczne sformułowane przez resort oświaty dla każdego wychowawcy i nauczyciela. Wyznaczają one „kamienie milowe działań”, które powinny zostać ujęte w każdej szkolnej procedurze i stosowane w pracy z uczniami. W wytycznych każdy nauczyciel odnajdzie odpowiedni i ważny zestaw wskazówek dotyczących nauczania na odległość. Dotyczą one m.in. kontaktu i współpracy z rodzicami uczniów w zakresie realizacji procesu kształcenia na odległość, konieczności monitorowania aktywności i bezpieczeństwa uczniów, stymulowania ich relacji, doboru technik i metod pracy na odległość, sposobów współpracy.

Warto przytoczyć różne propozycje metod i technik pracy z wykorzystaniem ICT do pracy w trybie zdalnym. Przytoczone przykłady są wynikiem doświadczeń zawodowych nauczycieli, którzy w krótkim czasie musieli zmodyfikować warsztat pracy i zastosować często nieznane im do tej pory sposoby nauczania. Cenna okazała się współpraca nauczycieli w zespołach – dzięki szybkiej wymianie doświadczeń, samodoskonaleniu, dzieleniu się materiałami i pomysłami, osiągnęli wartościowe efekty w realizacji podstawy programowej. Nauczyciele tak organizowali zajęcia, aby uczniowie mieli okazję bazować na wiadomościach i umiejętnościach, które już posiadali. Łączyli się z uczniami, wykorzystując różne możliwości, jakie zapewniają nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne: dzięki narzędziom do streamowania (pokaz online na żywo nadawany przez nauczyciela) z możliwością pisania na czacie, nagrywanie filmów przez nauczyciela i umieszczanie ich na szkolnej platformie, w chmurze lub na bezpłatnej wirtualnej tablicy.

Innym narzędziem jest łączenie się z uczniami (w miarę możliwości technicznych) na żywo – wspólne czytanie bajek, lektur, udostępnianie linków do ćwiczeń i zadań w czasie rzeczywistym podsumowywanie i analizowanie przesyłanych przez rodziców zadań, prac plastycznych itd. Możliwe jest udostępnianie uczniom przygotowanych przez nauczyciela samouczków, aby dzieci, dzięki instrukcjom nagranych przez nauczyciela lub czytanych przez lektora, same dochodziły do rozwiązań postawionych przez nimi problemów. Pomocne są także generatory gier, dzięki którym można wprowadzić do procesu nauczania elementy ramifikacji, np. bezpłatne narzędzie Wordwall.

ROZDZIAŁ III

Organizacja procesu dydaktycznego

Zgodnie z przepisami oświatowymi, które wynikają z wymagań wobec szkół i placówek, każdego nauczyciela z osobna, a także zespół nauczycieli uczących w jednym oddziale obowiązują określone zasady, z których wynikają niezbędne zadania, mające na celu właściwe organizowanie procesów edukacyjnych, a także nabywanie przez uczniów wiadomości i umiejętności opisanych w podstawie programowej. Zasady te są niejako wskaźnikami i kryteriami, zostały sformułowane dla poszczególnych wymagań – wyznaczają minimum, jakie powinno zostać spełnione na każdym etapie edukacyjnym.

Dla wymagania „Procesy edukacyjne są zorganizowane w sposób sprzyjający uczeniu się” sformułowano osiem zasad:

1. „Planowanie i organizacja procesów edukacyjnych w szkole lub placówce służy rozwojowi uczniów.
2. Nauczyciele, w tym nauczyciele pracujący w jednym oddziale, współpracują ze sobą w planowaniu, organizowaniu, realizowaniu i modyfikowaniu procesów edukacyjnych.
3. Nauczyciele pomagają sobie nawzajem i wspólnie rozwiązują problemy.
4. Organizacja procesów edukacyjnych umożliwia uczniom powiązanie różnych dziedzin wiedzy i jej wykorzystanie.
5. Sposób informowania ucznia o jego postępach w nauce oraz ocenianie pomagają uczniom uczyć się i planować indywidualny rozwój.
6. Nauczyciele motywują uczniów do aktywnego uczenia się i wspierają ich w trudnych sytuacjach, tworząc atmosferę sprzyjającą uczeniu się.
7. Nauczyciele kształtują u uczniów umiejętność uczenia się.
8. Uczniowie mają wpływ na sposób organizowania i przebieg procesu uczenia się. Uczniowie mają stawiane przed nimi cele i formułowane wobec nich oczekiwania. Nauczyciele stosują różne metody pracy dostosowane do potrzeb ucznia, grupy i oddziału” (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 sierpnia 2017 r. w sprawie wymagań wobec szkół i placówek, Dz. U. 2017, poz. 1611 z późn. zm., t.j. Dz. U. 2020, poz. 2198).

Każda z tych zasad powinna zostać uwzględniona przez nauczycieli na poszczególnych etapach edukacyjnych, w tym edukacji wczesnoszkolnej. Warto podkreślić, że ich zastosowanie ma swoje miejsce w programach nauczania, którym poświęcony jest niniejszy poradnik.

Warunki i sposoby realizacji wynikające z podstawy programowej. W zakresie edukacji polonistycznej – istotą jest poznawanie języków mówionego i pisanego, skonfrontowanych ze światem zewnętrznym (otoczenie społeczno-przyrodnicze, kultura narodu i regionu). Wartością najważniejszą jest komunikatywne posługiwanie się polszczyzną. W przypadku programów nauczania, dla których powstał niniejszy poradnik, mamy do czynienia z inspirowaniem dzieci do kontaktu z lekturą, czytania tekstów informacyjnych, jak również obcowania z literaturą dziecięcą, np. poprzez

poniedziałkowe spotkania w kręgu, zastosowanie różnorodnych form teatralnych, spersonifikowanie liter, cyfr i wartości nutowych w sposób sprzyjający dziecięcej percepcji, wyobraźni oraz potrzebom emocjonalnym.

W programie Pasybowskiej znajdziemy wyjątkowy obraz sposobów realizacji podstawy programowej, z wykorzystaniem świata wyobraźni i kreacji – w klasie pierwszej dzieci zwiedzając niezwykle miasteczko Literkowo, poznają jego burmistrza oraz mieszkańców, którymi są poszczególne litery i dwuznaki. Mieszkańcy Literkowa mają domki, ulice, a dzieci, eksplorując tematykę poszczególnych części, m.in. lepią litery z plasteliny i projektują domki. Dowiadują się, jakie mają problemy mieszkańcy, co lubią, a czego nie itd. Dzieci nabywają umiejętności słuchania, mówienia, czytania i pisania, wykorzystują je do rozwiązywania problemów w procesie integracji. W Literkowie mieszka wróżka Literuszka, pomaga dzieciom w czytaniu, przyjaźni się z innymi bohaterami: Literkami, Sylabą, Wyrazem i Zdaniem. Zawsze znajdzie sposób na to, by dzieciom było łatwo zgłębiać sztukę czytania. Wyraz zajmuje się znaczeniem i ze Zdaniem tworzy informacje, opowieści.

Sensem edukacji matematycznej jest takie organizowanie procesów edukacyjnych, które prowadzi do stopniowego, dostosowanego do możliwości dziecka i jego etapu myślenia matematycznego poznawania liczb oraz działań arytmetycznych. Ważne jest, aby zachować możliwość stosowania przez dziecko własnych strategii rozwiązań problemów matematycznych i stwarzać sytuacje, w której będzie miało okazję opierać się na intuicji matematycznej. Planowanie zajęć wymaga od nauczyciela podejścia, które zagwarantuje nabywanie wiedzy i umiejętności w ramach logicznego systemu, w którym uczeń „prowadzony” jest od myślenia konkretno-obrazowego do pojęciowego. Warto sięgnąć po spiralny układ treści w duchu konstruktywizmu i uwzględnić rozszerzenie działań matematycznych uczniów – w oparciu o zbiory. Otoczenie uczniów dostarcza wielu bodźców i niesie nieprzebrane zasoby informacji o otaczającym świecie, problemach, relacjach oraz znaczeniu środowiska społeczno-przyrodniczego w życiu człowieka.

Celem edukacji społecznej jest doprowadzenie dzieci do możliwości celowej obserwacji i odkrywania, a także nazywania procesów zachodzących w ich otoczeniu. Nauczyciel dba o organizację przestrzeni, aby z dziećmi eksplorować, obserwować i doświadczać, np. w kąciakach tematycznych.

W zakresie edukacji muzycznej, która w ramach kształcenia zintegrowanego pełni dodatkową rolę stymulatora rozwoju percepcji słuchowej, a także sfery emocjonalnej, wrażliwości estetycznej i ekspresji twórczej, należy pamiętać o wprowadzeniu jej elementów do codziennej pracy z uczniami. Można zaplanować wspólne muzykowanie, relaksację, okazję do rozbudzania zainteresowań, odkrywania talentów, ale również możliwość integracji z technikami plastycznymi i treściami edukacji polonistycznej – w postaci np. przekładu intersemiotycznego. Muzykowanie jako tworzenie i słuchanie muzyki, zaproponowane w programie Pasybowskiej pełni szczególną rolę, wpływa terapeutycznie na uczniów wymagających wyciszenia, koncentracji, uspokojenia.

Edukacja wczesnoszkolna to etap edukacyjny, który kontynuuje efektywne wykorzystanie różnorodnych technik plastycznych w celach edukacyjnych i wychowawczych. Dzieje się tak dzięki znaczącej różnorodności tych technik oraz

przemysłanym, celowym działaniem, polegającym na wkomponowaniu ich do zintegrowanej aktywności ucznia. Sensem edukacji plastycznej jest dostarczenie uczniom bodźców dla rozwoju ich emocji, rozbudzenie poczucia estetyki, uwrażliwienie ich na piękno otaczającego świata przyrody i kultury. Należy podkreślić, że te formy aktywności mają takie samo znaczenie dla ich rozwoju, jak edukacja polonistyczna lub matematyczna.

Zajęcia techniczne stanowią wyjątkowe wyzwanie dla rozwijania kompetencji kluczowych uczniów, metoda projektu włączona w procesy edukacyjne zyskuje w przypadku tej edukacji na wartości. Uczniowie powinni się skupiać na rozwiązywaniu problemów technicznych w oparciu o swoją wiedzę dotyczącą urządzeń użytkowych, konstruowania ich i wykorzystywania w ramach innych zajęć. Warto zwrócić uwagę na nauczanie z wykorzystaniem STEAM (od ang. *science, technology, engineering, arts, maths*) – to projekty łączące naukę i sztukę, wzmacniające rozwój kompetencji.

Jedną z najważniejszych potrzeb rozwojowych dziecka w młodszym wieku szkolnym jest potrzeba ruchu. W warunkach i sposobach organizacji pracy należy priorytetowo uwzględnić konieczność zaspokojenia tej potrzeby w ramach zajęć z wychowania fizycznego i w ramach innych edukacji każdego dnia – poprzez zabawy i gry ruchowe, których istotnym celem powinno być zapobieganie wadom postawy, kształtowanie nawyków dotyczących zdrowego trybu życia, uwolnienie napięć emocjonalnych.

W kontekście kształcenia językowego na pierwszym etapie edukacyjnym niezbędne jest integrowanie treści kształcenia językowego z treściami innych edukacji, aby miała miejsce interdyscyplinarność oraz korelacja pomiędzy nauką nowego języka a doświadczeniami bliskimi uczniom. Treści edukacji powinny być wykorzystywane przez nauczyciela do rozwijania w uczniach potencjału, który umożliwi im płynne przejście do myślenia abstrakcyjnego, rozwiązywania problemów, programowania, kodowania z wykorzystaniem m.in. nowoczesnych technologii. Proces należy zaplanować, rozłożyć w czasie, rozpoczynać od dostępnych środków dydaktycznych (gry, liczmany, klocki, materiały pochodzenia naturalnego, środki plastyczne, urządzenia, tablety) i warunków przestrzeni klasowej.

W zakresie edukacji informatycznej, nauczyciel stopniowo wprowadza uczniów w świat informatyki i rozwija ich myślenie komputacyjne – budowanie instrukcji, działania na podstawie liniowej kolejności, formułowanie zasad sterowania obiektem – wszystko dzieje się na początku poza komputerem, z pomocą gier strategicznych, np. planszowych, szachów, warcabów. Uczniowie powinni mieć dostęp do kącika komputerowego lub pracowni komputerowej, a nauczyciel do mobilnego sprzętu. Aktywność komputerowa wymaga od nauczyciela integracji z różnymi formami aktywności poznawczej uczniów.

W odniesieniu do przytoczonych powyżej warunków i sposobów realizacji podstawy programowej w programie Kędry daje się zauważyć konkretny podział zasad, którymi kieruje się autorka, stymulując nauczyciela do podjęcia działań w tym zakresie z uwzględnieniem koncepcji swojego programu. Są nimi m.in.:

- „przejście edukacyjne” – zapewnienie uczniom okresu adaptacyjnego, umożliwiającego łagodne przejście z wychowania przedszkolnego do edukacji wczesnoszkolnej. Konieczność uwzględnienia różnego tempa rozwoju, potrzeby

zabawy, integracji zespołu oraz zapewnienia właściwych relacji w ramach społeczności szkolnej, np. spacer po szkole, zapoznanie z jej pracownikami, zwiedzanie pomieszczeń, integracja zespołu klasowego poprzez zabawy, zapoznanie rodziców z zasadami, warunkami i organizacją nauki;

- organizacja środowiska edukacyjnego sprzyjającego uczeniu się dziecka ma spowodować, że uczniowie będą chętni i zmotywowani do aktywności – poprzez proponowanie tematyki będącej w obszarze zainteresowań dzieci. Ważne jest uwzględnianie dysharmonii rozwojowych w oczekiwaniach odnośnie do tempa pracy i wysiłku, ukazywanie relacji przyczynowo-skutkowych – w ramach poznawania różnych dziedzin edukacyjnych. Plan dydaktyczny powinien być podzielony na moduły – okazje edukacyjne, które mają źródło w blokach tematycznych (w nich dokonuje się integracja celów, zadań edukacyjnych i strategii nauczania). Mamy do czynienia z tematyką, która ukazuje dziecku świat holistycznie, skupia się na problemach mu bliskich i zrozumiałych. Proponuje się, aby podczas realizacji danego modułu nauczyciel dobierał systematycznie formy ekspresji artystycznej i kładł nacisk na pracę uczniów w małych zespołach, unikał prowadzenia zajęć z uczniami w sposób frontalny „spod tablicy”. Istotny jest „bezdzwonkowy” system pracy, zapewnia optymalne dostosowanie organizacji pracy do zasad kształcenia zintegrowanego. Nauczyciel powinien dzielić czas zajęć tak, aby uczniowie osiągnęli cele przewidziane dla poszczególnych edukacji. Obie autorki podkreślają znaczenie właściwej organizacji przestrzeni, zwracając m.in. uwagę na ustawienie stolików, które wpływa na komunikację i przepływ informacji oraz formy pracy uczniów (umożliwia przy tym właściwe funkcjonowanie uczniów ze SPE, przemieszczanie się, odpoczynek, zaspokojenie potrzeby ruchu i aktywności fizycznej). Ważne są kąciki – multimedialny – wyposażony m.in. w sprzęt komputerowy, materiałów źródłowych – zapewnienie m.in. dostępu do pomocy naukowych, biblioteczka.

Warto również zwrócić uwagę na takie pomysły jak „Poniedziałek w szkole” – nauczyciel podczas inicjacji zajęć w danym tygodniu zapoznaje uczniów z tematyką modułu, zadaniami indywidualnymi i dla zespołów, planami różnorodnych form zajęć – systematyczne komunikowanie dzieciom tego, co będą robiły, kiedy i w jakim celu, może być szczególnie ważne dla uczniów ze SPE, wymagających schematów działania. To zapewnia poczucie bezpieczeństwa i kontroli – jak pokazuje praktyka autorki poradnika może być to istotne, np. dla uczniów z zespołem Aspergera. Proponuje się, aby aktywnie włączać dzieci w proces planowania i podsumowywania pracy, czynić je współgospodarzami klasy. Ważne jest takie dobieranie zadań, aby zapewnić odpowiednie do możliwości uczniów stopniowanie trudności – indywidualizacja nauczania oraz zapewnianie możliwości odniesienia sukcesu każdemu dziecku – na miarę jego wysiłków i możliwości.

Ponadto Marzena Kędra wymienia zasadę interdyscyplinarności – zintegrowane działania dydaktyczno-wychowawcze, nawiązujące do pracy metodą projektu. W obydwu programach autorki odnoszą się do wartości, jaką niesie praca metodą projektu – jako sposób na zapewnienie interdyscyplinarności w nauczaniu, rozwijaniu kompetencji kluczowych i uniwersalnych.

Wskazówki dotyczące komunikacji pomiędzy nauczycielem a uczniami w sytuacji lekcji stacjonarnych. Najważniejszą zasadą, jaką warto przyjąć

w komunikacji z uczniem jest ta, która czyni z nauczyciela podmiot odpowiedzialny za efektywną i wartościową komunikację z dzieckiem. Należy przemyśleć sposoby reagowania na różnorodne stany emocjonalne ucznia, jego niską odporność emocjonalną, częsty brak wiary we własne możliwości lub czasem nadmierne skupianie się na sobie, egotyzm lub egocentryzm, wymagają od nauczyciela uważności, cierpliwości, wyważenia reakcji słownych, gestów, mimiki lub innych sposobów reagowania. Nauczyciel powinien zadbać o usuwanie barier w komunikacji, takich jak nakazy, nadmierne zakazy, pouczanie, wyrażenia typu: „A nie mówiłam!” czy „Jak długo jeszcze mam to tłumaczyć?”. Odpowiednia atmosfera na lekcjach oraz poza nimi, szczególnie w sytuacjach, w których uczeń swoim zachowaniem stara się zwracać na siebie uwagę stanowi wyzwanie dla nauczyciela.

Cennym narzędziem w komunikacji z uczniem jest metoda dialogu motywacyjnego – pozwala uczniowi w konstruktywny sposób spojrzeć na problem, odkryć w sobie potencjał do działania i nie odczuwać za dużej presji. Warto, aby nauczyciel potwierdzał, czy dobrze rozumie informację przekazywaną przez ucznia, może pytać: „Czy dobrze zrozumiałem, że ty chcesz...?”, „Czy chcesz mi powiedzieć, że nie możesz tego zrobić, ponieważ...?”. Ważne jest, aby nauczyciel w sytuacji trudnej rozumiał emocje ucznia, zanim zacznie prowadzić rozmowę na temat problemu – rozmowa może zaczynać się od słów: „Widzę, że jesteś zdenerwowana”, „Zauważyłam, że jest ci smutno...”. Empatyczne podejście do komunikacji z uczniem pozwala na osiągnięcie sukcesów w pracy wychowawczej i edukacyjnej. Empatia ze strony nauczyciela nie musi dotyczyć tylko wczucia się w emocje dziecka, ale również w sposób myślenia – daje to optymalne możliwości indywidualnego podejścia do ucznia, również tego, który prezentuje zaburzenia zachowania lub emocji.

Należy pamiętać o „metodzie kanapki”. Polega na przekazywaniu uczniowi lub rodzicowi trudnych informacji, czasem nieprzyjemnych lub związanych z brakiem efektów w uczeniu się – z zastosowaniem prostej zasady; nauczyciel buduje trzy warstwy informacji: pozytyw, negatyw, pozytyw. W pierwszej kolejności informacja pozytywną, następnie to, co niepokoi i sposoby naprawy, na końcu podsumowanie kolejną informacją pozytywną. Ważne, aby wszystkie elementy pozytywne były prawdą – inaczej metoda nie przyniesie pożądanych rezultatów, a wiarygodność i zaufanie do nauczyciela zostaną zachwiane.

Warunki organizacji przestrzeni edukacyjnej – realizacja podstawy programowej na przykładzie programów nauczania. Programy Renaty Pasymowskiej oraz Marzeny Kędry zakładają, że realizacja podstawy programowej odbędzie się w odpowiednio przygotowanym środowisku i warunkach organizacyjnych wynikających ze wskazanych w podstawie programowej warunków i sposobów realizacji. Podkreśla się, że sala zapewnia uczniom możliwość zaspokojenia potrzeby swobodnego ruchu, powinna umożliwiać różnego rodzaju pracę. Sala powinna być wyposażona w odpowiedni sprzęt, kąciki, parawany, sztalugi, gazetki do prezentacji sukcesów, książki, tablice multimedialne, tablice gładkie z liniaturą i w kratkę, odtwarzacz, projektor, gazetki na wysokości dostępnej dla uczniów, środki plastyczne, materiały codziennego użytku, meble, tablice, jak również wagi, lupy, mikroskopy, plansze demonstracyjne.

Ważne jest miejsce (szczególnie dla osób z wysokim poziomem lęku, zaburzeniami emocji i zachowania), w którym uczniowie będą mogli odetchnąć, wyciszyć się.

Autorki podkreślają wagę utworzenia w klasie odpowiednich warunków fizycznych, które pozwolą na zniwelowanie barier dla uczniów ze specjalnymi potrzebami, np. odpowiednie odległości ławek, przejścia, miejsca wyciszenia (np. namioty). Zgodnie z wytycznymi, nauczyciel powinien mieć dostęp do odpowiednich narzędzi i przedmiotów, które na poszczególnych edukacjach będą pozwalały na atrakcyjne i efektywne prowadzenie zajęć – np. piłki, skakanki, woreczki, sygnalizatory – lizaki. Wyposażenie umożliwi prezentację wytworów pracy uczniów, np. sztalugi, parawany, instalacje, tablice korkowe. Ze względu na proponowane techniki pracy, w tym m.in. Freinetowskie, należy zadbać o miejsca do prezentacji instrukcji obrazkowych, plakatów, celów lekcji itp. Nauczyciel, realizując podstawę programową w ramach zajęć zintegrowanych, dąży do optymalnego wykorzystania wszystkich elementów organizacji pracy, aby uczniowie jak najwięcej czasu spędzali działając, obserwując, analizując, współpracując, dyskutując.

Propozycja organizacji procesu dydaktycznego uwzględniająca zróżnicowane sytuacje dydaktyczne i potrzeby uczniów, na przykładzie scenariusza lekcji rotacyjnej autorstwa Marzeny Kędry do programu nauczania.

Tytuł lekcji: Uwielbiam liczyć – lekcja rotacyjna.

Cele. Uczeń: współpracuje w grupie, dokonuje autokorekty pracy.

Metody/techniki: waloryzacyjne, praktyczne.

Formy pracy: praca w grupie.

Środki dydaktyczne: zadania o różnym stopniu trudności, klucz, wizytówki ze stopniem trudności zadania, zeszyt w kratkę, długopis.

Opis przebiegu zajęć/lekcji: powitanie uczniów piosenką *Dzień dobry*. Przedstawienie planu dnia. Omówienie zasad lekcji rotacyjnej. Instrukcja lekcji rotacyjnej: należy przygotować trzy wizytówki z napisami: „zadania o niskim stopniu trudności”, „zadania o średnim stopniu trudności”, „zadania o wysokim stopniu trudności”. Do każdego poziomu należy przygotować dowolną liczbę zadań. Na ławce rozkładamy wizytówki, a przy nich właściwe zadania. W dowolnym miejscu w sali lekcyjnej rozkładamy odpowiedzi do zadań. Dzielimy uczniów na grupy – według uznania. Uczniowie wybierają zadania z dowolnego poziomu. W każdej chwili grupa może zmienić poziom trudności. Po wykonaniu sprawdzamy zadania z kluczem, tzn. te same zadania mają rozwiązanie, uczniowie sami dokonują sprawdzenia i korekty.

Ewaluacja zajęć: rozdajemy kartki z narysowaną skalą. Uczniowie zaznaczają na niej ocenę poszczególnych etapów lekcji od 1 do 10. Im trudniejsze zadanie, tym więcej punktów przydzielają.

Komentarz metodyczny: lekcję można przeprowadzić podczas zajęć powtórzeniowych. Układamy zadania z treścią, zadania na logiczne myślenie, a także zapisujemy same działania do rozwiązania. Jeśli uczniowie nie mogą poradzić sobie z rozwiązaniem zadania, mogą o pomoc poprosić nauczyciela. Wartością zajęć jest etap autokorekty. Dostosowania dla ucznia ze SPE: mniejsza liczba zadań do wykonania, zadania o niższym poziomie trudności, bieżąca pomoc ze strony nauczyciela, kolegi lub koleżanki z grupy.

Wskazówki dotyczące organizacji procesu dydaktycznego w realiach nauczania zdalnego – opracowane na podstawie *Wskazówek do zdalnego nauczania Danuty Sterny* (2020). Dobre przygotowanie do zdalnego nauczania wymaga od nauczyciela przemyślenia, jakich narzędzi chce użyć i w jakim celu – nie każde narzędzie cyfrowe pozwala na osiągnięcie postawionych przed uczniami wyzwań. Wyzwaniem jest brak bezpośredniego kontaktu z uczniem, a w sytuacji zdalnego nauczania w edukacji wczesnoszkolnej, przepisy nakładają obowiązek kontaktowania się w procesie kształcenia na odległość z rodzicami ucznia, a nie bezpośrednio z nim samym. Musimy pamiętać o specyfice etapu oraz o ograniczonym czasie, jaki dziecko w wieku wczesnoszkolnym może przebywać przed komputerem – maksymalnie 2 godziny dziennie. Zgodnie z zaleceniami (wynikają z przepisów prawa) rodzice są ogniwem łączącym nauczyciela z uczniami, im należy przekazywać materiały oraz instrukcje pracy. Nie sposób wyobrazić sobie, aby klasa nie mogła mieć kontaktu ze sobą, wychowawcą oraz pozostałymi nauczycielami. Warto przemyśleć możliwości łączenia się z uczniami, wpływania na ich rozwój oraz motywację do nauki.

Rola współpracy z rodzicami – wskazówki do realizacji (z uwzględnieniem propozycji zawartych w omawianych programach nauczania). Rodzina to pierwsze środowisko dziecka, tu uczy się ono relacji i buduje swoją tożsamość. Wymagania, jakie stawia dzieciom szkoła i wymagania, jakie stawiają im rodzice muszą być spójne i mieć te same cele. Sojusz domu rodzinnego i szkoły jest jednym z najważniejszych elementów, który będzie wpływać na wartościową edukację młodego człowieka i wychowanie. Lista poniższych wskazówek ma na celu wzmocnienie relacji rodzica z nauczycielem i budowania nie tylko autorytetu nauczyciela, ale również zaufania, szacunku i dążenia do wspólnego dobra, budowania trójkąta współpracy, na jego wierzchołku znajduje się uczeń – dziecko, dla którego dobra nauczyciele i rodzice zawierają swoisty sojusz. Dlatego też od rodziców oczekuje się: współpracy z nauczycielami i specjalistami – wsparcie dziecka w rozwoju, zaangażowania w komunikację z kadrą szkoły, uspołnienienia metod i form pracy, zaangażowania w komunikację z dzieckiem, wspólnego czytania tekstów, aktywnego spędzania czasu z dzieckiem, stawiania dzieciom wymagań, rozmowy z dzieckiem.

Od nauczyciela oczekuje się: włączenia rodziców w proces decyzyjny planowania i organizacji pracy z klasą, wsparcia dla rodziców, organizowania zebrań, warsztatów, seminariów, dostarczania materiałów, prowadzenia konsultacji zgodnie z potrzebami, zachęcania rodziców do angażowania się w imprezy klasowe, informowania rodziców o poziomie i postępach uczniów, udzielanie rad dotyczących rozwoju dziecka, zachęcanie do działań wychowawczych w klasie.

ROZDZIAŁ IV

Nauczane treści kształcenia

Omawiany w poradniku program Renaty Pasymowskiej już w tytule – *W Literkowie, Cyferkowie i Nutkowie...* wskazuje na kierunek, którego ważnym elementem jest wykorzystywanie dziecięcej wyobraźni. Treści podstawy programowej zostały ujęte w plastyczny, czasem bajkowy sposób, pomagają dzieciom, również w sensie emocjonalnym, pokonać lęk przed nieznanym, trudnym, nieswoistym, nietypowym. Elementy baśniowości i zarazem gruntowne osadzenie w treściach merytorycznych dają możliwość nauczycielowi takiego zorganizowania procesu kształcenia, który będzie ciekawą i odkrywczą przygodą dla ucznia, a służyć temu będzie tworzenie sytuacji dydaktycznych, które mają teatralny charakter.

Rola nauczyciela polega na tym, aby stać się reżyserem swoistego przedstawienia osadzonego w specyfice wymagań, potrzeb, treści, ukierunkowanych na całościowy i harmonijny rozwój ucznia przez doświadczenie, przeżywanie i działanie. Rola ucznia to trenowanie i odkrywanie własnych możliwości, a następnie rozwijanie ich – nadbudowywanie we wszystkich obszarach sfer rozwojowych. Program został skonstruowany zgodnie z zasadą spiralności – dzięki odpowiednio zaplanowanym procesom oraz układowi treści uczeń systematycznie powraca do zdobytych wiadomości i umiejętności, doskonali je, aby osiągnąć wyższy poziom.

Na podstawie programu nauczyciel może planować i realizować procesy edukacyjne i wychowawcze w zakresie dyscyplin naukowych: polonistycznej, społecznej, matematycznej, przyrodniczej, plastycznej, technicznej, informatycznej, muzycznej i wychowania fizycznego. Dziedziny zostały opisane w podstawie programowej językiem efektów kształcenia. Poprzez wielokierunkową aktywność, zorganizowaną na podstawie zaplanowanych przez nauczyciela zadań, uczeń ma osiągnąć w optymalnym dla siebie stopniu zaplanowane efekty. Istotne jest wprowadzenie do treści symboliki, mającej uzasadnienie w dziecięcym świecie wyobraźni – fikcyjni bohaterowie wpierają dziecko szczególnie w obrębie edukacji polonistycznej, matematycznej i muzycznej.

Nowatorskim pomysłem jest zestaw interaktywnych maskotek, osadzonych w twórczej wizji fantastycznych miasteczek: Literkowa, Cyferkowa i Nutkowa. Maskotki to wciąż obecni pośrednicy, wręcz niezbędni w pełnej realizacji programu. Zadanie, jakie zostało „postawione” przed maskotkami to stymulowanie dziecięcej wyobraźni i kreatywności. Kolejny zestaw wymagowanych postaci, tworzących „fantastyczną społeczność” opisaną w programie to Burmistrz, Wróżka, Literka, Sylaba, Wyraz, Zdanie, Królowa Matematyka i Nutka – ich zadaniem jest stymulowanie i wspieranie dzieci w nabywaniu wiedzy oraz umiejętności, zgodnie z zaproponowanym w programie podziałem treści. Postacie pomagają uczniom w zgłębianiu tematów ważnych ze względu na zdrowy tryb życia, budowanie relacji społecznych, przybliżają tematykę przedsiębiorczości, przepisów prawa, działania mechanizmów, np. w obszarze zagadnień związanych z fizyką, włączają dzieci w umiejętność filozofowania. Nauczyciel, mając do dyspozycji koncepcję, której treści skupiają się wokół trzech fikcyjnych miasteczek – Literkowa, Cyferkowa i Nutkowa – dysponuje bardzo ważnym narzędziem, które pozwala mu na dodatkowe drogi, którymi może dotrzeć do dziecięcej wyobraźni oraz emocji ułatwiających uczenie się i zapamiętywanie. Każda kraina odpowiada właściwym

dyscyplinom naukowym, jest zamieszkała przez unikalnych bohaterów, w obrębie krain zostały usystematyzowane osiągnięcia ucznia w zakresie poszczególnych umiejętności. W przypadku Literkowa autorka proponuje zestaw lektur, na podstawie których powinno odbywać się wspólne cykliczne czytanie w klasie i w domu.

Przykładowo, w Literkowie, w klasie pierwszej, uczniowie w zakresie poznawanych treści odwiedzają miasteczko, poznają burmistrza, mieszkańców i wróżkę Literuszkę. W klasie drugiej bazują na historiach, które poznali i przeżyli w klasie pierwszej, a w klasie trzeciej nacisk kładziony jest na rozwiązywanie przez uczniów problemów. Ważnym elementem programu jest skupienie się na czytaniu wspólnie z dziećmi lektur – rozszerzających wiedzę, np. o zagadnienia historyczne dotyczące Polski i świata. Poruszana w programie problematyka wymaga poszerzenia wiedzy o treści z zakresu ekologii, biologii czy zoologii – dopełnieniem w tym obszarze są dołączone scenariusze.

Układ treści uwzględnia potrzeby i możliwości dziecka z podziałem na poszczególne klasy, w taki sposób, aby zachować integralność treści, różnorodność aktywności, dostosowanie do wieku i możliwości percepcyjnych dziecka. W klasie pierwszej przewidziano w najszerszym stopniu bazowanie w pracy z uczniami na koncepcji krain, poznając ich mieszkańców: wróżkę Literuszkę, Burmistrza oraz innych bohaterów, którymi są litery, sylaby, wyrazy i zdania. W klasie drugiej, kiedy dzieci poznają świat ortografii, do grona zaprzyjaźnionych postaci dołączają Porządniś – „rz”, Żaruś – „ż”, Próżniak – „ó”, Otwartuś – „u”, Hałasus – „h”, Cichuś – „ch” oraz Wyjątkuś. Postacie te pomagają uczniom w poznawaniu zasady poprawnej pisowni w oparciu o powiązane z nimi historyjki. Autorka proponuje, aby spotkania z bohaterami odbywały się w piątki.

Uczniom wciąż pomagają postacie z Literkowa, które jeszcze mocniej inspirują m.in. do pracy zespołowej, zadawania pytań, argumentowania, a także słuchania, czytania ze zrozumieniem, reżyserowania własnych występów. Program, podobnie jak w klasie drugiej, na ostatni dzień tygodnia proponuje spotkania z ortografią. Podczas zajęć uczniowie skupiają się na wybranym słownictwie, którego zapis wymaga sprawności ortograficznej. Warto wykorzystać pomysł autorki programu, która proponuje, aby zaangażować wyobraźnię dzieci, powracając do Literkowa i stosując małe formy teatralne, wcielać się w role mieszkańców, w ten sposób pomagać uczniom lepiej zapamiętywać zasady ortografii. Jest to jedna z cenniejszych strategii uczenia się. Osiągnięcia uczniów w zakresie edukacji polonistycznej zostały usystematyzowane i szczegółowo opisane w programie, są podzielone na: osiągnięcia w zakresie słuchania, mówienia, czytania, pisania, kształcenia językowego, samokształcenia.

W edukacji matematycznej przestrzeń tematyczną osadzono w miasteczku Królowej Matematyki nazwanym Cyferkowo. W tym fikcyjnym miasteczku panuje ład i precyzja, tworzone są i rozwiązywane zagadki, dokonuje się „szacowania, sprawdzania, przeliczania, doświadczenia, porównywania, rytmizowania, rozwiązywania problemów, obrazowania, badania przestrzeni, określania położenia, wnioskowania, abstrahowania, segregowania i uogólniania” (Pasymowska 2019: 16). W Cyferkowie mieszkańcy zamieszkują na osi liczbowej lub w „bloku”. Jeśli wymagana jest aktywność związana z dokonaniem pomiaru długości z pomocą liczb, mieszkańcy – liczby układają się w narzędzie do pomiaru, np. miarę krawiecką, linijkę. Dzieci w klasie pierwszej poznają symbole cyfr dzięki rymowankom, które Królowa stosuje, przedstawiając „poddanych”. Rymowanki pomagają dziecku w zabawowej i pełnej przyjemnych emocji

formie zapamiętywać oraz utrwałać pisownię cyfr i znaków matematycznych. Tego typu rozwiązania mają szczególną wartość dla dzieci o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych (poznawanie świata przez dotyk, trójwymiarowy obraz, możliwość manipulacji).

Cyferkowo dzieci poznają w klasie pierwszej. Dzięki poznaniu liczb odnajdują różne aspekty liczby w otaczającym je świecie. Nadają postaciom z Cyferkowa kolejne znaczenia. Dodatkowy zestaw pomysłów ujęty w programie jako przykłady kolejnych rymowanek, np. w sytuacji badania zjawiska parzystości pozwala nauczycielowi na szerokie wykorzystanie motywu Cyferkowa w rozwijaniu kompetencji matematycznych uczniów na poziomie klasy pierwszej. Już od tej klasy treści nauczania i koncepcja zakładają, że uczniowie będą współtworzyć „żywy teatr na scenie matematyki” (tamże: 18).

Treści matematyczne są zakotwiczone w doświadczeniach praktycznych dzieci. Od klasy drugiej pojawiają się Matematyczne Stacje Badawcze. Stają się one miejscem doświadczeń matematycznych uczniów, którzy konstruują wiedzę, trenując nieprzerwanie umiejętności matematyczne z wykorzystaniem tablicy stupolowej, osi liczbowej, liczmanów. Ważną rolę pełni ujmowanie treści matematycznych w postaci zagadek, które Królowa Matematyka zadaje uczniom. Królowa pyta, zachęca do weryfikowania wniosków, które uczniowie wyciągnęli z określonych aktywności matematycznych. Wciąż stawia nowe problemy i zachęca ich do analiz i rozwiązań. Charakterystyczne dla klasy drugiej jest wdrażanie uczniów do pracy samodzielnej przy konstruowaniu takich narzędzi jak kalendarz, zegar, oś liczbową oraz innych służących do pomiarów, którymi będą się posługiwać podczas rozwiązywania zadań. Bazując na doświadczeniach z klasy pierwszej, uczniowie odgrywają rolę bohaterów z Cyferkowa, w ten sposób uczą się przekładać myśli na zrozumiałe komunikaty, np. instrukcje.

Klasa trzecia w zakresie edukacji matematycznej pozwala na wprowadzenie uczniów w nowy rozdział, w którym potrafią badać strukturę liczb wielocyfrowych, udowadniać prawa matematyczne i argumentować zasady. Wciąż dużą rolę odgrywa przełożenie treści na zagadki matematyczne. Sposób ukazania treści matematycznych coraz szerzej odnosi się do rzeczywistości i wartości matematyki w życiu codziennym człowieka. Przykładem może być przygotowanie przez dzieci wypieków, konieczne jest zastosowanie umiejętności matematycznych – ważenie, mierzenie, dodawanie, odejmowanie, przeliczanie czasu. Osiągnięcia uczniów w zakresie edukacji matematycznej zostały usystematyzowane i opisane w programie, są podzielone na osiągnięcia w zakresie: rozumienia stosunków przestrzennych i cech wielkościowych, rozumienia liczby i ich własności, posługiwania się liczbami, czytania tekstów matematycznych, rozumienia pojęć geometrycznych, stosowania matematyki w sytuacjach życiowych oraz innych obszarach edukacji (Pasybowska 2019: 19–21).

Ostatnią krainą systematyzującą treść nauczania jest Nutkowo – miasteczko muzyki. To przestrzeń, w której charakterystyczne elementy to ruch, zmiany tempa i dynamiki, rytm, płynność, nastrojowość i rym. W Nutkowie uczniowie otrzymują inspirację do improwizacji, różnych interpretacji oraz eksperymentowania. Ciekawym przykładem może być przekład intersemiotyczny (szerzej opisany w rozdziale poświęconym metodom nauczania). Główna postać – dyrygentka „muzyków klasowych” to Nutka z Nutkowa. Dyryguje zespołem w kontekście śpiewu, tańca i gry na instrumentach.

Realizacja treści, powinna również służyć celom relaksacyjnym – ze względu na terapeutyczny charakter muzyki, co koresponduje z warunkami i sposobami realizacji podstawy programowej. Ważne może okazać się to działanie ze względu na uczniów przejawiających trudności w zachowaniu, koncentracji uwagi, nadmiernej emocjonalności oraz innym, mającym specjalne potrzeby. Muzyka może funkcjonować jako element towarzyszący innym zajęciom, np. pracom plastycznym, nauce pisania, może być rytualnym sygnałem do realizacji różnych działań. Osiągnięcia uczniów w zakresie edukacji muzycznej zostały usystematyzowane i opisane w programie, są podzielone na osiągnięcia w zakresie: słuchania muzyki, ekspresji muzycznej i śpiewu, improwizacji ruchowej, rytmiki i tańca, gry na instrumentach muzycznych, form zapisu dźwięku.

Dodatkowe osiągnięcia w obszarze pozostałych dyscyplin zostały rozdzielone według modelu. W ramach edukacji społecznej są to osiągnięcia uczniów w zakresie: rozumienia środowiska społecznego i orientacji w czasie historycznym. W ramach edukacji przyrodniczej są to osiągnięcia w zakresie: rozumienia środowiska przyrodniczego, funkcji życiowych człowieka, ochrony zdrowia, bezpieczeństwa i odpoczynku, rozumienia przestrzeni geograficznej.

W obszarze kolejnej dyscypliny – edukacji plastycznej osiągnięcia zostały rozdzielone na trzy grupy: w zakresie percepcji wizualnej, obserwacji i doświadczeń, działalności-ekspresji twórczej i recepcji sztuk plastycznych. W obszarze edukacji technicznej uwzględniono również podstawowe kompetencje w zakresie obsługi urządzeń oraz treści nawiązujące do funkcjonowania w różnych zawodach, osiągnięcia zostały rozdzielone według modelu: w zakresie organizacji pracy, znajomości informacji technicznej, materiałów i technologii wytwarzania, stosowania narzędzi i obsługi urządzeń technicznych.

W zakresie edukacji informatycznej zostały wskazane następujące grupy osiągnięć: w zakresie rozumienia, analizowania i rozwiązywania problemów, programowania i rozwiązywania problemów z wykorzystaniem komputera i innych urządzeń cyfrowych, posługiwania się komputerem, urządzeniami cyfrowymi i sieciami komputerowymi, rozwijania kompetencji społecznych, przestrzegania prawa i zasad bezpieczeństwa.

W zakresie wychowania fizycznego treści został ujęte według podziału: osiągnięcia w zakresie utrzymania higieny osobistej i zdrowia, sprawności motorycznych, w zakresie form rekreacyjno-sportowych.

Treści kształcenia a oczekiwane osiągnięcia uczniów programie „Odkrywam – doświadczam – tworzę” Marzeny Kędry zostały ujęte w trzy składowe: wiedza, zmiany, czynności ucznia. W kontekście wiedzy wskazano materiał nauczania, wiadomości o faktach, pojęciach, prawach, prawidłowościach i teoriach naukowych, terminach, hipotezach i badaniach. W kontekście zmian uwzględniono ich różne typy: psychiczne, w systemie wiedzy ucznia, w umiejętnościach i postawach i w systemie wartości. Podział treści uwzględnia wszystkie edukacje, rozszerzono go również o elementarne zagadnienia z zakresu przedsiębiorczości.

Podział uwzględnia rozbięcie na poszczególne klasy. Rozszerzenie treści zostało opisane w suplemencie załączonym do programu, pozwala na poszerzenie „oferty” dla uczniów zdolnych – w celu rozbudzenia ich pasji i zainteresowań. Rozszerzenie ma na

celu dostarczenie materiału oraz inspiracji do rozwiązywania problemów naukowych i praktycznych, a także wspierania preorientacji zawodowej uczniów. Układ treści w programie jest spiralny, spójny z koncepcją konstrukttywizmu. Wyjątkiem są niektóre zagadnienia edukacji matematycznej – ułożone liniowo, ze względu na to, że konieczne było wprowadzenie hierarchizacji kolejności, uwzględnienie zasady stopniowania trudności. Model opisu treści składa się z dwóch części, najpierw zostały wyodrębnione treści dla poszczególnych etapów edukacji, a następnie zamieszczone opisy działań nauczyciela – przez pryzmat „pięciu strategii nauczycielskiego działania”.

W obszarze edukacji polonistycznej zakres treści został podzielony na samokształcenie, słuchanie, mówienie, czytanie, pisanie, kształcenie językowe. Każdy zakres uwzględnia rozdział na czynności ucznia przewidziane w kolejnych klasach. Nauczyciel otrzymuje proponowaną listę lektur, która także uwzględnia podział na klasy. Nauczyciel otrzymuje liczne wskazówki, które powinien uwzględnić, odnajdzie je w programie, umieszczone pod każdym zestawem treści, według podziału na poszczególne edukacje.

W obszarze edukacji muzycznej zakres obejmuje słuchanie muzyki, ekspresję muzyczną – śpiew, improwizację ruchową, rytmikę i taniec, grę na instrumentach muzycznych, znajomość form zapisu dźwięku.

W zakresie edukacji plastycznej treści obejmują percepcję wizualną, obserwację i doświadczenie, ekspresję twórczą, recepcję sztuk plastycznych.

Treści w zakresie edukacji społecznej: rozumienie środowiska społecznego, orientacja w czasie historycznym.

W zakresie edukacji przyrodniczej: rozumienie środowiska przyrodniczego, funkcjonowanie życiowe człowieka, ochrona zdrowia, bezpieczeństwo, rozumienie przestrzeni geograficznej.

W zakresie edukacji matematycznej, jak w poprzednich edukacjach, zakres jest rozdzielony na poszczególne klasy, ze wskazaniem czynności ucznia w każdej klasie. Obejmuje rozumienie stosunków przestrzennych i cech wielkościowych, rozumienie liczb oraz ich własności, umiejętność posługiwania się liczbami, umiejętność czytania tekstów matematycznych i rozumienia pojęć, umiejętność stosowania matematyki w sytuacjach życiowych oraz innych obszarach edukacji.

W obszarze edukacji informatycznej zakres treści obejmuje rozumienie i analizowanie, rozwiązywanie problemów, programowanie i rozwiązywanie problemów z wykorzystywaniem komputera oraz innych urządzeń cyfrowych, posługiwanie się komputerem, urządzeniami cyfrowymi i sieciami komputerowymi, rozwijanie kompetencji społecznych oraz przestrzeganie praw i zasad bezpieczeństwa.

W obszarze edukacji technicznej uwzględniono podstawowe kompetencje w zakresie obsługi urządzeń i treści nawiązujące do funkcjonowania w różnych zawodach. Osiągnięcia zostały rozdzielone według modelu: w zakresie organizacji pracy, znajomości informacji technicznej, materiałów i technologii wytwarzania, stosowania narzędzi i obsługi urządzeń technicznych.

W zakresie wychowania fizycznego treści został ujęte według podziału: osiągnięcia w zakresie utrzymania higieny osobistej i zdrowia, sprawności motorycznych, w zakresie różnych form rekreacyjno-sportowych.

Dodatkowy zakres treści rozszerzających podstawę programową uwzględnia przedsiębiorczość, dla której zakres treści obejmuje rozwój osobisty i umiejętności współdziałania. Treści nauczania zostały podzielone na poszczególne klasy. Dodatkowe – w zakresie edukacji opisanych w podstawie programowej – zostały wprowadzone do działów słuchanie muzyki oraz gra na instrumentach muzycznych. Pozwala to, zgodnie z potrzebami klasy, na rozszerzenie treści w poszczególnych klasach; gra na instrumentach muzycznych zakłada rozszerzenie treści tylko w klasie drugiej i trzeciej. Rozszerzenie treści w edukacji plastycznej dotyczące ekspresji twórczej we wszystkich trzech klasach, percepcji wizualnej, obserwacji i doświadczenia tylko w klasie drugiej, percepcji sztuk plastycznych od klasy pierwszej do trzeciej. W edukacji przyrodniczej uwzględniono możliwość rozszerzenia treści tylko w klasie trzeciej – w obszarze rozumienia środowiska przyrodniczego, funkcje życiowe człowieka, ochrona zdrowia i bezpieczeństwo. Dla edukacji matematycznej w zakresie treści posługiwania się liczbami program umożliwia rozszerzenie w klasie pierwszej i drugiej; w zakresie czytania tekstów matematycznych w klasie pierwszej, drugiej i trzeciej; w zakresie rozumienia pojęć geometrycznych w klasie pierwszej i drugiej; w zakresie stosowania matematyki w sytuacjach życiowych oraz innych obszarach edukacji zaproponowano rozszerzenie we wszystkich klasach edukacji wczesnoszkolnej. Ostatnia propozycja rozszerzenia treści dotyczy edukacji technicznej w zakresie znajomości informacji technicznej, materiałów i technologii wytwarzania oraz w zakresie stosowania narzędzi obsługi urządzeń technicznych – również we wszystkich klasach.

W obu programach treści kształcenia w sposób przejrzysty, praktyczny i odpowiadający zróżnicowanym potrzebom edukacyjnym uczniów wspierają rozwój umiejętności przedmiotowych, kluczowych oraz uniwersalnych. Autorki w pełni odniosły się do wymagań podstawy programowej, zgodnie z intencją autorów podstawy zawarły liczne propozycje rozszerzenia treści, które będą odpowiedzią na potrzeby uczniów uzdolnionych oraz przejawiających szersze zainteresowania.

Kompetencje kluczowe i umiejętności uniwersalne. W odpowiedzi na potrzeby zmian, które w szybkim tempie zachodzą w społeczeństwie i gospodarce, priorytetowe dla procesu kształcenia na wszystkich etapach edukacyjnych jest rozwijanie kompetencji kluczowych i uniwersalnych. Kompetencje uniwersalne, zwane potocznie miękkimi, sprawiają, że człowiek ma optymalne warunki, aby odnaleźć się w nowym środowisku czy pracy. Możemy zaliczyć do nich umiejętności: interpersonalne, techniczne, analityczne, komunikacyjne, przywódcze, planowania i analizy. Zgodnie z Zaleceniem Rady Unii Europejskiej z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie, Dz. Urz. UE 2018, C189/1 należy wspierać rozwijanie kompetencji kluczowych od najmłodszych lat i przez całe życie, a także wspierać wszystkie osoby uczące się, w tym te znajdujące się w niekorzystnej sytuacji lub mające specjalne potrzeby, w realizacji swojego potencjału. Wspieranie kompetencji kluczowych na etapie edukacji wczesnoszkolnej odbywa się w ramach systemu edukacji zintegrowanej.

Do kompetencji kluczowych rozwijanych na pierwszym etapie edukacyjnym zaliczamy: kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji, językowe, matematyczne, w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii, cyfrowe, osobiste, społeczne i w zakresie uczenia się, obywatelskie, w zakresie przedsiębiorczości,

w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej. Od 2012 roku w podstawach programowych kształcenia ogólnego temat umiejętności kluczowych zajmuje istotne miejsce. Ich rozwój i przestrzeń do doskonalenia zawiera się w dwóch dokumentach, które opisują wszystkie procesy profilaktyczne, edukacyjne, wychowawcze zachodzące w szkole – w zestawie programów nauczania oraz w szkolnym programie wychowawczo-profilaktycznym.

Dzięki przyjętemu w edukacji wczesnoszkolnej szerokiemu repertuariowi metod, a także wypływającym z podstawy programowej strategiom nauczania – uczenia się oraz odpowiednio przemyślanemu procesowi oceniania wspierającego ucznia, na większości zajęć mamy do czynienia z optymalnym oddziaływaniem na wspieranie u uczniów rozwoju kompetencji kluczowych i umiejętności uniwersalnych. Każda kompetencja składa się z trzech elementów: wiedzy, umiejętności i postawy. W odniesieniu do wiedzy mamy do czynienia z faktami i liczbami, teoriami, pojęciami, które są już znane, zbadane, ugruntowane i pomagają opisać lub zrozumieć dane zagadnienie. W przypadku umiejętności – z możliwością oraz zdolnością, która pozwala uczniowi korzystać z nabytej wiedzy, przekształcać ją, tworzyć nowe rozwiązania, aby osiągać zakładane efekty. Mówimy o wykorzystaniu wiedzy w praktyce na wielu poziomach możliwości. Reagowanie na określone sytuacje, zachowania, działania powoduje, że mamy do czynienia z określoną postawą ucznia, a także gotowością do jej zaprezentowania.

Kompetencje kluczowe są niezbędne każdemu człowiekowi, nie tylko po to, aby realizował siebie we wszystkich aspektach swojego życia, współtworząc zarazem zharmonizowane, pokojowo nastawione społeczeństwo, ale również po to, aby bez względu na to, co przyniesie przyszłość, np. nowe rozwiązania technologiczne, zawody, a także umiejętności, które współcześnie trudne są do przewidzenia, mógł się odnaleźć w świecie, a to, czego w tym celu będzie potrzebował, było dla niego osiągalne. Szczególną rolę będzie odgrywała umiejętność uczenia się, rozumienia i tworzenia informacji i przedsiębiorczość. Co nie znaczy, że którakolwiek z kompetencji kluczowych uważana jest za ważniejszą od innych. Każda z nich jest taka samo ważna i powinna zostać przewidziana w procesach kształcenia w optymalnym możliwym stopniu.

Na poziomie edukacji wczesnoszkolnej „wielkim sojusznikiem” rozwijania kompetencji kluczowych uczniów jest **metoda projektu edukacyjnego**, która nie tylko pozwala na indywidualne podejście do uczniów ze szczególnymi potrzebami edukacyjnymi, ale również otwiera możliwości wielokierunkowego i interdyscyplinarnego oddziaływania na rozwój ucznia. Opierając się na doświadczeniach autorki, można realizować wiele ciekawych projektów, np. „Wehikuł czasu – odwiedziny w chacie pierwszych Słowian”, uczniowie poznają początki państwa, przetwarzając informacje, które zdobyli dzięki umiejętnościom cyfrowym, opracowali dzięki dostarczonej im technologii, przedstawili i zaprezentowali, wykorzystując kompetencje osobiste, w tym również umiejętność współpracy; rozwinęli przy tym swoją świadomość kulturalną, postawę obywatelską i umiejętności bycia przedsiębiorczym.

Przykłady działań wspierających kształtowanie kompetencji kluczowych i umiejętności miękkich są m.in. opisane przez Ewę Skrzetuską (2015: 217) – rozwijanie kompetencji społecznych i komunikacyjnych poprzez zastosowanie pracy w małych grupach. Autorka odwołuje się do nowatorskich pomysłów na rozwiązanie organizacji pracy uczniów poprzez celowość uczenia się i pracę w małych grupach. Inna propozycja

odwołuje się do przykładu wykorzystania w rozwijaniu kompetencji kluczowych pracy w parach, proponuje się tworzenie kręgów do wymiany myśli, dzieci wspólnie dochodzą do rozwiązań. Ze względu na uczniów ze SPE, warto organizować pracę w grupach, ponieważ tutoring rówieśniczy jest bardziej efektywny niż działania dorosłych w wielu kwestiach rozwojowych.

W programach nauczania, dla których powstał niniejszy poradnik szczególnie wartościowe dla uczniów ze SPE rozwiązania znajdują się w propozycjach sposobów realizacji podstawy programowej, warunkach organizacji przestrzeni edukacyjnej oraz treściach. Praca *W Literkowie, Cyferkowie i Nutkowie – świat i teatr w mojej głowie* ukazuje to poprzez połączenie metod terapeutycznych z małymi formami teatralnymi, dzięki którym odbywa się „uczenie przy okazji”. Dzieje się to np. poprzez zobrazowanie uczniom zagadnień abstrakcyjnych – bohaterów z Literkowa, Cyferkowa, Nutkowa, którzy wspierają uczniów w nabywaniu umiejętności czytania, pisania, tworzenia muzyki. Stosowanie form pracy nastawionych na współdziałanie w grupie pozwala na odpowiedni, dostosowany do możliwości każdego ucznia przydział zadań oraz swobodne odkrywanie indywidualnych możliwości.

Techniki Freinetowskie w programie *Marzeny Kędry* pozwalają uczniowi wybrać zadania na miarę własnych możliwości i wdrażać się do samodzielności, a także kształtować w sobie poczucie odpowiedzialności i sprawstwa. Zaproponowana metoda projektu edukacyjnego, w której uczniowie aktywizują się na miarę swoich możliwości, sprawia, że podejmują wyzwania dostosowane do potrzeb i warunków, w jakich funkcjonują ze względu na ewentualne ograniczenia, np. zdrowotne, ruchowe czy komunikacyjne.

ROZDZIAŁ V

Monitorowanie i ocenianie postępów uczniów

W niniejszym rozdziale zaproponowano system oceniania i ewaluacji spójny z programami nauczania, dla których powstał poradnik, a także dostosowany do etapu edukacji wczesnoszkolnej. Proponowany system zawiera opis narzędzi pomiaru dydaktycznego oraz ewaluacji kompetencji uczniów, który pozwala na monitorowanie i diagnozowanie postępów uczniów, poziomu ich wiedzy i umiejętności, a także ewaluację kompetencji kluczowych.

Warto przytoczyć jeden z cenniejszych zapisów, który wskazuje nauczycielowi kierunek działań w zakresie pomiaru dydaktycznego i ewaluacji jego pracy – cele oceniania. „Ocenianie osiągnięć edukacyjnych i zachowania ucznia odbywa się w ramach oceniania wewnątrzszkolnego, które ma na celu:

1. informowanie ucznia o poziomie jego osiągnięć edukacyjnych i jego zachowaniu oraz o postępach w tym zakresie;
2. udzielanie uczniowi pomocy w nauce poprzez przekazanie uczniowi informacji o tym, co zrobił dobrze i jak powinien się dalej uczyć;
3. udzielanie wskazówek do samodzielnego planowania własnego rozwoju;
4. motywowanie ucznia do dalszych postępów w nauce i zachowaniu;
5. dostarczanie rodzicom i nauczycielom informacji o postępach i trudnościach w nauce i zachowaniu ucznia oraz o szczególnych uzdolnieniach ucznia;
6. umożliwienie nauczycielom doskonalenia organizacji i metod pracy dydaktyczno-wychowawczej” (Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz. U. 2020, poz. 1327 z późn. zm.).

Pierwszym ogniwem systemu są testy, których celem jest diagnoza edukacyjna ucznia, który rozpoczyna edukację w klasie pierwszej, a także diagnoza edukacyjna ucznia, który kończy klasę trzecią – tzw. testy na wejście i na wyjście. Mają one pomóc nauczycielowi, uczniowi oraz rodzicom rozpoznać potrzeby edukacyjne ucznia, określić umiejętności i wiadomości, którymi dysponuje w zakresie podstawy programowej z poprzedniego etapu (test na wejście), a także wiadomości i umiejętności, jakimi dysponuje na zakończenie etapu (test na wyjście). Pozwoli to na weryfikację przyrostu wiedzy i umiejętności, a także określenie obszarów rozwojowych, pomoże sformułować kolejne cele do osiągnięcia, obszary ewentualnego wsparcia, pomoże zaprojektować działania wspierające.

Testy na wejście, szczególnie w klasie pierwszej, powinny być rozszerzone o celową i dobrze zaplanowaną obserwację dziecka, które jak się zakłada, kończąc wychowanie przedszkolne, jest gotowe do podjęcia nauki w szkole w obszarze edukacyjnym (gotowość procesów poznawczych, percepcji, rozwoju fizycznego) i w obszarze emocjonalno-społecznym. Nauczyciel lub nauczyciele uczący w klasie pierwszej we współpracy ze specjalistą (pedagog szkolny, psycholog szkolny, logopeda) dokonują pełnej oceny funkcjonowania dziecka, poziomu wiadomości i umiejętności w kontekście potrzeb i możliwości rozwojowych. To jeden z najtrudniejszych etapów pomiaru, w którym bardzo ważną rolę odgrywa wiedza, doświadczenie i współpraca

nauczycieli i specjalistów, a także rodziców, których nie sposób pominąć jako źródła informacji.

Ważnym elementem, wynikającym z przepisów prawa na etapie rozpoznania, jest określenie ewentualnych zaburzeń komunikacji językowej, np. wad wymowy lub mowy, dzięki szybkiemu rozpoznaniu uczeń zostaje objęty działaniem terapeutycznym w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej, a nauczyciele dostosowują warunki, sposoby pracy i sprawdzania osiągnięć do indywidualnych możliwości, np. uczeń nie będzie oceniany poprzez wywoływanie na forum klasy do głośnego czytania. W klasie trzeciej mamy do czynienia z koniecznością stwierdzenia, na jakim poziomie są wiadomości i umiejętności ucznia w zakresie całej podstawy programowej pierwszego etapu edukacyjnego. W związku z tym narzędzie pomiaru – test na wyjście powinien charakteryzować się odpowiednim doбором treści oraz typów zadań sprawdzających, które pozwolą ocenić wiadomości i umiejętności ucznia na różnym poziomie zaawansowania, test taki powinien zakładać z góry, które elementy rozwiązań będą oceniane i jaka jest ich waga, która wyrażana jest w postaci punktacji (testy pomiaru w dwóch wersjach „A” i „B” z kartoteką). Ważnym elementem organizacyjnym jest czas, jaki uczniowie otrzymają na pracę z testem, należy rozważyć podzielenie na kilka części realizowanych w różnych dniach tygodnia, aby nie budować sytuacji lękowych i nie obciążać nadmiernie psychicznie uczniów. Do testów tych zaliczamy również inne diagnostyczne, badające poziom wiadomości i umiejętności uczniów – na początku roku, na półroczu, śródroczne, na zakończenie roku.

Podsumowując, należy wziąć pod uwagę: test diagnozy wstępnej – na starcie, diagnozy bieżącej, diagnozy śródrocznej i diagnozy na zakończenie. Dla każdego testu niezbędne jest:

- wyszczególnienie treści przedmiotowych/celów szczegółowych wynikające z podstawy programowej – pomaga nauczycielowi monitorować poziom realizacji podstawy programowej;
- wyszczególnienie umiejętności, poprzez które stopień opanowania wiedzy może być oceniany – pomaga zachować poprawność pomiaru i jego obiektywizm oraz pozwala na analizę wyników osiąganych przez ucznia zarówno na tle klasy jak również indywidualnie;
- poziom opanowania wiedzy (np.: zapamiętanie, zrozumienie, zastosowanie, analiza, samodzielne projektowanie na poziomie problemowym) – pozwala nauczycielowi na określenie na jakim poziomie zaawansowania umiejętności jest uczeń – w tym przypadku odwołujemy się do taksonomii np. prof. Bolesława Niemierki lub Benjamina Blooma; należy sprawdzić, czy program, jaki został wybrany uwzględnia podział celów wg określonej taksonomii, a jeśli nie – warto go uzupełnić w ramach stosowanego systemu oceniania;
- zestaw kryteriów oceniania z poziomem opanowania ocenianej wiedzy czy umiejętności, ujęty np. w tabeli – pozwala nauczycielowi prawidłowo dokonać oceny rozwiązań dla każdego ucznia, zachowując te same zasady, umożliwia dokonanie analizy ilościowej wyników testu i możliwości porównywania jej z wynikami analizy jakościowej.

Przykład prawidłowego podejścia do ustalenia kryterium oceny jednego z zadań na teście w klasie pierwszej – ustalenie liczby sylab w wyrazach. „Narysowanie

właściwej liczby kótek w 3 przykładach – 2 punkty. Narysowanie właściwej liczby kótek w 2 przykładach – 1 punkt. Narysowanie właściwej liczby kótek w 1 przykładzie lub narysowanie niewłaściwej liczby kresek w 3 przykładach – 0 punktów”. Takie narzędzia powinny być przemyślane w kontekście przedmiotowego systemu oceniania, którego wymagania na poszczególne śródroczne i roczne oceny wynikają z programu nauczania oraz podstawy programowej – powinny być z nimi ściśle powiązane, zgodnie z przepisami prawa zawartymi w szczególności w rozporządzeniu w sprawie oceniania i klasyfikowania uczniów.

Testy mogą mieć postać krótkich, jednostronicowych narzędzi, za pomocą których nauczyciel weryfikuje konkretną umiejętność lub obszar wiadomości ucznia, pragnąc ocenić nie tylko poziom umiejętności, wiedzy i postępy, ale również udzielić uczniowi, rodzicom i sobie informacji zwrotnej, dokonać ewaluacji formatywnej procesu realizacji podstawy programowej w postaci programu nauczania. Przykładem takiego testu może być sprawdzenie umiejętności czytania ze zrozumieniem lub znajomości lektury, np. kolejności zdarzeń, repertuar bohaterów. Testy sprawdzające na półrocze lub koniec roku będą zawierający szerszy zakres materiału, mogą zostać rozbudowane i powinny uwzględniać realizowane wymagania podstawy programowej. Informacje, jakie nauczyciel pozyskuje z testów pozwalają lepiej dostosować metody i formy pracy (np. zmienić sposób nauczania w sytuacji trudności uczniów z opanowaniem danej umiejętności), pozwalają sprawdzić i monitorować realizację podstawy programowej w odniesieniu do efektów kształcenia, które dla każdego ucznia powinny być monitorowane odrębnie – szczególnie na tym etapie edukacyjnym i szczególnie dla ucznia objętego edukacją włączającą. Nauczyciel, może sprawdzić, jakiego rodzaju trudności wciąż się powtarzają, jakie braki wiadomości, pomimo różnych działań, nie zostały uzupełnione, jakie dodatkowe umiejętności reprezentują uczniowie, w jakim stopniu została opanowana podstawa programowa oraz jakie działania muszą zostać jeszcze podjęte, aby uczniowie otrzymali odpowiednie wsparcie, np. do jakich zagadnień nauczyciel powinien wrócić, jakie treści podstawy powtórzyć, jakie umiejętności uczniów skuteczniej trenować. Jeśli uczniowie w testach powtarzają wciąż ten sam błąd i prezentują w większości te same trudności, nauczyciel ma cenną informację zwrotną, która powinna zmobilizować go do poszukiwania przyczyn w sposobach nauczania, warunkach, w jakich odbyły się lekcje z danego tematu, rodzajach zastosowanych ćwiczeń – powinien zidentyfikować, co wpływa na fakt, że uczniowie mają utrwalony dany rodzaj trudności i zrobić wszystko, aby zniwelować trudną sytuację.

Czasem może się okazać z perspektywy pojedynczego ucznia, że nie radzi on sobie z danym problemem, w testach nie osiąga oczekiwanego poziomu, np. w zakresie umiejętności ortograficznych – uczeń powinien zostać lepiej rozpoznany, poddany dodatkowej obserwacji, nauczyciel musi zadać sobie dodatkowe pytania – czy na powtarzające się trudności ucznia, widoczne w wynikach testów mają wpływ czynniki rozwojowe, np. obniżona sprawność zapamiętywania czy emocjonalne, związane z lękiem przed ortografią itd.

Z tego typu testów należy czerpać wiedzę również przez motywowanie uczniów do dokonywania samooceny, prosząc ich, aby wskazywali te zadania bądź części zadań, które sprawiły im największe trudności lub były dla nich najłatwiejsze. To bardzo ważny element i nieodłączne ogniwo strategii uczenia się. Warto podkreślić, że wnioski, jakie

wyciągnięciu nauczyciel na podstawie rozwiązań zawartych w danym teście, są podstawą do formułowania wskazówek nie tylko dla samego ucznia, ale również jego rodziców – nauczyciel jest prawnie zobowiązany wskazywać uczniowi i rodzicom, w jaki sposób może uzupełniać braki, doskonalić swoje mocne strony i w jak powinien trenować umiejętności, które są jego obszarem rozwojowym.

Kolejnym ogniwem systemu jest samoocena oraz ocena koleżeńska, do której każdy uczeń powinien być wdrażany od momentu przekroczenia progu szkoły, a w wielu przypadkach również przedszkola. Proces samooceny, czyli umiejętnego analizowania własnych osiągnięć i efektów pracy, a także nazywania trudności, wskazywania problemów oraz potrzeb dotyczących doskonalenia własnych umiejętności w przypadku uczniów uzdolnionych w jakimś obszarze, jest nieodłącznym działaniem w każdym dniu aktywności dziecka w szkole. Uczeń może dokonywać samooceny poprzez wyrażenie swoich emocji (np. kolory według uzgodnionego kodu) oraz za pomocą wyników własnej analizy – przez emotikony (uśmiechnięte, smutne, zdenerwowane), jak również poprzez cyfry, stosowane coraz częściej w edukacji wczesnoszkolnej – jako element przygotowujący dziecko do oceny sumującej na drugim etapie edukacyjnym. Samoocena pozwala zrozumieć, jaki jest sens uczenia się, rozwija dojrzałość do komunikowania o trudnościach bądź potrzebach nowych wyzwań bez lęku przed porażką (wstyd związany z popełnianiem błędów w szkole, lęk przed reakcją innych).

Atutem samooceny jest umożliwienie uczenia się, monitorowania własnych umiejętności oraz wiedzy, co w kolejnych latach prowadzi do umiejętności tzw. metauczenia się, związanego z zarządzaniem własną wiedzą. Podobną rolę spełnia ocena koleżeńska, której zastosowanie bywa traktowane przez nauczycieli z ostrożnością. Przyzwyczajanie uczniów do udzielania konstruktywnej informacji zwrotnej koledze lub koleżance, może stanowić element wpływający na zwiększenie efektów działań wspierających procesy uczenia się. Uczeń nie tylko sam otrzymuje informację zwrotną od rówieśnika – ma okazję przyrzeć się swojej pracy oczyma rówieśnika, ale udziela informacji innej osobie. Obydwie czynności mają wartość edukacyjną i wychowawczą. Uczeń w sposób naturalny i bezpieczny (ważne jest, aby nauczyciel zapewnił bezpieczne dla emocji warunki stosowania oceny koleżeńskiej) – bez oceniania osoby, uczy się wyrażać swoje opinie i przyjmować opinie innych.

Warto podkreślić, że uczeń w sytuacji oceny koleżeńskiej lub samooceny uczy się analizy treści, które ocenie lub samoocenie podda, uczy się wyciągania wniosków, wyrabia w sobie ostrożność, czujność, ćwiczy koncentrację i pogłębia dojrzałość w podejściu do tego rodzaju działań. Przykłady narzędzi samooceny i oceny koleżeńskiej: tabele z naniesionymi zadaniami w pierwszej kolumnie oraz symbolami różnych stopni oceny w kolejnych kolumnach – uczniowie stawiają krzyżyk przy właściwym symbolu oceny, specjalne marginesy na arkuszu, który rozwiązuje uczeń – na marginesach pozostawia się kratki, w których uczeń rysuje symbol według skali ocen uzgodnionej lub podanej przez nauczyciela, stempelki i naklejki, których używają uczniowie do zasygnalizowania stopnia trudności zadania lub oceny poziomu i poprawności zastosowanego na sprawdzianie lub teście rozwiązania, wypowiedzi ustne, np. zaczynające się od kluczowych zdań: „W mojej pracy najbardziej podoba mi się..., a najmniej podoba mi się...”. Warto zachęcać dziecko do wyrażania emocji, które często stanowią istotę trudności, z jakimi boryka się uczeń – brak cierpliwości, zdenerwowanie,

złość, bezradność – trudne emocje mogą istotnie wpływać na wyniki analizy lub wyniki samego testu. System samooceny i oceny koleżeńskiej opiera się o jasne i przejrzyste kryteria, które komunikuje i ilustruje nauczyciel. Uczniowie muszą rozumieć i pamiętać znaczenie używanych symboli, muszą również wiedzieć, w jakim celu będą go używać.

Kolejnym elementem systemu oceniania jest ewaluacja kompetencji uczniów. Proces oceniania jest sposobem na monitorowanie realizacji podstawy programowej oraz ewaluację rozwoju wszelkich kompetencji ucznia – w tym również kompetencji kluczowych i umiejętności uniwersalnych. Należy na pierwszym etapie edukacyjnym tak zaplanować proces ewaluacji osiągnięć ucznia, aby pomiar dydaktyczny, w którym uwzględnione są kontrola, poznanie, analiza, ocena, samoocena i ocena koleżeńska służyły pełnej ewaluacji osiągnięć ucznia – jego postępów oraz rozwoju kompetencji kluczowych i umiejętności uniwersalnych.

Nauczyciele mają obowiązek oceniać osiągnięcia edukacyjne uczniów na podstawie rozpoznania poziomu i postępów w opanowaniu przez uczniów wiadomości i umiejętności. Ocenianiu podlegają wiadomości i umiejętności zapisane w języku wymagań, w podstawie programowej kształcenia ogólnego, a także wymagania edukacyjne, które zostały zapisane albo wynikają z realizowanego w szkole programu nauczania. W sytuacji, w której uczniowie objęci są dodatkowymi obowiązkowymi zajęciami edukacyjnymi, nieprzewidzianymi w podstawie programowej, ocenia się ich wiadomości i umiejętności na podstawie wymagań wynikających z programu, którym objęte są te zajęcia.

Ocenianie zachowania nie może być dokonywane tylko przez jedną osobę – wychowawcę oddziału. Polega na rozpoznawaniu przez wszystkich nauczycieli oraz uczniów oddziału, w jakim stopniu dany członek społeczności klasowej (uczeń) przestrzega zasad współżycia społecznego, norm etycznych oraz obowiązków określonych w statucie szkoły. Ocenianie zachowania jest trudnym elementem, budzącym wiele kontrowersji, na pierwszym etapie edukacyjnym wymaga od nauczyciela i rodziców systematycznego odwoływania się do zasad i wdrażania dzieci w respektowanie norm. Oceniając uczniów, bez względu na to, czy stosowana jest ocena sumująca czy opisowa, nauczyciel ma ustawowy obowiązek przestrzegać celów oceniania. Należą do nich: informowanie ucznia, a w przypadku edukacji wczesnoszkolnej – rodzica o poziomie osiągnięć edukacyjnych, jego zachowaniu i postępach w tym zakresie. Informacja może być przekazywana ustnie lub w formie pisemnej, np. dobrze sprawdzają się krótkie listy nauczycieli skierowane bezpośrednio do dzieci. Często nauczyciele mało uwagi polecają na informację o tym, jakie postępy poczynił uczeń – to bardzo ważny element informacji zwrotnej (udzielenie uczniowi pomocy w nauce poprzez przekazywanie informacji o tym, co zrobił dobrze i jak powinien się dalej uczyć).

Konstruktywna i przejrzysta informacja zwrotna, jakiej nauczyciel udziela uczniowi, musi składać się z określonych elementów: mocne strony pracy ucznia, wyzwania, jakie przed nim stoją oraz wskazówki do dalszej pracy – co uczeń powinien zrobić, aby sprostać wyzwaniom, pokonać trudności, rozwijać zdolności. Wskazówki nauczyciela do samodzielnego planowania własnego rozwoju może poprzedzać poznanie samooceny ucznia, a także głębokie rozpoznanie i diagnoza potrzeb edukacyjnych i możliwości psychofizycznych. Wskazówki powinny być udzielane w formie komunikatu

zrozumiałego dla dziecka, odnoszącego się nie do osoby dziecka, ale do jego szeroko pojętej aktywności. Powinny także uwzględniać jego zainteresowania oraz zdolności.

Motywacja ucznia jest jednym z najważniejszych elementów procesu uczenia się, a zakotwiczona w procesach oceniania, może być rozbudzana i utrwalana w celu naturalnego aktywizowania potencjału dziecka. Warto pamiętać o motywującej roli oceny, czasami warto zastosować zasadę stopniowania trudności i wspierać ucznia w wyciąganiu wniosków z błędów, uświadamiając mu, że błędy są punktem wyjścia do poszukiwania innej strategii rozwiązywania problemów. Obniżenie lęku ucznia przed popełnianiem błędów będzie strategicznie wpływać na wzrost motywacji do uczenia się. Ważną funkcją oceny, wynikającą z przepisów prawa, jest dostarczanie informacji o postępach i trudnościach w nauce i zachowaniu ucznia, o szczególnych uzdolnieniach. Ocena powinna nieść informację – rzetelny komunikat, na podstawie którego świat dorosłych będzie wspierał rozwój dzieci.

Nie sposób sobie wyobrazić nauczyciela, który planuje i organizuje procesy kształcenia bez odniesienia do specyfiki potrzeb i możliwości swoich uczniów, a także odniesienia do uzyskanych przez nich na danym etapie osiągnięć (wyników). Stosowana systematycznie i w sposób przemyślany ocena oraz różne metody monitorowania osiągnięć ucznia są jednym z najważniejszych elementów monitorowania realizacji podstawy programowej, elementem ewaluacji programu nauczania.

Ocenianie wewnątrzszkolne, a w szczególności warunki i sposób oceniania, określa statut szkoły, ale przed nauczycielem stoi zadanie opisanie wymagań edukacyjnych niezbędnych do otrzymania ocen klasyfikacyjnych. Kolejne zadanie nauczycieli, to ustalenie ocen bieżących i śródrocznych ocen klasyfikacyjnych z obowiązkowych i dodatkowych zajęć edukacyjnych. Nauczyciel powinien poinformować rodziców oraz uczniów o wymaganiach edukacyjnych, na podstawie których uczeń otrzyma określone śródroczne i roczne oceny opisowe. Wymagania te muszą wynikać z realizowanego programu nauczania oraz podstawy programowej. Nauczyciele mają obowiązek przedstawić, w jaki sposób będą sprawdzać osiągnięcia edukacyjne uczniów i powinni uwzględnić wszelkie dostosowania w tym zakresie, jeżeli w klasie są uczniowie ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi, objęci pomocą psychologiczno-pedagogiczną. Ostatnia kwestia, którą nauczyciele muszą przedstawić uczniom i rodzicom, to warunki i tryb, w jakich uczniowie mają prawo ubiegać się o otrzymanie wyższej niż przewidywana roczna ocena klasyfikacyjna z zajęć edukacyjnych, a także z zachowania. Oceniając zachowanie na pierwszym etapie edukacyjnym, należy stosować się do przepisów i równoległe brać pod uwagę ewentualne specjalne potrzeby, uwarunkowania środowiskowe, dysharmonie rozwojowe, np. zaburzenia rozwoju emocjonalno-społecznego oraz inne czynniki, które mogą mieć wpływ na przestrzeganie przez ucznia norm.

W stosunku do uczniów ze SPE – wszystkich objętych edukacją włączającą, nauczyciel jest zobowiązany dostosować wymagania edukacyjne (śródroczne i roczne oceny) do indywidualnych potrzeb rozwojowych oraz edukacyjnych, możliwości psychofizycznych uczniów. Warto podkreślić, że dostosowaniu wymagań podlegają uczniowie z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego i uczniowie, którzy orzeczenia nie posiadają, ale są objęci pomocą psychologiczno-pedagogiczną. Ocenianie uczniów w ramach zastosowanych dostosowań powinno obejmować

sposoby sprawdzania ich wiedzy i umiejętności, np. dla uczniów słabowidzących sposoby oceniania powinny w głównej mierze uwzględniać wielkość czcionki w druku, odpowiednie naświetlenie miejsca, w którym pracuje uczeń, dostęp do narzędzi powiększających obraz lub druk, czas, jaki nauczyciel przeznacza na wykonanie pracy przez ucznia, a także pomoc w odczytaniu instrukcji. Dla uczniów słabowidzących najkorzystniejszymi formami sprawdzania wiedzy i umiejętności mogą być te, które nie wymagają dużego natężenia w pracy w ramach percepcji wzrokowej. Sposoby oceniania uczniów ze spektrum autyzmu – kontrolą powinno być zbieranie informacji o uczniu, ocena będzie sposobem przekazywania dziecku i rodzicowi tej wiedzy.

Nadrzędnym celem jest podkreślenie mocnych stron ucznia, wskazywanie kierunków działań uzupełniających, niezbędnych dla celów kształcenia. Oceniając postępy dziecka należy wziąć pod uwagę nie tylko jego predyspozycje, ale i konstrukcję psychiczną. Uczeń powinien mieć przekazywane informacje w formie dla siebie najbardziej przyswajalnej, np. z wykorzystaniem ikonografii, która zobrazuje mu komunikat nauczyciela, sam również powinien brać czynny udział w ocenie udzielając na ten temat informacji nauczycielowi, np. poprzez naklejenie odpowiednich naklejek obok zadań najtrudniejszych czy najłatwiejszych.

Na poziomie edukacji wczesnoszkolnej ocenianiu podlegają nie tylko efekty pracy, ale przede wszystkim wysiłek, jaki dziecko wkłada w realizację postawionych przed nim wyzwań. Każdy nauczyciel uwzględnia wrodzony potencjał dziecka, ewentualne zaburzenia, dysharmonie rozwojowe, przejawiane trudności, sugestie poradni psychologiczno-pedagogicznej, specjalistów pracujących w szkole i rodziców. Ważne jest informowanie rodziców i dzieci o postępach, jakie dziecko poczyniło, a kryteria dla poszczególnych ocen powinny zostać tak sformułowane i zróżnicowane, by zapewnić rozwój i sukces wszystkich uczniów. Proponuje się, aby ocena uwzględniała trzy elementy: potencjał, wkład i zaangażowanie oraz postęp. Sprawdzanie osiągnięć również powinno zostać zróżnicowane ze względu na klasę. Pierwsze trzy lata edukacji to okres, w którym dziecko przygotowuje się do rozumienia i akceptowania, a także wykorzystania informacji zwrotnej, jaką jest ocena i np. należy rozważyć, jaki sens ma ocenianie za pomocą symboli umiejętności kreślenia przez dziecko liter, jeżeli wiemy, że sprawność motoryczna ucznia, nie pozwala mu na wykonanie danego zadania w optymalnym stopniu.

Elementy składające się na system oceniania i ewaluacji pracy uczniów na pierwszym etapie edukacyjnym: wyniki samooceny i samokontroli ucznia, wyniki oceny koleżeńskiej, ocena nauczyciela – najważniejsza jest w tym zakresie obserwacja ucznia, a czynniki, które powinien brać pod uwagę nauczyciel to: „potencjał ucznia, jego zaburzenia i trudności” (Pasymowska 2019: 49), a także wkład pracy, poziom i postęp w zakresie nabywanych umiejętności i wiadomości, opinie innych nauczycieli bądź specjalistów prowadzących z uczniem zajęcia, opinie rodziców ucznia.

Warto zaznaczyć w kontekście oceniania uczniów ze SPE, że w przypadku uczniów z niepełnosprawnością intelektualną powinno się kłaść nacisk w ocenianiu na wkład pracy ucznia, a nie na wiadomości.

Ważne jest, aby nauczyciel, wiedząc, że w zespole będą uczniowie o specjalnych potrzebach edukacyjnych, przygotował uczniów i rodziców do sytuacji, w której w jednej klasie mogą i będą funkcjonować różne sposoby sprawdzania wiadomości

i umiejętności, a także kryteria oceniania. Pozwoli to uniknąć trudności w budowaniu dobrych relacji i dezintegracji zespołu, a nawet zapobiec poważnym konfliktom i próbom zarzucania ewentualnego nierównego traktowania uczniów.

W procesie oceniania nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej w szczególny sposób skupia się na wkładzie i wysiłku, jaki poniósł uczeń – uwzględnia przy tym jego sytuację środowiskową, rodzinną, potencjał, zaburzenia, wrodzone trudności czy sugestie poradni. Nauczyciel powinien zwrócić uwagę na progres, jaki dokonał się w umiejętnościach ucznia. Kryteria ocen muszą być konkretne, przejrzyste i poprawnie sformułowane (zdarza się, że kryteria na poszczególne „oceny” nie różnią się w istotny sposób i nie pozwalają na prawidłowy pomiar dydaktyczny). Należy pamiętać, że wymagania na poszczególne śródroczne i roczne oceny (z uwzględnieniem specyfiki oceny opisowej) powinny być zróżnicowane, by zapewnić rozwój i sukces wszystkim dzieciom.

Na czym polega zróżnicowanie, a właściwie dostosowanie wymagań? To nic innego, jak właśnie indywidualne podejście do dziecka. Trzeba wziąć pod uwagę jego możliwości, np.: dziecko z wadą wymowy nie będzie prawidłowo wymawiać wyrazów, nie będzie poprawnie głoskować i z pewnością będzie miało problem z pisaniem, zwłaszcza ze słuchu. Dziecko dyslektyczne ma prawo odwracać litery, mylić kierunki, popełniać błędy ortograficzne, tych umiejętności nie można u niego ocenić, ale należy monitorować ewentualny progres i wspierać rodziców w pracy. W takich przypadkach ogromną rolę odgrywa czas. Zadaniem nauczyciela, oprócz stosowania właściwych metod pracy, jest motywowanie i wspieranie dziecka i obserwowanie jego postępów. Postęp będzie wyznacznikiem oceny.

Nauczyciel w okresie całego roku szkolnego, dzięki prawidłowo przygotowanej i przemyślanej ewaluacji formatywnej oraz służącym jej procesom obserwacji, powinien stosować różnorodne metody sprawdzające zmiany zachodzące w dziecku, przyrost wiadomości i umiejętności lub ewentualną stagnację. Może to czynić np. poprzez karty pracy, testy, quizy, gry, zabawy, efekty konkursów, analizę wytworów prac dziecka, karty samooceny, stosowanie oceny koleżeńskiej. Należy podkreślić, że wiodącą metodą, szczególnie w klasie pierwszej, będzie obserwacja pracy i zachowań dziecka, analiza jego wytworów i wywiady prowadzone z rodzicami/opiekunami. Ocenie będą podlegały zadania wykonane samodzielnie, karty pracy, rysunki, wypowiedzi, reakcje, aktywność, sporadycznie – sprawdziany, testy. Ważne jest, by liczbę testów ograniczyć do minimum (szczególnie w dwóch pierwszych latach) lub nadać im formę, która nie będzie budziła w dzieciach niepotrzebnych napięć i lęków. Dziecko będzie motywowane przez system nagradzania w postaci ocen zgodnych z zapisami statutowymi szkoły, ale również w postaci dyplomów, słów uznania nauczyciela, oklasków, medali, odznak, autoewaluacji – na podstawie przeglądania swojego portfolio itp. Każdy najmniejszy sukces musi być zauważany, doceniany i nagradzany. Należy unikać nieprzyjaznych komentarzy: „nie umiesz” czy „nie potrafisz”, działają demotywująco na małe dziecko, mogą zakłócić rozwój, będą przyczyną poczucia nieodwracalnej porażki, a w dalszej perspektywie fobii szkolnej. Ważna jest forma, a raczej kolor zapisów informacji i komunikatów zamieszczanych często w ćwiczeniach lub zeszytach uczniów. Nauczyciele zazwyczaj rezerwują dla siebie i tradycyjnej komunikacji pisemnej tzw. czerwony długopis. Stosując czerwony kolor narzędzia pisarskiego, którym podkreślają błędy lub wpisują

ocenę, informację o braku zadania lub też przypomnienie, wzmacniają siłę komunikatu w sposób, który może powodować u niektórych uczniów pojawianie się lęku. Strach przed czerwonym kolorem jest powszechnie znany i obserwowany, dlatego warto przemyśleć wartość koloru dla poczucia bezpieczeństwa, może rozwiązaniem będzie np. kolor zielony – nieagresywny i optymistyczny?

Uczniowie powinni próbować dokonywać samooceny – to jedna z tych aktywności, która bezpośrednio wiąże się z procesami uczenia się. Dzięki samoocenie uczniowie nabywają samoświadomości celu nauki, co wynika dla ich rozwoju z tego, co robią w szkole, zaczynają konstruktywnie i celowo przyglądać się swojej wiedzy i umiejętnościom – to cecha, która nieodłącznie musi towarzyszyć człowiekowi nabywającemu umiejętność uczenia się – również uczenia się przez całe życie i zarządzania wiedzą.

Jedną z ważniejszych ról w procesie uczenia się odgrywają emocje, ich bezpośredni wpływ na zachowanie dzieci można zauważyć np. w postaci płaczu, uporczywego milczenia, zacinania się, nadaktywności werbalnej. Obserwując ucznia, nauczyciel ma obowiązek zwrócić uwagę na zachowanie i jego źródło, zweryfikować efekt pomiaru dydaktycznego w taki sposób, aby oddawał rzeczywisty obraz wiedzy i umiejętności.

W klasach drugiej i trzeciej pomiar dydaktyczny wygląda podobnie, warto wzmocnić rolę samooceny, a w klasie trzeciej oceny koleżeńskiej. Pamiętajmy, że zarówno umiejętność samooceny, jak również oceny koleżeńskiej przychodzi z czasem i nie jest wpisana w gotowość dziecka do podjęcia nauki w szkole. Ocenie powinny podlegać projekty wykonane z zastosowaniem form pracy indywidualnej oraz grupowej – kryteria oceny projektu, np. zaangażowanie, aktywność, staranność, wkład pracy – nauczyciel ustala z uczniami na początku projektu. Obok samooceny coraz częściej pojawiać się powinna ocena kolegów i koleżanek – ma dotyczyć również oceny zachowania.

Formy sprawdzania wiedzy w edukacji – ewaluacja osiągnięć uczniów z uwzględnieniem uczniów o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych.

Są nimi: bezpośrednia obserwacja (np. aktywności na lekcji, pracy w grupie, specjalistyczna), karta obserwacji, rozmowy z rodzicami, wywiady z dziećmi, sprawdziany (z dostosowaniem), testy (z dostosowaniem), konkursy, quizy, gry, portfolio, aktywność w projektach edukacyjnych, arkusze samooceny, odpowiedzi ustne (wszystkie formy wynikające z aktywności werbalnej dzieci), portfolio uczniowskie, będące charakterystyczną formą zbierania prac uczniów, pomagającą w obserwacji postępów, a także w procesie samooceny i budowania poczucia własnej wartości, analiza wytworów prac dziecięcych (może być powiązana z portfolio), testy sprawności ruchowej. Na podstawie programu nauczania Pasymowskiej, nauczyciel szczególną uwagę powinien poświęcić samoocenie ucznia, dziecko powinno być wdrażane do niej od najwcześniejszych chwil w szkole. To podejście zgodne z badaniami prof. Johna Hattiego, który badał różne strategie działania podejmowanego w nauczaniu i określał ich znaczenie w dążeniu do poprawy wyników i wskazał czynniki, które mogą mieć największy wpływ na osiągnięcia ucznia w nauce: samoocena, ewaluacja formatywna ucznia, odpowiednie komunikowanie się nauczyciela z uczniem oraz wzajemne nauczanie, dialog – uczenie się od siebie nawzajem. Autorka *Literkowa* proponuje bieżące diagnozowanie przyrostu kompetencji uczniów przez zastosowanie testów lub sprawdzianów przedmiotowych i zintegrowanych – bez zapominania o indywidualizacji

i opisanu postępów w postaci komentarza pedagogicznego. Ocenia się wysiłek dziecka, a nie tylko efekty pracy.

Według programu Kędry w procesie oceniania ucznia oraz ewaluacji jego pracy, a zarazem wzmacniania umiejętności uczenia się, kluczowe są samokontrola i samoocena ucznia; dla urealnienia tak dużego wyzwania, autorka proponuje fiszki, których nie klasyfikuje się jednoznacznie jako narzędzia wspierającego tylko proces oceniania – ma ono dużo szersze zastosowanie, któremu warto się przyjrzeć. Fiszki to karty pracy indywidualnej ucznia. Ukierunkowują one pracę ucznia w zakresie uczenia oraz rozwijania myślenia, wywodzą się z koncepcji Nowego Wychowania i progresywizmu. Co ważne – w fiszce pojawia się też informacja dotycząca samokontroli wykonania pracy.

Wskazówki MEiN dotyczące monitorowania i oceniania uczniów w sytuacji edukacji zdalnej. Należy pamiętać, że na pierwszym etapie edukacyjnym edukacja na odległość jest ściśle powiązana ze współpracą z rodzicami uczniów, co oznacza, że każdy nauczyciel modyfikuje proces nauczania i powiadamia o szczegółowo uczniom, aby zasady były realne, przejrzyste, konkretne i oddziaływały na dziecko w sposób motywujący. Należy uwrażliwić rodziców na sytuacje, w których dziecko może przeżywać lęki lub czuć się zdemotywowane trudnościami. Rodzice powinni w sytuacjach trudnych unikać wcielania się w rolę nauczyciela, warto, aby szukali kontaktu z wychowawcą lub nauczycielem i w ramach konsultacji otrzymywali konkretne wskazówki, jak pomóc dziecku.

Przykładowe zasady oceniania na odległość, wynikające z wytycznych MEiN, dotyczą stałego motywowania uczniów do aktywności i systematycznej pracy. Uczniowie powinni mieć możliwość stałej konsultacji w sytuacji napotkanych trudności, powinni otrzymywać jasną i przejrzystą informację zwrotną, w której ocena będzie nośnikiem informacji, co i w jaki sposób mogą poprawić, zmienić, dopracować. Każdy sukces ucznia powinien być mocno podkreślany, a ewentualna ocena cząstkowa możliwa do „poprawienia”. Dziecko i rodzice powinni znać kryteria poprawności – sukcesu, aby móc weryfikować poziom osiągnięć.

Nauczyciel jest zobligowany do dostosowania wymagań, np. sposobu sprawdzenia wiedzy uczniów. Powinien uwzględnić warunki techniczne, jakimi dysponuje uczeń, umiejętności informatyczne, jakie mają rodzice, a także indywidualne możliwości i potrzeby rozwojowe ucznia, wtedy tak dobrać sposoby sprawdzania wiadomości i umiejętności, aby warunki techniczne nie zaburzały przebiegu procesu pomiaru – quizy, testy i gry będą dobrym sposobem na weryfikację wiedzy dla większości uczniów. Może się okazać, że dla pozostałych należy przygotować wydrukowane ćwiczenia, które rodzice po wypełnieniu odeślą w postaci zdjęcia lub dostarczą w formie papierowej. Nauczyciel może gromadzić prace w elektronicznym portfolio, aby systematycznie śledzić progres uczniów. Ważne jest, aby nauczyciele jasno określali termin, w jakim odbędzie się pomiar dydaktyczny oraz jego warunki. Uczniowie i ich rodzice powinni na bieżąco otrzymywać informację zwrotną dotyczącą postępów i ocen.

Poniżej zamieszczono **propozycję narzędzia pozwalającego na włączenie samooceny dziecka do ewaluacji jego rozwoju kompetencji kluczowych w procesie kształcenia** – na przykładzie klasy pierwszej. Test składa się z dwóch części – test niedokończonych zdań oraz karta monitorowania.

I. **Test niedokończonych zdań.** „Najbardziej lubię robić w szkole...”, „Jestem mistrzem/mistrzynią w...”, „Moje ulubione zajęcie w szkole to...”, „Inni mogliby mi pomóc w...”, „Innym mogę pomagać w...”, „W szkole nie lubię następujących zasad...”, „Najważniejsze dla mnie zasady w szkole to...”, „Najbardziej interesuję się...”.

II. **Karta samooceny dziecka, analiza umiejętności przedmiotowych oraz ponadprzedmiotowych – kluczowych.** Karta ma postać kalendarza, w którym zaznaczono w pierwszej kolumnie w wierszach od góry do dołu nazwy umiejętności, które dziecko będzie poddawało samoocenie, w kolejnych dziesięciu kolumnach wpisano symbole miesięcy od I do X (dziecko raz w miesiącu będzie analizowało swoje postępy). W ostatniej kolumnie zostały wpisane oznaczenia numeryczne przyporządkowane odpowiednim umiejętnościom kluczowym, w kolejności wskazanej w zaleceniach dotyczących kompetencji kluczowych. W ten sposób powstaje matryca, szablon samooceny ucznia. W ciągu całego roku, pod koniec każdego miesiąca w dniu ustalonym z dziećmi, nauczyciel poświęca czas na to, aby każde dziecko wypowiedziało się na swój temat. Wpisuje na karcie w kolumnie przypisanej miesiącowi, symbol, np. uśmiechniętej buzi – „radzę sobie świetnie”, smutnej – „nie radzę sobie, potrzebuję pomocy” lub ambiwalentnej, która oznacza „nie wiem, jak sobie radzę”. Umiejętności wymienione w kolejnych wierszach pierwszej kolumny – oceniane przez dziecko i numery poszczególnych kompetencji: czytam – dotyczy kompetencji: 1, 2; piszę – dotyczy kompetencji: 1, 2; liczę – dotyczy kompetencji: 1, 3, 4; wykonuję działania – dotyczy kompetencji: 1, 3, 4; rozwiązuję problemy – dotyczy kompetencji: 1, 3, 4, 5, 7; obserwuję i eksperymentuję – dotyczy kompetencji: 1, 3, 5; muzykuję – dotyczy kompetencji: 1, 5, 8; tworzę – dotyczy kompetencji: 1, 5, 8; dbam o swoje zdrowie – dotyczy kompetencji: 5, 6; ćwiczę, gimnastykuję się – dotyczy kompetencji: 5, 6; współpracuję – dotyczy kompetencji: 1, 5, 6, 7; przestrzegam zasad w mojej szkole – dotyczy kompetencji: 5, 6; uczę się – dotyczy kompetencji: 1, 2, 3, 4, 5.

Mamy do czynienia z narzędziami, które pozwalają nauczycielowi obserwować, a tym samym monitorować, jak w czasie może się zmieniać sposób postrzegania przez dziecko tego, co dzieje się z nim w procesie kształcenia. Narzędzia wdrażają dzieci do świadomego analizowania swoich umiejętności – ewaluacji. Nauczyciel powinien modyfikować kartę w taki sposób, aby odpowiadała ogólnym umiejętnościom w stosunku do poszczególnych kompetencji kluczowych. Warto zmodyfikować ją w taki sposób, aby stała się narzędziem obserwacji nauczyciela, który raz w miesiącu, odnotuje (np. symbolami) wynik własnej obserwacji dotyczącej poszczególnych uczniów. Nauczyciel może rozdzielić kartę na półroczną i precyzyjniej określić umiejętności, które będą oceniały dzieci i on sam, ale musi pamiętać, że szczególnie w klasie pierwszej dziecko nie powinno mieć zbyt dużej listy kontrolnej – duża męczliwość, brak koncentracji uwagi w dłuższym czasie, skupienia, rozkojarzenie mogą wpłynąć na opinię dziecka. Nauczyciel uzyskuje proste i spójne narzędzie, w którym samoocena dziecka połączona jest z jego systemem monitorowania umiejętności „przedmiotowych” i kluczowych (w tym uniwersalnych).

Znaczenie oceniania sumującego i kształtującego w edukacji wczesnoszkolnej z uwzględnieniem kompetencji kluczowych. To ocenianie spełnia szczególną rolę w edukacji wczesnoszkolnej, zwłaszcza w ewaluacji kompetencji kluczowych. Uczeń

musi widzieć sens oceny, zrozumieć ją i wiedzieć, w jaki sposób ma postępować – ocena powinna nieść informację zwrotną. W kontekście kompetencji kluczowych informacja wyrażona w postaci symbolu jest mało rozbudowanym komunikatem, w przeciwieństwie do oceny kształtującej – wspierającej, która pozwala na wyciągnięcie i sformułowanie wniosków, rekomendacji. Ocena kompetencji kluczowych powinna odwoływać się nie tylko do poziomu wiedzy, umiejętności i postaw (trzech składowych kompetencji), ale również do postępów, jakie uczeń czyni w czasie, doskonaląc te kompetencje i dążąc, z pomocą rodziców oraz nauczycieli, do kolejnych stopni zaawansowania. Przedstawione w poradniku przykłady, narzędzia i komentarze w znaczącym stopniu pozwalają nauczycielowi wyciągnąć wnioski, które zmierzają do stwierdzenia, że umiejętności kluczowe powinny być wspierane w rozwoju, obserwowane, monitorowane i uświadamiane uczniowi, a dopiero w dalszej kolejności oceniane, z naciskiem na formułowanie bogatej informacji zwrotnej, uwzględniającej samoocenę ucznia oraz ocenę koleżeńską.

Znaczenie oceniania sumującego i kształtującego dla kształtowania kompetencji kluczowych i uniwersalnych. Te kompetencje nie mogą być oceniane tylko w jednym aspekcie. Umiejętności przedmiotowe ucznia są wynikiem szeregu danych, które składają się na opis jego poziomu wiadomości i umiejętności, ale i postępów. Nie można uznać, że ocenianie sumujące jest wystarczającym sposobem udzielania uczniowi informacji zwrotnej, a zarazem odpowiednim wskaźnikiem dla nauczyciela bądź rodzica na temat postępów ucznia w zakresie rozwoju kompetencji kluczowych i uniwersalnych. Szczególnie w przypadku tych drugich, mamy do czynienia z koniecznością głębszej refleksji, opisu, obserwacji w czasie i włączenia samooceny oraz oceny koleżeńskiej. Warto podkreślić, że ocenianie sumujące i kształtujące w kontekście badania przyrostu umiejętności kluczowych i uniwersalnych, powinno stosować się równolegle, ma być wynikiem przemyślanego zastosowania narzędzi pomiaru i ewaluacji.

Warto podkreślić, że umiejętności kluczowe wpisują się w realizację podstaw programowych poszczególnych edukacji, zatem planując pomiar, należy je uwzględnić w formach zadań bądź poleceń, aby planowo i celowo obserwować progres w rozwoju tych kompetencji. Stosując ocenę sumującą można opisywać pracę, np. w formie procentowego przyrostu umiejętności, co wymaga znacznego zaangażowania i doświadczenia ze strony nauczyciela. Informacja zwrotna, jaką otrzymuje uczeń na podstawie oceny sumującej wskazuje, na jakim poziomie (wymiernym) znajdują się wiedza i umiejętności w zakresie danej kompetencji. Informacja zwrotna, jaką otrzymuje na podstawie oceny kształtującej, ukazuje mocne i słabe strony, dokonania, ewentualne strategie dalszej pracy i obszary rozwojowe – to konstruktywna komunikacja, umożliwia planowanie własnego rozwoju.

Zalecenia dotyczące formułowania spersonalizowanej oceny osiągnięć i postępów ucznia:

1. Ustalić repertuar różnych form komunikatu – kolory, symbole tematyczne i a tematyczne, rysunki, pieczątki, naklejki, gesty, list, komentarz pisemny lub ustny.
2. Odnosić się do umiejętności, przejawów aktywności, rozwiązań, zadań, czynności a nie osoby ucznia – starać się formułować komunikaty typu: „Twoje pismo jest mało

wyraźne – wykracza poza linie, litery zlewają się w jeden ciąg i trudno je odczytać. Zwróć uwagę, aby stosować połączenia między literami”, a nie: „Masz brzydkie pismo i niewyraźnie piszesz. Nic nie można odczytać z powodu braku poprawnych łączy pomiędzy literami”.

3. Stosować, w miarę możliwości, „zasadę kanapki” – wskazywać na pozytyw, następnie wskazywać negatyw – zauważony problem, błąd, trudność i kończyć wypowiedź drugim pozytywnym. Zwiększają się szanse ucznia na utrzymanie motywacji do działania, obniża się lęk przed porażką.
4. Odwoływać się do rzeczywistości, do faktów, wyjaśniać na przykładzie i w sposób konkretny.
5. Odnosić się do pracy ucznia lub samego procesu uczenia się, a nie jego osoby.
6. Stosować zrozumiały i prosty dla odbiorcy sposób komunikowania się, bez nadmiernych emocji, z użyciem słownictwa zrozumiałego w pełni dla dziecka w młodszym wieku szkolnym.
7. Wspierać za pomocą konkretnych wskazówek proces uczenia się i unikać tylko podsumowywania za pomocą stopni, procentów itp. Wskazówki powinny dotyczyć tego, co uczeń już wie, potrafi, co powinien doskonalić, ćwiczyć, czego powinien się dowiedzieć, w jaki sposób może nadrobić zaległości, niwelować trudności, planować rozwój swoich uzdolnień, talentów, zainteresowań.
8. Ocena sumująca powinna podążać za oceną kształtującą – wspierającą, stanowić dodatek, o ile to niezbędne i konieczne.
9. Każda ocena powinna być przekazywana uczniowi oraz jego rodzicom czy prawnym opiekunom.

Podsumowując, ocenianie w edukacji wczesnoszkolnej jest procesem złożonym. Opiera się na stałej obserwacji pedagogicznej, która rozpoczyna się od pierwszego dnia pobytu dziecka w szkole. W proces włączeni są wszyscy nauczyciele i specjaliści prowadzący zajęcia z uczniem. Charakterystycznym elementem jest gromadzenie wszelkich informacji o uczniu (tych dotyczących zachowania, osiągnięć, zainteresowań oraz innych, związanych z codzienną wielokierunkową aktywnością), np. poprzez portfolio. Należy dokonać weryfikacji, na jakim poziomie kompetencji jest uczeń w kontekście efektów z podstawy programowej i skonkretyzowanych w programie nauczania. Ocenianie w edukacji wczesnoszkolnej to konstruowanie optymalnej informacji zwrotnej o ich poziomie wiedzy, umiejętności i postępach, w tym również zachowaniu. Często wykorzystuje się w ocenianiu bieżącym symbole ocen, które stosowane są na drugim etapie edukacyjnym, ocena najniższa to jedynka, a najwyższa szóstka. Uczeń oprócz komentarza ustnego lub pisemnego, pełniącego funkcję oceny wspierającej, spersonalizowanej oceny osiągnięć i postępów, może otrzymać ocenę sumującą, wyrażoną w np. postaci symboli (forma przyjęta w statucie szkoły). Czasem nauczyciel stosuje gotowe sformułowania, które w postaci pieczętek przybija w określonym miejscu w zeszyte.

Utworzenie oceny opisowej śródrocznej w praktyce sprowadza się do listu skierowanego do ucznia i jego rodziców – to spersonalizowany komunikat dotyczący obszarów rozwojowych ucznia, jego uzdolnień, mocnych stron oraz wskazówek, które

mogą okazać się przydatne w dalszej nauce. Ocena oddziałuje na ucznia i jego rodziców, dostarcza wartościowych informacji dla budowania motywacji w uczeniu się. Każdy nauczyciel w sposób zaplanowany i celowy powinien gromadzić informacje o uczniu.

Dobrze, jeśli takie działanie będzie połączone z prowadzeniem przez ucznia indywidualnego portfolio, a przez nauczyciela teczki obserwacji. Sprawdzone sposoby gromadzenia takich informacji to m.in. notatki w zeszytach ucznia, wytwory jego prac, oceny w dzienniku, notatki w dzienniku, testy diagnostyczne sprawdzające bieżącą wiedzę i umiejętności, sprawdziany, kartkówki, konkursy, olimpiady, informacje od rodziców lub specjalistów na temat ucznia, oceny roczne i śródroczne, ocena zachowania, informacje opisowe od specjalistów i nauczycieli prowadzących daną formę pomocy psychologiczno-pedagogicznej, w której uczeń uczestniczy, np. wnioski z obserwacji i do dalszej pracy, ocena efektywności udzielanej pomocy psychologiczno-pedagogicznej. W odniesieniu do sposobów gromadzenia informacji o uczniu oraz w nawiązaniu do systemu pomiaru opisanego na początku tego rozdziału, warto przytoczyć formy sprawdzania wiedzy i umiejętności: pisemne, ustne, za pomocą pytań i odpowiedzi, z wykorzystaniem czytania, aktywność na zajęciach, testy, prace domowe, dyktanda, testy sprawnościowe, narzędzia ewaluacji kompetencji kluczowych, wywiady, quizy, testy sprawnościowe oraz obserwacja.

ROZDZIAŁ VI

Zadania nauczyciela w kontekście edukacji włączającej

Rozdział ten został poświęcony zagadnieniu, jakim jest rola nauczyciela w realizacji celów i założeń edukacji włączającej, czyli podejmowania takich działań, które optymalnie, na miarę indywidualnych, zróżnicowanych potrzeb edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych każdego ucznia, włączają go do aktywnego uczestnictwa w procesach edukacyjnych i wychowawczych organizowanych w szkole. To właśnie nauczyciel – jako moderator, facylitator, kreator i organizator przestrzeni, sposobów pracy i komunikacji w klasie jest odpowiedzialny za wartościowe oraz efektywne działania na rzecz każdego ucznia – szczególnie tego, który mógłby być w jakikolwiek sposób zagrożony wykluczeniem.

Jako naczelną zasadę, obowiązującą wszystkich nauczycieli, należy przyjąć takie działanie, które sprawi, że każde dziecko, a szczególnie to z niepełnosprawnością, będzie miało prawo i dostęp do specjalnie przygotowanych wymagań edukacyjnych – dostosowania wymagań edukacyjnych w postaci odpowiednich sposobów pracy na lekcji, organizacji środowiska uczenia się, metod sprawdzania umiejętności uczniów, szczególnie stworzenia środowiska edukacyjno-wychowawczego, w którym dziecko w pełni i z poszanowaniem specjalnych potrzeb, będzie aktywnie uczestniczyło we wszystkich zaplanowanych działaniach. Nauczyciel powinien, szanując różnorodność potrzeb i możliwości uczniów, eliminować zidentyfikowane bariery, które mogłyby wpłynąć w jakikolwiek sposób na prawidłowe funkcjonowanie dziecka ze specjalnymi potrzebami w środowisku szkolnym.

Wysiłki podejmowane przez kadrę pedagogiczną w szkole powinny sprzyjać wzrastaniu uczniów oraz harmonizowaniu ich rozwoju, a także zaspokajać ich potrzeby we wszystkich sferach. W podstawie programowej kształcenia ogólnego podkreśla się sens i cel edukacji włączającej, szkoła i nauczyciele mają podejmować działania, które zapewnią zindywidualizowane wspomaganie rozwoju każdego ucznia. Podmiotami zaangażowanymi w proces edukacji włączającej są wszyscy członkowie społeczności szkolnej oraz podmioty, które funkcjonują w środowisku lokalnym, mają wspierać szkołę w realizacji zadań, współpracują z nią w ramach dążenia do wzajemnego rozwoju.

Wszyscy uczniowie, bez względu na swoje specjalne potrzeby edukacyjne, powinni mieć równy dostęp do wsparcia w procesie uczenia się. Należy podkreślić, że mamy do czynienia z dużym wyzwaniem, które powinniśmy rozpatrywać w kontekście systemu zorganizowanego na terenie danej szkoły, jak również w kontekście codziennych, indywidualnych kontaktów nauczyciela z rodzicem i uczniem.

Ogólne standardy, wytyczne i wskazówki w zakresie diagnozowania potrzeb rozwojowych i edukacyjnych uczniów podczas zajęć w odniesieniu do programów nauczania. Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, Dz. U. 2017, poz. 1591 z późn. zm.; t.j. Dz. U. 2020, poz. 1280., wsparcie udzielane jest uczniowi po rozpoznaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych, możliwości psychofizycznych, czynników środowiskowych wpływających na jego funkcjonowanie. Przepisy, wskazują przypadki, które wymagają objęcia ucznia różnymi

formami pomocy: „niepełnosprawność, niedostosowanie społeczne, zagrożenie niedostosowaniem społecznym, zaburzenia zachowania lub emocji; szczególnie uzdolnienia; specyficzne trudności w uczeniu się; deficyty kompetencji i zaburzeń sprawności językowych; choroba przewlekła; sytuacja kryzysowa lub traumatyczna; niepowodzenia edukacyjne, zaniedbania środowiskowe związane z sytuacją bytową ucznia i jego rodziny, sposoby spędzania czasu wolnego i kontakty środowiskowe; trudności adaptacyjne związane z różnicami kulturowymi lub ze zmianą środowiska edukacyjnego, w tym związane z wcześniejszym kształceniem za granicą” (cytowane rozporządzenie).

Jak wynika z programów nauczania, dla których powstał poradnik, wskazanie form wspierania ucznia powinno wynikać z pełnego rozpoznania jego potrzeb edukacyjnych, możliwości psychofizycznych oraz czynników środowiskowych, mających wpływ na funkcjonowanie. Powinny zostać zdiagnozowane sposoby uczenia się każdego ucznia – strategię uczenia się. Celem działań, jest zebranie optymalnej informacji na temat każdego dziecka, jego rozpoznanie oraz pozyskanie wiedzy na temat mechanizmów, które oddziałują na jego funkcjonowanie. Istotną jest ocena funkcjonalna, czyli rozpoznanie, które wskaże, w jaki sposób uczeń funkcjonuje w środowisku, jakie ma trudności, uzdolnienia, zainteresowania, jak przebiega jego rozwój, jakie są jego potrzeby edukacyjne oraz gdzie znajdują się ewentualne źródła trudności i problemów. W programach, dla których powstał niniejszy poradnik, istotną rolę przypisuje się procesowi stałej obserwacji ucznia podczas zajęć i monitorowaniu jego osiągnięć.

Programy nie prezentują konkretnych narzędzi, które mogą służyć procesowi obserwacji, monitorowania lub oceniania uczniów ze SPE, ale wskazują istotne zasady oraz dają wiele wskazówek. Istotną rolę w tym procesie przypisuje się rodzicom jako najważniejszym partnerom w procesie monitorowania i oceniania, a tym samym wspierania rozwoju dziecka – szczególnie ważne jest uwzględnianie znaczenia wiedzy i wniosków z obserwacji rodzica, który na co dzień wspiera dziecko w pokonywaniu barier i trudności, stale je monitoruje, rozumie i jest głęboko zaangażowany w procesy terapii lub rewalidacji, nauczyciel ma szansę w pełni i na bieżąco odpowiadać na potrzeby ucznia, celowo włączać rodzica w podejmowane działania. Nauczyciele i specjaliści przygotowując się do rozpoznania potrzeb edukacyjnych i możliwości psychofizycznych ucznia, mają możliwość skorzystania z określonego podziału, jaki wynika z opisanych w postawie programowej sfer rozwojowych: fizyczna, emocjonalna, społeczna i poznawcza.

Szczegóły dotyczące np. wyboru obszarów w ramach planowanej obserwacji powinny być uzgodnione przez zespół nauczycieli i specjalistów, którzy będą zaangażowani w działanie. Powinni oni zadbać o wspólny język, jakim będą się posługiwać, np. ten sam „klucz oznaczeń” opisujący wnioski w ramach prowadzonej obserwacji. Ważne jest przyjęcie podejścia, w którym zespół nauczycieli skoncentruje się na opisie mocnych i słabych stron dziecka, aby konkretnie wskazać, w których obszarach funkcjonowania uczeń wymaga szczególnego wsparcia i na czym powinno polegać – zadania nauczyciela, specjalisty, rodzica. Nauczyciel oraz cały zespół oddziaływały powinien odpowiedzieć sobie na dwa najważniejsze pytania: w jaki sposób uczeń funkcjonuje, dlaczego funkcjonuje tak, a nie inaczej – jakie jest źródło problemów, ograniczeń lub wyjątkowych uzdolnień?

Szanse i możliwości obserwacji pedagogicznej realizowanej na etapie edukacji wczesnoszkolnej w odniesieniu do programu nauczania. Obserwacja pedagogiczna w programach nauczania. W programach nauczania, dla których powstał poradnik, autorki wskazują na jedną z najważniejszych metod pozyskiwania wiedzy o uczniu, którego chcemy rozpoznać i zdiagnozować – metodę obserwacji. Jest ona kluczowa na pierwszym etapie edukacyjnym, stanowi bezcenne źródło informacji o uczniu i jego potrzebach we wszystkich sferach rozwojowych. Szczegółowa diagnoza i rozpoznanie, której celem jest zebranie informacji o indywidualnym rozwoju dziecka i jego funkcjach poznawczo-motorycznych, fizycznych, emocjonalno-społecznych, a także o środowisku, w którym funkcjonuje jest jednym z pierwszych ważnych zadań, jakie stoi przez zespołem nauczycieli, którzy rozpoczynają pracę z uczniami danego oddziału. W tym celu współpracują ze sobą i rodzicami, a w sytuacjach szczególnych włączają do specjalistów zatrudnionych w placówce lub w poradni psychologiczno-pedagogicznej. Jak podkreśla Renata Pasymowska, nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej ma codzienny kontakt z klasą, dzięki czemu przy pomocy odpowiednich narzędzi, może prowadzić stałą obserwację uczniów w wielu aspektach. Marzena Kędra podkreśla, jak ważne jest, aby nauczyciel, czujnie obserwując, dokonywał autorefleksji i wyciągał wnioski na temat konieczności dokonywania ewentualnych zmian w sposobach pracy z uczniami. Warto przytoczyć wymienić narzędzia obserwacji: dzienniki obserwacji, karty obserwacji, arkusze obserwacji.

W postępowaniu diagnostycznym obserwacja pełni kluczową rolę i powinna być wynikiem współpracy zespołu nauczycieli oraz specjalistów. Obserwacja to naturalny, skorelowany z rzeczywistą pracą nauczyciela, sposób pozyskiwania danych w ramach monitorowania i oceniania. Daje szansę na uzyskanie wiedzy o dziecku w naturalnych dla niego warunkach, określenie właściwości rozwoju umysłowego, fizycznego (także motorycznego), społecznego i emocjonalnego, aby móc właściwie je wspomagać. Jest podstawą do oceny i ustalenia efektywności udzielanej pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Ponieważ z prezentowanych w niniejszym poradniku programów nauczania nie wynikają konkretne narzędzia służące obserwacji, monitorowaniu lub ocenianiu uczniów, warto przytoczyć inne propozycje, które nawiązują w swojej koncepcji oraz wartości merytorycznej do wymienionych programów. Przydatne dla nauczyciela narzędzie obserwacji, uwzględniające opinię oraz informacje ze strony rodziców, można znaleźć w funkcjonujących na rynku programach nauczania.

Warto polecić konkretny przykład arkusza obserwacji ucznia skorelowany z arkuszem wywiadu z rodzicami, zaproponowany w publikacji *Oto ja. Program nauczania edukacji wczesnoszkolnej z uwzględnieniem procesów indywidualizacji w kształceniu* autorstwa Kariny Muchy, Anny Stalmach-Tkacz oraz Joanny Wosianek (2017). Nauczyciel zyskuje konkretne wsparcie w celowej i indywidualnej analizie możliwości i potrzeb rozwojowych ucznia – w postaci tabeli podzielonej na pięć obszarów, w obrębie których nauczyciel dokonuje analizy i rozpoznania: umiejętności społeczne i odporność emocjonalna, umiejętności matematyczne, gotowość do nauki czytania i pisanie, sprawność motoryczna i koordynacja wzrokowo-ruchowa, samodzielność, w tym umiejętność wykonywania czynności samoobsługowych, potrzeby rozwojowe i edukacyjne dziecka, w tym zauważone predyspozycje, uzdolnienia i zainteresowania, dodatkowo przygotowany kwestionariusz wywiadu z rodzicami ucznia. Dzięki zebranym

informacjom pozwala sformułować konkretne wnioski i dokonać wraz z innymi nauczycielami i specjalistami analizy informacji.

Warto polecić dostępny na stronie internetowej Ośrodka Rozwoju Edukacji w Warszawie zestaw instrumentów diagnostycznych wchodzących w skład modelowego zestawu narzędzi TROS-KA (dostęp 9.09.2022). Są one przeznaczone dla uczniów w wieku od 9 do 13 lat – obszar emocjonalno-społeczny, w tym dla uczniów zagrożonych niedostosowaniem społecznym. Narzędzie można pobrać ze strony internetowej Ośrodka Rozwoju Edukacji. Warto podkreślić, że obserwacja pedagogiczna daje nauczycielowi podstawę podejmowania wszelkich działań – szczególnie ważne jest, aby wpływała na planowanie procesów edukacyjnych, komunikację z uczniem i jego rodzicem, dostosowanie form i metod pracy, sposobów sprawdzania wiedzy i umiejętności ucznia, tworzenie warunków funkcjonowania w przestrzeni szkolnej. Ważnym elementem procesu są obserwacje pedagogiczne dziecka w sytuacjach wychowawczych, związanych z aktywnością na zajęciach, uczeniem się i kontaktami społecznymi – w celu rozpoznania trudności w uczeniu się, deficytów kompetencji i zaburzeń sprawności językowych, ryzyka wystąpienia specyficznych trudności w uczeniu się, potencjału ucznia i jego zainteresowań, szczególnych uzdolnień, integracji z zespołem klasowym. Nauczyciel powinien tak dobierać zadania, aby nie przerastały one możliwości ucznia (uniemożliwiały osiągnięcie sukcesu) i nie powodowały obniżenia motywacji. Niezbędnym ogniwem są rodzice ucznia, którzy stanowią dla nauczyciela szczególne źródło informacji o funkcjonowaniu dziecka na co dzień, w jaki sposób należy się z nim komunikować, wspierać, aktywizować, motywować, a także o tym, jak na dziecko wpływa sytuacja społeczna.

Bardzo ważne wskazówki dla nauczyciela płyną z Obwieszczenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 lipca 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym, Dz. U. 2020, poz. 1309. Do zadań nauczycieli i specjalistów należy „rozpoznanie potrzeb, określanie mocnych stron, predyspozycji, zainteresowań i uzdolnień uczniów, rozpoznawanie przyczyn niepowodzeń edukacyjnych lub trudności w funkcjonowaniu uczniów, w tym barier i ograniczeń utrudniających funkcjonowanie uczniów i ich uczestnictwo w życiu szkoły (...) podejmowanie działań sprzyjających rozwojowi kompetencji oraz potencjału uczniów w celu podnoszenia efektywności uczenia się i poprawy ich funkcjonowania; współpraca z poradnią w procesie diagnostycznym i postdiagnostycznym, w szczególności w zakresie oceny funkcjonowania uczniów, barier i ograniczeń w środowisku utrudniających funkcjonowanie uczniów i ich uczestnictwo w życiu przedszkola, szkoły lub placówki oraz efektów działań podejmowanych w celu poprawy funkcjonowania ucznia oraz planowania dalszych działań”. Wyniki rozpoznania, które wykażą, że uczeń słabo lub wcale nie reaguje na polecenia wychowawcy, szybko się denerwuje, jest płaczliwy i nie chce podejmować nowych wyzwań, ma trudności z komunikowaniem się, mogą być następstwem zaburzeń słuchu lub niedojrzałości emocjonalno-społecznej. Należy podkreślić wagę rozpoznania potrzeb dziecka w określonym kontekście – obserwowanych trudności. Warto, aby nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej rozszerzyli swoją wiedzę o tematykę związaną z oceną funkcjonalną oraz jej wykorzystaniem w procesie obserwacji, a także tematykę dotyczącą edukacji włączającej i dostosowania wymagań dla uczniów ze specjalnymi potrzebami.

Narzędzia do obserwacji pedagogicznej realizowanej w edukacji wczesnoszkolnej w odniesieniu do programów nauczania. Jednym z najbardziej wartościowych narzędzi, jakimi może posługiwać się nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej (w razie potrzeby włączając w działania pedagoga lub psychologa szkolnego) jest narzędzie autorstwa prof. Marty Bogdanowicz *Skala ryzyka dysleksji wraz z normami dla klas I i II* (2011). Jego celem jest szybkie rozpoznanie wystąpienia ryzyka dysleksji u uczniów na pierwszym etapie edukacyjnym. Narzędzie nie wymaga od nauczyciela zbyt wiele czasu, pozwala w sprawny oraz zgodny z wiedzą naukową sposób zidentyfikować, ocenić oraz zinterpretować wyniki dla każdego ucznia indywidualnie.

Arkusze badania zawiera dwadzieścia jeden stwierdzeń, które należy ocenić w czterostopniowej skali. Jeśli nie obserwuje się symptomów ryzyka dysleksji, uczniowi przyznaje się punkt, w sytuacji, w której występowania symptomów nasila się przyznaje się kolejno 2 lub 3 lub 4 punkty, 2 oznacza „czasem”, 3 „często”, a 4 „zawsze”. W ten sposób nauczyciel ocenia motorykę małą, motorykę dużą, funkcje wzrokowe, funkcje językowe – percepcję, ekspresję oraz uwagę. Wyniki zostają naniesione na kartę profilu wyników ogólnych, a następnie kartę profilu wyników szczegółowych. Interpretacja jest opisowa i zawiera wskazówki, których nauczyciel powinien udzielić rodzicom dziecka. Należy w tym podkreślić nie tylko wartość tego narzędzia, ale również możliwość jego szerokiego zastosowania – zgodnie z kwalifikacjami nauczyciela (zdecydowana większość narzędzi przeznaczona jest dla specjalistów). W materiałach Pracowni Testów Psychologicznych i Pedagogicznych dostępne są narzędzia takie jak np. Bateria metod diagnozy przyczyn niepowodzeń szkolnych u dzieci ośmioletnich autorstwa Marty Bogdanowicz, Doroty Kalki, Urszuli Sajewicz-Radtke, Bartosza M. Radtke. Narzędzie to służy do przesiewowej diagnozy ryzyka specyficznych trudności w czytaniu i pisaniu u dzieci ośmioletnich, przy tym posługiwać się nim mogą psycholodzy lub pedagodzy szkolni. Nauczyciel, zaniepokojony wynikami obserwacji uczniów oraz ich osiągnięciami, powinien prosić o wsparcie specjalistów w szkole lub poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Przykład narzędzia do monitorowania postępów uczniów z uwzględnieniem zróżnicowanych potrzeb edukacyjnych w edukacji wczesnoszkolnej w odniesieniu do programów nauczania. Monitorowanie postępów uczniów w edukacji wczesnoszkolnej ściśle wiąże się z prowadzoną przez nauczycieli i specjalistów obserwacją oraz włączeniem do wywiadu rodziców ucznia. Od nauczycieli wymaga się szczególnej uwagi i pieczołowitości w przygotowaniu narzędzi, które uwzględniają różnorodne potrzeby edukacyjne, jak i uwarunkowania wynikające z indywidualnych możliwości psychofizycznych dzieci. W programach, którym poświęcony jest poradnik, autorki wielokrotnie podkreślają konieczność stałej obserwacji, a tym samym monitorowania, z uwzględnieniem wysiłku, zaangażowania i wkładu pracy każdego z uczniów, podkreślają znaczenie tworzenia przyjaznego klimatu społecznego, dawania dziecku poczucia bezpieczeństwa emocjonalnego oraz wdrażania go do konstruktywnego dialogu i przygotowywania do wejścia w tzw. poziom metauczenia się. Dzieje się tak m.in. poprzez stałe, regularne, systematyczne i planowe wdrażanie elementów oceny koleżeńskiej, samooceny oraz udzielania konstruktywnej informacji zwrotnej na linii nauczyciel – uczeń, uczeń – nauczyciel oraz nauczyciel – rodzic – uczeń. W ostatnim przypadku warto podkreślić ogromną wartość spotkań, w których biorą udział wszystkie trzy podmioty, na których omawiane są postępy, nowe

wyzwania, trudności, sposoby ich przewycięzania oraz różne działania wspierające rozwój i edukację dziecka. Spotkania te służą szczególnie monitorowaniu postępów ucznia, które przebiega w sposób pełny dzięki informacji udzielanej również ze strony rodziców – należy podkreślić szczególną wartość tego typu form dla oceniania i monitorowania postępów uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

W monitorowaniu postępów ucznia ze SPE należy uwzględnić dostosowanie wymagań, które muszą być obowiązkowo formowane przez nauczycieli jako wymagania edukacyjne niezbędne do otrzymania przez ucznia śródrocznych i rocznych ocen klasyfikacyjnych z poszczególnych przedmiotów. W ramach oceniania wewnątrzszkolnego warto ujednoczyć system w taki sposób, aby skorelować wartość samooceny, oceny koleżeńskiej oraz jakościowej informacji zwrotnej z wymaganiami edukacyjnymi i ich dostosowaniami. Warto przypomnieć, że ocenianie kształtujące jest ukierunkowane na indywidualne podejście do każdego ucznia w procesie uczenia się i sprawia, że każde dziecko, bez względu na bariery wynikające z przyczyn obiektywnych, ma szansę wziąć odpowiedzialność za swoje uczenie się, a z pomocą rodziców i nauczyciela – planować dalszy rozwój.

Podążając za Bolesławem Niemierką, należy podkreślić, że w procesie monitorowania zwracamy szczególną uwagę na to, aby uczniowie określali strategie uczenia się, podejmowali dialog z nauczycielem oraz innymi uczestnikami społeczności uczącej się, uczyli się budować i przyjmować informację zwrotną, wdrażali się w uczenie się wzajemnie od siebie, współpracowali w procesie uczenia się oraz uczyli się samooceny i oceny koleżeńskiej, a także, jak wynika z praktyki autorki poradnika, gromadzili swoje sukcesy, wytwory, testy, pomysły w postaci uczniowskiego portfolio – to jedno z wartościowych narzędzi służących ocenianiu ucznia – szczególnie ze SPE. Portfolio może mieć określony, wymyślony przez nauczyciela, a najlepiej uzgodniony z dziećmi podział. Może zaczynać się od quizów i ankiet dotyczących poznania przez dziecko samego siebie, zakreślania cech, które je opisują, rysowania symboli, obrazków, które są dla niego ważne i z którymi się utożsamia, mogą pojawić się działy poświęcone dokumentowaniu wiedzy, postępów, zainteresowaniom, uzdolnieniom, postępom w zakresie poszczególnych umiejętności w tym kluczowych, gromadzeniu trofeów – wyróżnień, dyplomów, podziękowań, pamiątek z ważnych wydarzeń, udziału w projektach aż po zbiór prac dokumentujących zaangażowanie, wysiłek itp.

System oceniania uwzględniający ocenianie kształtujące, wynikający z programów nauczania oraz zaprezentowany w poradniku, to optymalne narzędzie monitorowania, które uwzględnia uczniów ze SPE. Innymi słowy nauczyciel dąży do tego, aby informacja, którą pozyskuje na temat ucznia, służyła osiągnięciu pożądaných efektów, a nie jedynie wartościowaniu jego osiągnięć.

Warunki dobrego monitorowania na podstawie *Diagnostyki edukacyjnej Niemierki (2021)*:

- traktować ucznia rozwojowo, ustalać, czego jeszcze nie potrafi oraz co potrafi, odnotowywać postępy, zachęcać niezmiennie do pracy nad nowymi wyzwaniami i sobą, unikać zdań rozpoczynających się od: „Jesteś...”, częściej używać zdań: „Już lepiej umiesz...”;

- doceniać wysiłek ucznia, czyli zauważać drobne zmiany w postępach, skutecznie trenować nowe umiejętności, stosować zasady stopniowania trudności;
- uwzględniać w komunikacji w kontekście oceniania i monitorowania, rodziców uczniów, którzy są niezbędnym ogniwem we wspomaganiu rozwoju swoich dzieci, szczególnie na pierwszym etapie edukacyjnym, brać pod uwagę różne style wychowawcze oraz właściwe zrozumienie przez rodziców wskazówek udzielanych na temat ich dzieci;
- budować pozytywny klimat wychowawczy i konstruktywną komunikację z rodzicami uczniów w różnych formach, pamiętać o konieczności uwzględniania pozytywnych sygnałów na temat aktywności ucznia i zachowaniu odpowiednich proporcji w zestawieniu z informacją o sytuacjach kłopotliwych – zachować równowagę oraz „model kanapki”;
- aktywnie włączać uczniów w proces oceniania, uwzględniając celowo i systematycznie stosowaną samoocenę oraz ocenę koleżeńską, które są jednymi z ważniejszych elementów monitorowania;
- stale obserwować uczniów, udzielać krótkich wskazówek na bieżąco w sytuacjach obfitujących w trudności lub odwrotnie, ukazujących ciekawe sposoby działania lub rozwiązywania problemów, nagradzać w sytuacjach, w których będą inspirowali nowymi pomysłami, nietypowymi rozwiązaniami, łamali standardowe ścieżki działania itp.

Opis sposobu motywowania i komunikacji w kontekście procesu oceniania kształtującego z uwzględnieniem różnych potrzeb edukacyjnych w odniesieniu do programów nauczania, przykłady dostosowań wymagań edukacyjnych do potrzeb rozwojowych i edukacyjnych uczniów ze SPE. Renata Pasymowska podkreśla, jak znaczącą rolę w motywowaniu ucznia ze SPE mają nauczycielskie słowa i gesty, poczucie humoru i empatia, a także stosowany sposób oceniania. Autorka, podobnie jak Marzena Kędra, nie zamieszcza żadnych narzędzi do obserwacji, monitorowania lub oceniania uczniów, ale daje liczne wartościowe wskazówki, które pozwolą nauczycielowi na przygotowanie tego typu materiałów. Według Pasymowskiej należy oceniać nie tylko efekt pracy, ale wysiłek, trzeba uwzględnić potencjał ucznia, zaburzenia i trudności. Marzena Kędra natomiast pisze o źródłach informacji, które powinny być wykorzystane do oceny ucznia: obserwacje, rozmowy, wywiady, ankiety, wytwory pracy dziecka itd.

Dokumentacja szkolnych umiejętności dziecka: teczki prac uczniów (kart pracy, prac plastycznych) – wszystkie dokumenty i prace dzieci nauczyciel powinien przechowywać i udostępniać rodzicom na każdym spotkaniu; arkusze obserwacji bieżącej – systematycznie oznaczamy na nich poziom osiągnięć uczniów, nanosimy ewentualne uwagi i spostrzeżenia; karta osiągnięć ucznia – raz na dwa miesiące wpisujemy poziom osiągniętych umiejętności ucznia. Wskazane jest zapoznanie z oceną i zaleceniami uczniów i rodziców. Ocena powinna odzwierciedlać dokonania, możliwości, postępy, cechy indywidualne i trudności. Ważne jest, by eksponować to, co dziecko osiągnęło. System oceniania powinien wspierać proces uczenia się, a nie skutkować negatywnymi konsekwencjami.

Rodzaje zalecanych w programach ocen: wstępna ocena rozwoju ucznia i jego możliwości, ocena bieżąca (kształtująca), ocena śródroczna, ocena roczna, końcowa ocena rozwoju ucznia i jego możliwości.

Metody sprawdzania i oceniania osiągnięć uczniów: indywidualne planowanie pracy tygodniowej przez dziecko, samokontrola, karty pracy samodzielnej. Te ostatnie gromadzone w teczkach, opatrzone komentarzem nauczyciela, stanowią źródło informacji na temat umiejętności w zakresie określonych aktywności: polonistycznej, matematycznej, środowiskowej. Warto dodać za autorką, że również artystycznej – są one swoistym portfolio, służącym m.in. budowaniu umiejętności uczenia się, wartościowania wysiłków oraz świadomej autoewaluacji. Z tymi zagadnieniami wiąże się **ocenianie kształtujące** – planowanie zajęć w oparciu o cele, a także podporządkowanie przebiegu lekcji osiągnięciu celu przez każde dziecko.

W programie Kędry, w rozdziale poświęconym treściom kształcenia, nauczyciel odnajdzie dodatkowe kryteria oceny dla uczniów. Uczniowie w różnym tempie rozwijają się i opanowują umiejętności z poszczególnych edukacji. Uczeń musi stale otrzymywać komunikaty wspierające, pełne ciepła, zrozumienia, cierpliwości oraz nastawienia na jego sukces. Ważne jest uświadamianie mu, że porażka, jakiej ewentualnie doświadcza nie jest końcem, ale początkiem poszukiwania innej drogi i sposobu działania. Dlatego istotne jest nie tylko to, aby uczeń miał zapewnione odpowiednie metody uczenia się i nauczania, a także warunki organizacyjne, rozumiał cel swojej aktywności, ale również, aby komunikacja nauczyciela z uczniem oraz ucznia z uczniem odbywała się w przyjaznym klimacie. Klimat powinien być pełen uznania dla zdolności i wysiłków, zrozumienia i cierpliwości dla porażek oraz czujnego reagowania na wszelkie zauważone potrzeby. Komunikacja z uczniem powinna uwzględniać jego indywidualne możliwości i ograniczenia, np. w przypadku uczniów z zespołem Aspergera istotne będzie posługiwanie się dodatkowo obrazkami lub ikonkami, dla ucznia niedowidzącego ważny będzie spokojny, miły i ciepły ton głosu, dla niedosłyszącego kluczowe będzie odpowiednie ustawienie osoby komunikującej, aby uczeń mógł dostrzegać ruchy warg, gesty, a dźwięk nie rozmywał się w szumie.

Innymi słowy właściwa komunikacja, oprócz wspomnianych już w poradniku zasad, powinna uwzględniać specjalne potrzeby i możliwości ucznia. Kolejnym elementem motywującym, a zarazem łączącym się z zasadami komunikacji z uczniem o specjalnych potrzebach, jest dążenie do wdrażania do samooceny, która pozwoli racjonalizować porażki, a zarazem doceniać sukcesy i postępy. Ważne, by uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi chwalić za choćby niewielkie postępy, nie porównując z innymi dziećmi, które można diagnozować za pomocą testów. Pracując z uczniem zdolnym, należy poznać i zdiagnozować jego możliwości, na tej podstawie planować indywidualną drogę rozwoju. W programach nauczania autorstwa Renaty Pasymowskiej oraz Marzeny Kędry w kontekście procesu oceniania daje się zaobserwować podejście charakterystyczne dla **konceptji oceniania wspierającego**, szczególnie wartościowego dla ucznia ze SPE.

Przykładowe dostosowania wymagań edukacyjnych (na śródroczne i roczne oceny) dla uczniów ze SPE dotyczą stworzenia takich warunków, w których będą oni mieli wyrównane szanse na zdobycie odpowiednich ocen swoich osiągnięć w stosunku do możliwości, jakie posiadają ich rówieśnicy. Dostosowanie wymagań:

1. Uczniowie z dysfunkcją wzroku – należy stworzyć optymalne środowisko fizyczne, w którym uczeń otrzyma dostosowanie w zakresie sposobów sprawdzania wiedzy: oświetlenie, barwy elementów przestrzeni, kontrasty, ruch obiektów, czas ekspozycji.

Uczeń powinien mieć zapewnioną odpowiednią wielkość czcionki, ilustracji, ważny jest także łatwy dostęp nauczyciela do ucznia, aby monitorować jego prace. Można również stosować teksty mówione, książki dotykowe, czytniki, lupy elektroniczne. Uczeń powinien mieć także dostosowane treści, ze względu na ograniczenia w poznaniu.

2. Uczniowie z dysfunkcją słuchu – należy tworzyć optymalne środowisko fizyczne, w którym uczeń otrzyma dostosowanie w zakresie sposobów sprawdzania wiedzy: wspomaganie ucznia ilustracją, optymalna ekspozycja w kierunku nauczyciela, aby uczeń mógł odczytywać ruchy warg, monitorowanie ucznia podczas sprawdzania jego umiejętności, dostarczanie dodatkowych form przekazu w postaci dźwięku, ilustracji, ikonki. Uczeń ten powinien mieć dostosowane warunki sprawdzania umiejętności czytania lub np. recytowania i innych form wypowiedzi na forum, powinien mieć więcej czasu a także powinien samodzielnie decydować, czy chce zabrać głos na forum.
3. Uczniowie z ADHD (od ang. *attention deficit hyperactivity disorder*) – dostosowanie powinno dotyczyć sposobów sprawdzania wiedzy ze względu na rozproszoną uwagę, uczeń może mieć duże trudności z radzeniem sobie z różnymi bodźcami – począwszy od dźwięków pochodzących z zewnątrz, a skończywszy na dźwiękach w klasie. Nauczyciel powinien kierować do ucznia krótkie, najlepiej beczasownikowe polecenia, unikać rozbudowanych poleceń w sprawdzianach lub odpowiedzi ustnej.
4. Uczniowie z zaburzeniami rozwojowymi – ciekawe rozwiązania dla tej grupy uczniów proponuje program nauczania Renaty Pasymowskiej. Autorka sugeruje, aby przeprowadzić naukę czytania np. chodząc po planszy z literkami czy podczas spotkania ze Zdaniem, Wyrazem, Sylabą i Literą, proponuje małe formy teatralne, naukę przez zabawę, pracę z narzędziem wspierającym, którym jest np. okienko czy tablica stupolowa.
5. Uczniowie ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się:
 - A. dyskalkulia – oceniany jest przede wszystkim tok rozumowania, a nie techniczna strona liczenia, zły wynik końcowy nie musi wskazywać na brak zrozumienia przez ucznia danego zagadnienia, dostosowujemy zatem formę sprawdzania wiedzy poprzez skupienie się na prześledzeniu toku rozumowania w danym zadaniu i jeśli jest on poprawny, oceniamy pozytywnie;
 - B. dysgrafia – dostosowanie dotyczy formy sprawdzania wiedzy, a nie treści. Wymagania merytoryczne powinny być takie same jak dla pozostałych uczniów, natomiast nie jest brana pod uwagę strona graficzna pisma, nauczyciel może poprosić go, aby sam przedstawił zapisane przez siebie treści lub zachęcić do pisania na komputerze lub pismem drukowanym;
 - C. dysortografia – dostosowanie dotyczy głównie formy sprawdzania i oceniania. Dla takiego ucznia zamiast dyktanda można przygotować sprawdzian wiedzy dotyczący zasad ortograficznych. Należy też odrębnie oceniać wartość merytoryczną i poprawności pisowni, nie wpisując drugiej oceny do dziennika;
 - D. dysleksja – dostosowujemy formę sprawdzania umiejętności w edukacji wczesnoszkolnej, dziecko nie jest zmuszane do czytania na forum, robi to tylko, kiedy chce, otrzymuje mniejsze i łatwiejsze teksty do ćwiczenia czytania w domu.

W każdym z wymienionych przypadków należy stworzyć uczniom atmosferę bezpieczeństwa i akceptacji, budzić motywację do aktywności i poszukiwania mocnych stron (Rafał-Łuniewska 2019).

6. Uczniowie z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją – dostosowanie powinno uwzględniać architekturę szkoły, szczególnie w sytuacji, w której dziecko porusza się na wózku inwalidzkim. W dostosowaniach należy uwzględnić zmniejszoną odporność dziecka na wysiłek, obniżoną siłę mięśni, ograniczenia funkcji ruchowych, a także zasięgu ruchów, trudności w utrzymaniu równowagi oraz komunikacyjne. Priorytetowo należy uwzględnić dostosowania w zakresie sposobów sprawdzania wiadomości i umiejętności. Należy wziąć pod uwagę dostosowanie i zmodyfikowania pomocy dydaktycznych, środków dydaktycznych, miejsca nauki, metod pracy, czasu na wykonanie zadania.
7. Uczniowie z chorobą przewlekłą – dostosowanie powinno dotyczyć sposobów sprawdzania wiedzy, np. dostosowanie tempa pracy do indywidualnej wydolności fizycznej i psychofizycznej ucznia, dostosowanie powinno uwzględniać wskazówki lekarza, w zależności od rodzaju choroby.
8. Uczeń zagrożony demoralizacją powinien być otoczony opieką w obszarze swoich emocji, wspierany w poczuciu swojej wartości – szczególnie w przypadku sprawdzania jego osiągnięć, a zarazem integrowany ze społecznością klasową, należy wdrażać go do współpracy i ukazywać wartość jego aktywności dla całego zespołu i jego samego. Pasymowska poleca dla tych uczniów metodę dramy, wchodzenie w role, dzieci mogą przepracować własne emocje, sprawdzą się w wykreowanych sytuacjach trudnych. Proponuje też metody integracyjne i oparte na współpracy, umożliwiające trening akceptacji i budowania świata wartości.
9. Uczniowie w sytuacji stresowej, traumatycznej – wymagana jest szczególna opieka sfery emocjonalnej, objęcie ucznia terapią psychologiczną, okazywanie szczególnego wsparcia, unikanie wywoływania do aktywności na forum, dłuższy czas na wykonanie zadań, ukierunkowanie aktywności na działania wywołujące przyjemne emocje.
10. Uczniowie zdolni – powinni mieć dodatkowe zadania i wyzwania edukacyjne. Wymagania edukacyjne na oceny mogą uwzględniać szerszy zakres treści wynikający z programu nauczania. Uczniowi ci powinni być wpierani w rozwijaniu umiejętności emocjonalno-społecznych, motywowani do rozwoju, ale równocześnie powinni otrzymać wsparcie w obszarach, w których te zdolności nie przejawiają się. Marzena Kędra proponuje, by pracować z tą grupą uczniów przez inicjowanie działań twórczych, stwarzanie możliwości wyboru zadań, przydzielanie ról, np. asystenta, umożliwienie samodzielnej organizacji konkursów szkolnych nawiązujących do ich zainteresowań motywowanie do udziału w zajęciach pozalekcyjnych. Należy też, nawiązując do programów nauczania, nadmienić, iż niezmiernie ważną rolę w edukacji uczniów ze SPE pełni dobrze zorganizowana przestrzeń edukacyjna. Dokładnie kwestię tę opisuje w programie nauczania Marzena Kędra.

Ocena, jaką zastosuje nauczyciel, powinna być opisowa, kształtująca, czyli już podczas planowania zajęć nauczyciel powinien zawrzeć w niej pewne niezbędne elementy do dokonania oceny:

- sformułować zrozumiałe dla ucznia cele zajęć, których realizację sprawdzi wraz z uczniami pod koniec zajęć, jest to jedna z cech, które wyróżniają omawiane w poradniku programy nauczania;
- uczeń musi wiedzieć, co będzie dowodem na osiągnięcie celu, nauczyciel i uczniowie muszą ustalić szczegółowe kryteria oceniania, których konsekwentnie będzie przestrzegał;
- stosować efektywną informację zwrotną, np. przy pomocy np. „modelu kanapki” lub za pomocą symboli, rysunków – dostosowanych do możliwości percepcyjnych ucznia (wskazanie uczniowi szczegółowo pozytywnych elementów jego pracy, obszarów do poprawy i rozwoju z ich uzasadnieniem). Wyszczególnienie i docenienie dobrych elementów pracy ucznia, odnotowanie tego, co wymaga poprawienia lub dodatkowej pracy, wskazówki, w jaki sposób uczeń powinien poprawić tę konkretną pracę oraz w jakim kierunku powinien pracować. Należy pamiętać, że informacja zwrotna jest ściśle skorelowana z kryteriami oceny danego zadania lub projektu, które uczeń powinien znać zanim przystąpi do pracy – to jeden z ważniejszych elementów mających wpływ na procesy uczenia się.

Wskazówki dotyczące dostosowań dla uczniów ze SPE zostały również wkomponowane jako przykłady w rozdziałach dotyczących metod i form pracy oraz sposobów oceniania, a także w rozdziale dotyczącym organizacji pracy uczniów i nauczanych treści. Nauczyciele są zobowiązani nie tylko do bieżącej, rzeczowej oceny, ale też do dostosowania wymagań edukacyjnych do aktualnych indywidualnych potrzeb i możliwości psychofizycznych uczniów objętych pomocą psychologiczno-pedagogiczną. Dostosowanie polega na zmodyfikowaniu wprowadzanych treści, stosowanych metod pracy oraz organizacji procesu nauczania, aby umożliwić dzieciom realizację podstawy programowej w sposób zindywidualizowany, adekwatny do ich potrzeb i możliwości (Leśniewska, Puchała i Zaremba 2017: 9). Sposób i zakres dostosowania wymagań edukacyjnych powinien znaleźć odzwierciedlenie w indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym (IPET) i w przedmiotowych zasadach oceniania (PZO) opracowywanych przez poszczególnych nauczycieli i pedagogów specjalnych (nauczycieli wspomagających) (Rafał-Łuniewska 2019: 7).

Wskazania w zakresie dostosowania sposobu realizacji zajęć z uczniami oraz specjalistycznego dostosowania przestrzeni szkolnej i organizacji pracy. Metody pracy z dziećmi, zwłaszcza ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi opisuje szeroko autorka programu nauczania dla edukacji wczesnoszkolnej – Renata Pasymowska, zostały one przytoczone i szczegółowo omówione w rozdziale dotyczącym sposobów realizacji celów. Warto podkreślić, że metody wskazane przez autorki obydwu programów w pełni umożliwiają taki dobór sposobów realizacji celów, który daje nauczycielowi szansę na dostosowanie wymagań, w tym sposobów pracy z uczniem oraz organizacji jego miejsca pracy do specjalnych potrzeb edukacyjnych i indywidualnych możliwości psychofizycznych. W Programie nauczania *W Literkowie, w Cyferkowie, w Nutkowie...* autorka omawia różne metody:

- zaczerpnięte z teatru (rozwijające kreatywną, otwartą, odważną postawę);
- szybkiego zapamiętywania – np. Łańcuchowa Metoda Skojarzeń, mapy myśli, piktogramy;
- polisensoryczne i mnemotechniki (wdrażają do samokontroli i wypracowania własnego stylu uczenia);

- terapeutyczne (służące indywidualizacji, samodzielności i autorealizacji);
- przyspieszonego uczenia się, szczególnie akceptowane przez dzieci z trudnościami (bazujące na wielozmysłowym uczeniu się, tj. afirmacja – zdania wypowiedziane w czasie terażniejszym w celu wywołania zmian w nastawieniu, uruchamiają mechanizm pozytywnych myśli);
- wizualizacja – wykorzystanie wyobraźni do tworzenia obrazów pobudzających wiele zmysłów, postrzeganie zagadnień jako filmu o ciekawej akcji;
- relaksacja – wyciszenie emocji i redukcja napięć, np. przez słuchanie muzyki, klaskanie, naturalny akompaniament; muzyka – zastosowanie różnych jej gatunków, a szczególnie muzyki klasycznej, drama – odwołanie się do emocji, zaangażowanie zmysłów;
- pedagogika zabawy – bazująca na ulubionej aktywności uczniów.

Uczniowie powinni mieć możliwość wyboru poziomu trudności zadania – to jedna z ważniejszych zasad, która pojawia się w każdym z programów, powinni również mieć dostęp do potrzebnych pomocy i środków dydaktycznych – lupy, teksty z powiększoną czcionką, odpowiednie oświetlenie miejsca pracy, indywidualne instrukcje, np. w postaci ilustracji, nagrania, przytulanki obniżające lęk, dostęp do roślin, które na niektórych uczniów działają uspokajająco, dostosowane narzędzia pisarskie i powiększona liniatura.

W zakresie metod i form pracy Marzena Kędra w swoim programie nauczania podkreśla wagę niektórych metod, np. dyskusje, debaty, które są związane z wewnętrzną motywacją do aktywności i zespołowych form pracy (zwłaszcza w przypadku uczniów ze SPE). Ważna jest współpraca nauczycieli ze specjalistami, wskazówki dla nauczyciela dotyczące nawyku przyglądania się uczniowi. Ważne jest, aby nauczyciel wciąż zastanawiał się, co powinien zmienić, gdzie jest źródło niepowodzeń ucznia, jakie strategie przyjąć, aby pomóc uczniowi – dążyć do progresu, wzmacniać motywację ucznia. Program wymaga przyjęcia elastycznej postawy, która zakłada, że każde dziecko uczy się w indywidualnym tempie, a nauczyciel powinien je nie tylko uszanować, ale i uwzględnić w planowaniu procesów.

Autorka wskazuje na wartość zajęć w formie warsztatowej, nastawionej na samokształcenie, samodzielność, podkreśla konieczność formułowania jasnych i przejrzystych zasad, norm funkcjonowania. W programie proponuje zajęcia nastawione na działanie, przeżywanie, odkrywanie oraz tworzenie, czym uzasadnia brak wskazywania konkretnych metod i pozostawienia nauczycielowi wyboru w kontekście rozpoznanych potrzeb i możliwości uczniów. Organizując przestrzeń dla ucznia, kluczowe jest nie tylko zadbanie o dostosowanie podjazdów, odpowiedniego oświetlenia, możliwości godnego i aktywnego uczestniczenia w życiu szkoły i klasy, wykonywania czynności higienicznych w warunkach bezpiecznych, dostosowanych do możliwości fizycznych ucznia, ale również zintegrowanie z innymi dziećmi, włączenie w pełnię życia klasowego.

Dostosowanie przestrzeni szkolnej do potrzeb ucznia ze SPE nie może się odbyć z pominięciem jego rodziców/opiekunów oraz rozmowy z nim samym. W artykule naukowym poświęconym dostosowaniu przestrzeni szkoły do potrzeb uczniów Joanna Skibska powołuje się na Joannę Głodkowską, która „podkreśla, iż budowanie dostosowanej przestrzeni wokół uczniów ze SPE jest możliwe, pod warunkiem, że będzie ona posiadać następujące cechy:

- podmiotowość – traktowanie dziecka i jego rodziców/prawnych opiekunów jako osób mających wpływ na kształt edukacji;
- wzmocnienie – dawanie siły do pokonywania trudności i barier;
- kompleksowość – uwzględnianie wszystkich środowisk, w których rozwija się uczeń ze SPE;
- plastyczność – modyfikowanie do potrzeb i indywidualnych możliwości dziecka;
- poszukiwanie najlepszych i najskuteczniejszych metod oraz rozwiązań sprzyjających rozwojowi;
- pozytywność – skupianie się nie tylko na ograniczeniach, ale przede wszystkim na mocnych stronach dziecka i środowiska rozwojowego;
- łączenie – w przestrzeni najważniejszymi elementami są te, które coś łączy;
- profesjonalizm – osoby pracujące z uczniem ze SPE to specjaliści;
- optymizm – budzenie w uczniu ze SPE wiary, że można pokonywać ograniczenia rozwojowe i skutecznie uzyskiwać wsparcie” (na podstawie: Skibska 2009).

Nowoczesne technologie w pracy z uczniami ze SPE. Sytuacja pandemiczna oraz wprowadzenie zdalnego nauczania podniosły wagę metod związanych z technologią informatyczną. Należy zwrócić uwagę na korzyści i celowość użycia nowych technologii w pracy z uczniami ze SPE w codziennej pracy, również poza okresem zdalnego nauczania. Inkluzja dziecka z dysfunkcją może polegać na tym, że zamiast pisania ręcznego będzie w pierwszej kolejności uczyć się „klikać” – pisać na klawiaturze. Być może z czasem pojawi się chęć i możliwość opanowania pisma ręcznego, ale dzięki klawiaturze uczeń nie jest wykluczony z pełnowartościowej aktywności w procesie uczenia się. Również klasyczne „papierowe” lektury mogą być zastępowane przez teksty cyfrowe, a nawet audio, zaś zeszyty i tradycyjne notatki mogą zastąpić cyfrowe zapisy w postaci fotografii, chociażby wizualizacji powstałej w czasie zajęć, filmu dokumentującego np. odgrywaną dramę, pliku audio zapisanego za pomocą dyktafonu.

Kluczowa dla edukacji włączającej jest także możliwość korzystania ze stron internetowych dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, np. strony projektu zaproponowanego w ramach Programu Renaty Pasymowskiej mojeliterkowo.pl (dostęp 9.09.2022) lub ZPE, ponieważ uczeń współczesnej szkoły korzysta nie tylko z podręczników i zeszytów ćwiczeń, lecz także z szerokiej obudowy dydaktycznej programów nauczania, w którą włączone są także narzędzia internetowe. Można też wykorzystywać w edukacji komunikatory internetowe z możliwością widzenia się przez kamerę w czasie rzeczywistym, to idealne rozwiązaniem dla dzieci, które z powodu choroby muszą przebywać w izolacji, poza szkołą, w domu, sanatorium, szpitalu. Zapoznanie dziecka z możliwościami techniki i nauczenie go korzystania z niej pozwoli mu nie tylko osiągać pozytywne wyniki w edukacji, ale rozwinię możliwości pozyskania szerszych kontaktów rówieśniczych i społecznych dzieciom, dla których są one ograniczone. Marzena Kędra proponuje następujące rozwiązania metodyczne: mata Dotta Mistrzów Kodowania, kodowanie i szyfrowanie informacji, również za pomocą aplikacji tabletowych, z wykorzystaniem gier edukacyjnych, Story Cubes, kart DIXIT, ćwiczenia na platformie ZPE.

Przykładowy repertuar metod – dostosowania sposobu realizacji zajęć edukacyjnych do potrzeb rozwojowych i edukacyjnych uczniów ze specjalnymi potrzebami.

1. Uczni z niepełnosprawnością intelektualną: metoda praktycznego działania, metoda ośrodków pracy, metody samodzielnych doświadczeń, metody zadań stawianych do wykonania, metoda obserwacji (zmian), metoda odgrywania ról (inscenizacje teatralne), drama, pokaz (okazów naturalnych, modeli ilustracji), opis i pogadanka (powiązane z konkretem), metody ćwiczeń utrwalających, stymulacja polisensoryczna (poznawanie poprzez patrzenie, słuchanie i dotykanie), metoda wpływu osobistego.
2. Uczni z autyzmem: metody aktywizujące, metody problemowe rozwijające umiejętność krytycznego myślenia, metody ekspresji nastawionej na emocje i przeżywanie, stymulacja polisensoryczna (obserwowanie, słuchanie, dotykanie), ćwiczenia na koordynację wzrokowo-ruchową, metody graficznego zapisu, metoda praktycznego działania (konstruowanie, manipulowanie działaniem), metody samodzielnych doświadczeń, metody zadań stawianych do wykonania, metoda obserwacji, pokaz (okazów naturalnych, modeli ilustracji), opis i pogadanka, metody ćwiczeń utrwalających, metoda wpływu osobistego, relaksacja, elementy biblioterapii.
3. Uczni z zespołem Aspergera: metody problemowe rozwijające umiejętność krytycznego myślenia, metody ekspresji nastawione na emocje i przeżywanie, metody polisensoryczne, metody praktycznego działania, metody relaksacji, metoda obserwacji, pokaz (okazów naturalnych, modeli ilustracji), stymulacja polisensoryczna (poznawanie poprzez patrzenie, słuchanie i dotykanie).
4. Uczni z niepełnosprawnością ruchową i afazją: aktywizujące metody i formy pracy, metody problemowe rozwijające umiejętność krytycznego myślenia, stymulacja polisensoryczna (poznawanie poprzez patrzenie, słuchanie i dotykanie), metoda wpływu osobistego (wysuwanie sugestii, działanie przykładem osobistym, wyrażanie aprobaty i dezaprobaty), metody ćwiczeń utrwalających, metody plastyczne.
5. Uczni z dysfunkcją wzroku: pogadanka, pokaz (demonstracja dotykowa, dźwiękowa, zapachowa), werbalny opis przedmiotów lub zjawisk, metody polisensoryczne (aktywizacja słuchu, węchu, dotyku czy smaku), dodatkowe słowne wyjaśnienie, opis, praca z książką dotykową, instruktaż, rysunek jako metoda kształcenia wyobraźni i orientacji.
6. Uczni z chorobą przewlekłą: metody podające (pokaz połączony z opisem, opowiadanie z wykorzystaniem ilustracji i przeźroczy, makiet, wyjaśnienie), elementy metod eksponujących (metody impresyjnej – kontakt z twórczością innych osób, metody inscenizacji z wykorzystaniem kukiełek, pacynek), metody operatywne (metoda ćwiczeń i praktycznego działania), metody poszukujące (pogadanka heurystyczna, zabawy symulacyjne i sytuacyjne), metody waloryzacyjne.
7. Uczni w sytuacji kryzysowej, traumatycznej: wszelkie oddziaływania edukacyjne i wychowawcze powinny uwzględniać potrzebę zapewnienia uczniom bliskiej i wspierającej, jeśli to możliwe, długotrwałej relacji z dorosłym (np. nauczycielem, wychowawcą, pedagogiem szkolnym), zapewnienia im bezpieczeństwa, stałości, przewidywalności i dobrostanu, koncentracja na zasobach ucznia, jego talentach, zainteresowaniach i mocnych stronach, a także stwarzanie okazji do podnoszenia poziomu poczucia własnej wartości.

8. Uczeń uzdolniony: metody problemowe, metoda eksperymentu, metoda pracy ze źródłem, metody kształcące, poszukiwanie, metoda eksperymentu, porządkowanie i wykorzystanie informacji z różnych źródeł, metody prezentowania własnych poglądów, umiejętności argumentacji, metody zarządzania swoim potencjałem, metody kształcące prawidłowe stosunki interpersonalne, metody aktywizujące, metody pozwalające uczniowi ocenić stan swojej wiedzy.

Wskazania w zakresie realizacji współpracy nauczycieli ze środowiskiem domowym uczniów ze SPE – rola, zasady, organizacja.

Jedną z najbardziej znaczących, ze względu na dobro i prawidłowe wspieranie ucznia w rozwoju i edukacji, jest współpraca z jego domem rodzinnym – rodzicami lub prawnymi opiekunami. Bez sprawnej komunikacji, zaufania, dyskrecji, zaangażowania, dobrej woli, cierpliwości, wyrozumiałości oraz nastawienia na ucznia i jego dobro, nie będzie możliwe uzyskanie zadowalających efektów kształcenia ani należyte wsparcie wszystkich sfer rozwojowych. Nauczyciel powinien być partnerem rodziców w procesie wychowawczym, powinien ich również wspierać dostarczając liczne wskazówki, ale również słuchać tego, co rodzice dziecka mają mu do przekazania. Warto, aby nauczyciel w elastyczny i otwarty sposób dążył do zawarcia swoistego sojuszu, w ramach którego z rodzicem ucznia będzie dążył do włączania go we wszystkie możliwe formy aktywności i działania organizowane w szkole oraz przez szkołę.

Rodzice ucznia są i muszą być aktywnym ogniwem, biorącym czynny udział w edukacji i wychowaniu swojego dziecka, ale sami również mają prawo zostać otoczeni pomocą psychologiczno-pedagogiczną. Nauczyciele i specjaliści mogą udzielać im wsparcia w rozwiązywaniu problemów wychowawczych i dydaktycznych, a także w doskonaleniu umiejętności wychowawczych. W kontakcie z rodzicami pomoże zastosowanie pewnych zasad:

- zasady partnerstwa: obie strony szanując się, zachowują swoje prawa, pracują, aby osiągnąć jeden cel;
- zasady pozytywnej motywacji: strony współdziałają dobrowolnie;
- zasady współpracy systematycznej i aktywnej – strony mają stały kontakt;
- zasady jedności oddziaływań – zgodne działania na korzyść ucznia;
- zasady przepływu informacji – strony dzielą się wiedzą i opiniami na temat funkcjonowania uczniów (Pawlak-Hołowienko b.r.).

Wymienione wyżej zasady wpływają również pośrednio lub bezpośrednio z omawianych programów, które podkreślają kluczową rolę rodzica jako partnera oraz współodpowiedzialnego za proces kształcenia i wychowania dziecka.

Istnieje wiele form współpracy z rodzicami, o których była już mowa w poprzednich rozdziałach, a które w pełni odnoszą się do zasad współpracy w zakresie edukacji włączającej. Niekiedy ze względu na specyfikę sytuacji dziecka i jego rodziny, kontakty z opiekunami są narażone z różnych względów na niepowodzenia, dlatego ważne jest, aby nie rozminąć się w oczekiwaniach, zadbać o atmosferę i partnerskie relacje, by fałszywe przekonania i negatywne postawy nie uniemożliwiły współpracy. Rodzice muszą mieć poczucie wpływu na to, co dzieje się z ich dzieckiem w szkole, muszą mieć dostęp do nauczyciela w formie rozmów indywidualnych, które, jak wynika z opinii wielu nauczycieli, są jedną z najbardziej cenionych form spotkań.

Wartościowe jest również podkreślanie uzdolnień i sukcesów uczniów. Nauczyciele powinni inicjować kontakt z rodzicami, zaoferować pomoc i otwarcie na kontakt, warto, aby wyzbyli się niebezpiecznych komentarzy lub postaw oceniających rodzica, który niejednokrotnie nie potrafi właściwie okazać potrzeby wsparcia i może ukrywać swoje lęki pod postacią trudnych, roszczeniowych zachowań. Renata Pasymowska sugeruje, aby uświadomić rodzicom ich rolę w procesie kształcenia, dlatego proponuje organizowanie systematycznych warsztatów, podczas których dowiedzą się oni, jak pomóc własnemu dziecku i wesprzeć w tym nauczyciela. Proponuje włączenie środowiska domowego w życie klasy i szkoły przez wspólne spotkania, udział w zajęciach otwartych.

Współpraca nauczycieli i specjalistów. Dla optymalnego rozwoju dziecka, zwłaszcza ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, niezbędna jest również dobra współpraca nauczycieli i specjalistów, w tym specjalistów z poradni psychologiczno-pedagogicznej, która umożliwi profesjonalną diagnozę uczniów oraz wsparcie, np. przez prowadzenie:

- zajęć specjalistycznych,
- zajęć terapeutycznych,
- zajęć korekcyjno-kompensacyjnych,
- zajęć dydaktyczno-wyrównawczych,
- zajęć rozwijających uzdolnienia.

Specjaliści są dla nauczycieli cennym wsparciem w procesie diagnostycznym, np. logopedzi, którzy przeprowadzają przesiewowe badania mowy, psycholodzy, którzy wspierają w obserwacji, analizie zachowań, wyciąganiu prawidłowych wniosków, udzielaniu wskazówek (w tym również dla rodziców), pedagodzy angażujący się w rozpoznanie potrzeb, m.in. w zakresie profilaktyki, jaką uczeń powinien zostać objęty. Nauczyciele i specjaliści współpracują ze sobą w zespołach i udzielają uczniowi wsparcia w ramach bieżącej pracy, wspólnie obserwując, analizując wyniki, wyciągając wnioski, planując działania wspierające, tworząc programy dla ucznia lub grupy uczniów, prowadząc konsultacje, udzielając porad i organizując warsztaty.

Gabinet pedagoga szkolnego to wyjątkowe miejsce, w którym uczeń zawsze musi się czuć bezpiecznie i mieć zagwarantowaną dyskrecję. Jest to również miejsce negocjacji, mediacji, spotkania w celu rozmowy na tematy trudne – to wszystko powoduje, że rola pedagoga jest jedną z kluczowych w kwestii zapewnienia wsparcia zarówno dla uczniów, jak również nauczycieli i rodziców. Pedagog powinien wspierać nauczycieli w ich działaniach, m.in. w rozpoznaniu potrzeb i możliwości ucznia, dostosowaniu wymagań, komunikacji, budowaniu odpowiedniego klimatu społecznego w klasie i szkole. Często pedagog lub psycholog, pełniąc rolę doradcy, tutora, konsultanta, inicjatora lub mediatora, ma kluczowy wpływ na tworzenie środowiska włączającego w szkole – poprzez swoje oddziaływania wychowawcze. Nierzadko pedagog stoi na czele zespołów tworzonych, by pomagać uczniom posiadającym opinie lub orzeczenia, objętym nauczaniem indywidualnym, np. przez organizację dodatkowych zajęć, kół zainteresowań. W procesie włączania istotną rolę pełnią również nauczyciele wspomagający (Domagała-Zyśk 2018: 2). Dzięki ich obecności zwiększa się czas, który uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi spędzają w klasie. Wspierani w ten sposób są w stanie dłużej koncentrować się na zadaniach. „Edukacja włączająca to

szukanie rozwiązań oraz takich form pracy z dziećmi i ich rodzicami, które pozwalają na praktyczną realizację idei równych praw, poszanowanie tożsamości i indywidualności, wspieranie zamiast wyręczania, uczenie bycia z ludźmi i dla ludzi, czyli uruchamianie procesu społecznej integracji” (tamże).

Wskazówki dotyczące prowadzenia zajęć na odległość w ramach edukacji włączającej. Należy podkreślić, że nauczyciel, przygotowując się do prowadzenia zajęć na odległość w ramach edukacji włączającej, powinien dokładnie przemyśleć repertuar dostępnych narzędzi i określić, w jaki sposób funkcjonalność danego narzędzia służącego kształceniu na odległość pozwoli mu zrealizować przyjęte cele – z uwzględnieniem specjalnych potrzeb uczniów funkcjonujących w danym oddziale. Determinantem w tym zakresie będą możliwości percepcyjne i poznawcze ucznia oraz możliwość wspierania go ze strony rodziców lub opiekunów podczas zajęć. Warto uwzględnić również jeden z najważniejszych zapisów wynikających z przepisów prawa oświatowego. Niżej zalecenia MEiN z dokumentu dostępnego online na stronie ministerstwa: *Dobre praktyki dotyczące funkcjonowania jednostek systemu oświaty w okresie zapobiegania, przeciwdziałania i zwalczania COVID-19* (dostęp 9.09.2022).

1. Udostępnianie materiałów psychoedukacyjnych dotyczących motywowania uczniów przez rodziców do zdalnej nauki, sposobów radzenia sobie ze stresem w czasie pandemii, bezpieczeństwa i higieny pracy przy komputerze, działań o charakterze profilaktycznym, cyberprzemocy, radzenia sobie z trudnymi emocjami: jak radzić sobie ze stresem w okresie pandemii, trening budowania pozytywnej samooceny.
2. Umożliwianie codziennych kontaktów z nauczycielami i specjalistami: kontakt telefoniczny, mailowy, wideokonferencje, inne ustalone wspólnie. Można również rozważyć nagrywanie przez nauczyciela swoich wypowiedzi, tłumaczeń i pokazów, które uczeń w dowolnym czasie będzie mógł odtworzyć.
3. Prowadzenie przez specjalistów dyżurów telefonicznych oraz mailowych dla rodziców lub w innej, wspólnie ustalonej formie.
4. Prowadzenie zajęć indywidualnych z dzieckiem z wykorzystaniem komunikatorów internetowych w celu podtrzymywania m.in. pozytywnych relacji.
5. Rozmowy z uczniami i rodzicami mające na celu m.in. podtrzymanie pozytywnych relacji, radzenie sobie z emocjami, poczuciem zagrożenia itp.
6. Reagowanie na wszelkie niepokojące objawy, np. przygnębienie, utrzymywanie kontaktu z uczniami i ich rodzicami, szczególnie tymi, u których występowały wcześniej problemy, zachęcenie uczniów do korzystania z pomocy koleżanek i kolegów z klasy.
7. Porady, konsultacje, stały kontakt uczniów i rodziców z pedagogiem szkolnym – pomoc w rozwiązywaniu sytuacji kryzysowych wynikających z obecnego stanu epidemii.
8. Rozmowy wspierające, terapeutyczne, wychowawcze z uczniami oraz z ich rodzicami, których celem jest wspieranie ich kompetencji wychowawczych.
9. Filmiki edukacyjne nagrywane przez nauczycieli (gry, zabawy, bajki), zestawy ćwiczeń dla dzieci, aktywne linki do filmów edukacyjnych, instruktażowych, ćwiczeń oraz

zadań do wykonania razem z rodzicami. Opracowywanie zestawów ćwiczeń i zabaw ruchowych, przygotowywanie kart pracy. Nagrywanie piosenek, rymowanek.

10. Opracowywanie innych materiałów z uwzględnieniem dostosowania do indywidualnych potrzeb i możliwości uczniów wynikających z rodzaju dysfunkcji czy niepełnosprawności.
11. Wsparcie psychiczne uczniów, pomoc w realizacji zadań w chwilach słabości.
12. Opracowanie instrukcji dla rodziców na temat organizacji warunków do nauki w domu.
13. Przekazywanie informacji profilaktycznych dla uczniów i rodziców.
14. Przesyłanie plików z symbolami PCS w celu stworzenia indywidualnego planu dnia dla ucznia oraz harmonogramu możliwych do podejmowania aktywności w domu, szczególnie dla uczniów z autyzmem.
15. Tworzenie i przesyłanie prezentacji multimedialnych o tematyce związanej z emocjami oraz właściwymi zachowaniami społecznymi.
16. Przekazywanie pomocy edukacyjnych (multimedialnych) dla uczniów, zgodnie z ich indywidualnymi zainteresowaniami i umiejętnościami, aby kontynuować proces rozwijania (zbadanych wcześniej) mocnych stron.

Jak pokazują doświadczenia autorki oraz wielu nauczycieli pierwszego etapu edukacyjnego, uczniowie ze specjalnymi potrzebami chcą i potrafią aktywnie uczestniczyć w różnych systemowych rozwiązaniach, które wspierają rozwój ich kompetencji społecznych. Przykładem jest dobra praktyka – projekt edukacyjny „Co może mały człowiek?”. Jest to forma propagowania pracy na rzecz dzieci zdolnych, wspierania ich pasji i zainteresowań oraz promowania zintegrowanych działań placówek oświatowych w środowisku lokalnym. Szczegółowe informacje na ten temat nauczyciel znajdzie na stronach internetowych [Ośrodka Rozwoju Edukacji w Warszawie](#) (dostęp 9.09.2022)

BIBLIOGRAFIA

- Adamek I., 2000, *Podstawy edukacji wczesnoszkolnej*, Kraków: Wydawnictwo Impuls.
- Bogdanowicz M., Kalka D., Sajewicz-Radtke U., Radtke B.M., 2010, *Bateria metod diagnozy przyczyn niepowodzeń szkolnych u dzieci ośmioletnich – wersja skrócona Bateria – 8S (dla szkolnych psychologów i pedagogów)*, Gdańsk: Pracownia Testów Psychologicznych i Pedagogicznych.
- Bogdanowicz M., 2011, *Skala ryzyka dysleksji wraz z normami dla klas I i II*, Gdańsk: Harmonia.
- Czabaj R., 2018, *Metody pracy wspierające uczniów ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się*, Warszawa: ORE.
- Denek K., Hyżak D., 2003, *Ewaluacja osiągnięć uczniów w procesie wychowania fizycznego*, [w:] Bartoszewicz R., Koszycz T., Nowak A. (red.), *Kontrola i ocena w wychowaniu fizycznym*, Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Naukowe.
- Domagała-Zyśk E., 2018, *Personel pomocniczy w szkołach ogólnodostępnych w Europie i USA – wyniki badań nad modelem i skutecznością wsparcia*, Warszawa: MEN.
- Gruszczyk-Kolczyńska E., Zielińska E., 2015, *Dziecięca Matematyka – dwadzieścia lat później. Książka dla nauczycieli i rodziców starszych przedszkolaków*, Warszawa: CEBP.
- Hattie J., 2015, *Widoczne uczenie się*, Warszawa: Centrum Edukacji Obywatelskiej.
- Kaleta-Witusiak M., Kopik A., Walasek-Jarosz B., 2013, *Techniki gromadzenia i analizy wiedzy o uczniu*, Kielce: Staropolska Szkoła Wyższa.
- Kędra M., 2019, *Odkrywam – doświadczam – tworzę. Program nauczania edukacji wczesnoszkolnej w szkole podstawowej*, Warszawa: ORE.
- Kupisiewicz C., 2000, *Dydaktyka ogólna*, Warszawa: Graf-Punkt.
- Kurowska B., 2015, *Przygotowanie do nauki czytania i pisanja jako kluczowych kompetencji w prymarnej edukacji*, [w:] Uszyńska-Jarmoc J., Nadachewicz K. (red.), *Kompetencje kluczowe dzieci w młodości w praktyce*, Warszawa: Żak.
- Leśniewska K., Puchała E., Zaremba L., 2017, *Specjalne potrzeby edukacyjne dzieci i młodzieży. Praca zespołu nauczycieli, wychowawców grup wychowawczych i specjalistów prowadzących zajęcia z uczniem w przedszkolach, szkołach i placówkach*, Warszawa: MEiN.
- Kruszewski K (red.), 2005, *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- MEN, 2018, *Wsparcie podnoszenia jakości edukacji włączającej w Polsce. Kluczowe postulaty stron zainteresowanych edukacją włączającą* (dostęp 9.09.2022), Warszawa: MEN .
- MEiN, 2020, *Dobre praktyki dotyczące funkcjonowania jednostek systemu oświaty w okresie zapobiegania, przeciwdziałania i zwalczania COVID-19* (dostęp 9.09.2022) Warszawa: MEN.
- MEiN, *Edukacja włączająca* (dostęp 9.09.2022).
- Młynek P., 2017, *Współpraca rodziców i nauczycieli – charakter, oczekiwania*

- i uwarunkowania* [praca doktorska], Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Mossakowska B., 2001, *Pedagog w zmieniającej się szkolnej rzeczywistości*, „Trendy. Internetowe Czasopismo Edukacyjne” 2011, nr 3.
- Mucha K., Stalmach-Tkacz A., Wosianek J., 2017, *Oto ja. Program nauczania edukacji wczesnoszkolnej z uwzględnieniem procesów indywidualizacji w kształceniu*, Kielce: MAC Edukacja.
- Niemierko B., 2021, *Diagnostyka edukacyjna*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Niemierko B., 1999, *Pomiar wyników kształcenia*, Warszawa: WSiP.
- Obwieszczenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 lipca 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym, Dz. U. 2020, poz. 1309.
- Okoń W., 1998, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa: Żak.
- Pasymowska R., 2019, *W Literkowie, Cyferkowie i Nutkowie – świat i teatr w mojej głowie*, Warszawa: ORE.
- Pawlak-Hołowienko B., *Współpraca nauczyciela-wychowawcy z rodzicami* (dostęp 9.09.2022).
- Rafał-Łuniewska J., 2016, *Dostosowanie wymagań edukacyjnych dla ucznia ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się*, Warszawa: ORE.
- Rafał-Łuniewska J., 2019, *Edukacja włączająca a pomoc psychologiczno-pedagogiczna*, Warszawa: ORE.
- Rau K., Ziętkiewicz E., 2000, *Jak aktywizować uczniów. Burza mózgów i inne techniki w edukacji*, Poznań: G&P Oficyna Wydawnicza.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz. U. 2017, poz. 356 z późn. zm.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, Dz. U. 2017, poz. 1591 z późn. zm.; t.j. Dz. U. 2020, poz. 1280.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 kwietnia 2019 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół, Dz. U. 2019, poz. 639 z późn. zm.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie szczególnych rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, Dz. U. 2020, poz. 493. z późn. zm.

Skibska J., 2009, *Dostosowanie przestrzeni szkoły ogólnodostępnej do potrzeb i możliwości ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (SPE)*, Bielsko-Biała: Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku Białej.

Skrzetuska E., 2015, *Rozwijanie kompetencji społecznych i komunikacyjnych poprzez zastosowanie pracy w małych grupach w edukacji wczesnoszkolnej*, [w:] Uszyńska-Jarmoc J., Nadachewicz K. (red.), *Kompetencje kluczowe dzieci w młodzieży w praktyce*, Warszawa: Żak.

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz. U. 2020, poz. 1327 z późn. zm.

Więckowski R., 1995, *Pedagogika wczesnoszkolna*, Warszawa: WSiP.

Anna Stalmach-Tkacz – nauczyciel, edukator oświaty, coach, trener, doradca dyrektorów, koordynator sieci współpracy i samokształcenia. Twórca SZKOŁY 4.0., dyrektor Niepublicznej Placówki Doskonalenia Nauczycieli Grupa Edukacyjno-Szkoleniowa SOKRATES (placówki akredytowanej). Od 2008 r. ekspert do spraw nowych rozwiązań prawnych w oświacie, autorka podręczników szkolnych oraz materiałów edukacyjnych dla wychowania przedszkolnego. Autorka programów nauczania w szkole podstawowej oraz wychowania przedszkolnego, w tym programu nagrodzonego w 2018-2019 r. nagrodą Ministerstwa Edukacji Narodowej pt. „Przedszkolaki w akcji”, a także współautorka maty „Edukacja w ruchu” – narzędzia do pracy dla dzieci w młodszym wieku szkolnym i przedszkolnym, a szczególnie dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Ekspert do spraw rozwoju i współtwórca Śląskiej Szkoły Ćwiczeń (2020 r.). Od roku 2000 trener programów profilaktycznych dla nauczycieli, szkoleniowców, autorka książek dla dzieci oraz pierwszego w Polsce poradnika dla nauczycieli podejmującego tematykę pracy z dzieckiem sześciolatkiem w klasie I (wyd. Mac Edukacja). Autorka pierwszej w kraju książki psychoedukacyjnej dla dzieci zdolnych: *Na ratunek Literkolandii*.